

Polityka młodzieżowa w Polsce

Encyklopedia Komisji Europejskiej
Youth Wiki

Tom 1

Wydawnictwo
FRSE

Polityka młodzieżowa w Polsce

Encyklopedia Komisji Europejskiej
Youth Wiki

Tom 1

Wydawnictwo
FRSE

**Polityka młodzieżowa w Polsce.
Encyklopedia Komisji Europejskiej Youth Wiki, tom 1**

Redakcja merytoryczna: Mateusz Jeżowski (krajowy korespondent Youth Wiki),
Joanna Dąbrowska-Resiak

Redakcja językowa: Magdalena Grela-Tokarczyk

Korekta: Marcin Grabski (mesem.pl)

Redaktor prowadzący: Tomasz Mrożek

Projekt graficzny: Papercut

Skład: Artur Ładno

Projekt okładki: Dorota Kuczara, Mariusz Skarbek

Druk: Multigraf Drukarnia Sp. z o.o. Bydgoszcz

Wydawca: Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji
Narodowa Agencja Programu Erasmus+
Al. Jerozolimskie 142 A, 02-305 Warszawa
 www.frse.org.pl | kontakt@frse.org.pl
 www.erasmusplus.org.pl

© Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji, Warszawa 2019

ISBN: 978-83-65591-51-7

Publikacja została zrealizowana przy wsparciu finansowym Komisji Europejskiej w ramach programu Erasmus+ i encyklopedii Komisji Europejskiej Youth Wiki. Publikacja odzwierciedla stanowisko jej autorów i Komisja Europejska nie ponosi odpowiedzialności za zamieszczoną w niej zawartość merytoryczną.

Publikacja bezpłatna

Erasmus+

Youth Wiki

Cytowanie: *Polityka młodzieżowa w Polsce. Encyklopedia Komisji Europejskiej Youth Wiki, tom 1*, M. Jeżowski, J. Dąbrowska-Resiak (red.), Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji, Warszawa 2019.

Więcej publikacji Wydawnictwa FRSE: www.czytelnia.frse.org.pl

Home

Spis treści

Wstęp	4
<i>Mateusz Jeżowski</i>	
Polityka młodzieżowa w Polsce – podstawowe zagadnienia	6
<i>Mateusz Konieczny</i>	
Wolontariat młodzieżowy	38
<i>Magdalena Dudkiewicz</i>	
Zatrudnienie i przedsiębiorczość	62
<i>Ewa Giermanowska</i>	
Przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu młodzieży	100
<i>Magdalena Dudkiewicz</i>	
Uczestnictwo młodzieży w życiu politycznym	122
<i>Marcin Sińczuch</i>	
Wykaz źródeł	154

Wstęp

MATEUSZ JEŻOWSKI

Krajowy korespondent Youth Wiki.

Główny specjalista ds. badań i analiz

w Fundacji Rozwoju Systemu Edukacji

– Narodowej Agencji Programu Erasmus+.

Każdy kraj realizuje taką lub inną politykę młodzieżową. Niektóre państwa decydują o sprawach młodzieży w sposób świadomy i zaplanowany, inne zaś nie podejmują w tym zakresie żadnych konkretnych działań.

W obu przypadkach mamy jednak do czynienia z pewnym rodzajem polityki – przecież zarówno zaplanowane działania, jak i beczynność mają kolosalny wpływ na życie i przyszłość młodych ludzi.

Howard Williamson

Polityka młodzieżowa obejmuje wszystkie działania państwa dotyczące młodych ludzi. Jest jednym z kluczowych czynników mających wpływ na rozwój społeczno-ekonomiczny, gdyż to właśnie młodzi ludzie są siłą napędową współczesnego społeczeństwa i gospodarki opartej na wiedzy. Jest to jednak grupa szczególnie wrażliwa, poszukująca swojej drogi edukacyjnej, zawodowej czy towarzyskiej. Tym trudniejsza staje się rola państwa w kształtowaniu polityki młodzieżowej, które musi łączyć działania i kompetencje właściwie wszystkich resortów: od edukacji, nauki, przez finanse, gospodarkę, sprawy społeczne, na zdrowiu, kulturze i aktywności fizycznej skończywszy. Można także stwierdzić, że polityka młodzieżowa to polityka przyszłości – sposób, w jaki państwo zadba dziś o młodych obywateli, z pewnością wpłynie na jego stan za 10, 20 czy 30 lat, gdy zaczną podejmować decyzje jako politycy, konsumenci, pracownicy, również jako ojcowie i matki, którzy kształtują nie tylko gospodarkę, ale także są nośnikami wartości, postaw i zachowań.

Polityka młodzieżowa leży w interesie zarówno poszczególnych państw, jak i całej Unii Europejskiej. Zgodnie z treścią europejskiej strategii na rzecz młodzieży, aby zapewnić młodym ludziom jak najlepsze warunki kształcenia oraz ułatwić start na rynku pracy, potrzebne są odpowiednie działania legislacyjne, które powinny być oparte na dowodach i wynikach badań. Chcąc dostarczyć osobom odpowiedzialnym za kształtowanie polityki młodzieżowej rzetelnych i aktualnych informacji, Komisja Europejska utworzyła Youth Wiki – internetową

encyklopedię, której celem jest przedstawienie obecnego stanu polityki młodzieżowej w Europie i najważniejszych reform mających wpływ na życie młodych ludzi. Jej głównymi odbiorcami są decydenci odpowiedzialni za kształtowanie polityki, a także środowisko akademickie, organizacje pozarządowe czy rady młodzieży. Encyklopedia Youth Wiki będzie regularnie aktualizowana i obejmie osiem obszarów wymienionych w dokumencie *Europejska współpraca na rzecz młodzieży (2010–2018)*: kształcenie i szkolenie, zatrudnienie i przedsiębiorczość, zdrowie i dobra kondycja, zaangażowanie, wolontariat, włączenie społeczne, młodzież i świat oraz kreatywność i kultura. Encyklopedia zawiera zbiorcze zestawienia statystyczne, wyniki badań naukowych dotyczących młodzieży w danym państwie oraz analizę aktów prawnych.

Encyklopedia Youth Wiki dostępna jest jedynie w języku angielskim, dlatego w tej publikacji przekazujemy Państwu polskie wersje rozdziałów dotyczących naszego kraju.

Mateusz Konieczny dokonuje przeglądu działań państwa na rzecz młodzieży, opisuje współpracę międzyresortową i identyfikuje mechanizmy finansowania polityki młodzieżowej w Polsce.

Magdalena Dudkiewicz analizuje wolontariat młodzieżowy oraz podstawowe akty prawne. Skupia się także na wolontariacie międzynarodowym i na uznawalności kompetencji zdobywanych w ramach takich działań. Z kolei w rozdziale poświęconym włączeniu społecznemu opisuje działania państwa na rzecz włączania społecznego młodzieży.

Ewa Giermanowska przygląda się sytuacji młodych ludzi na rynku pracy, opisuje mechanizmy wspierające młodych ludzi w znalezieniu pierwszego zatrudnienia, a także w propagowaniu postaw przedsiębiorczych.

Marcin Sińczuch skupia się na zagadnieniach związanych z uczestnictwem młodych ludzi w życiu politycznym oraz opisuje rolę państwa i organizacji pozarządowych w kształtowaniu aktywnych postaw obywatelskich wśród młodzieży.

Struktura rozdziałów wynika z układu przyjętego przez encyklopedię Youth Wiki, jednak w niektórych wypadkach została dostosowana, aby lepiej odzwierciedlać polskie realia. Zamieszczone w niniejszej publikacji rozdziały nie wyczerpują wszystkich zagadnień związanych z sytuacją młodych ludzi w Polsce, ma ona bowiem na celu zobrazowanie działań państwa na rzecz młodzieży w kraju, nie zawiera jednak rekomendacji czy propozycji kierunków działań. Teksty zostały przygotowane w 2017 r. i zaktualizowane w 2018 r., należy jednak zaznaczyć, że wiele obszarów polityki wobec młodzieży uległo w tym czasie widocznym zmianom lub też będą one zachodzić w najbliższym czasie. Artykuły opisują pewien stan, który ulega ewolucji i wymaga stałej diagnozy oraz oceny. Przygotowywany jest także drugi tom, poświęcony edukacji, zdrowiu i uczestnictwu w życiu kulturalnym.

POLITYKA MŁODZIEŻOWA W POLSCE – PODSTAWOWE ZAGADNIENIA

MATEUSZ KONIECZNY

Socjolog, animator, trener, doktorant w Instytucie Stosowanych Nauk Społecznych Uniwersytetu Warszawskiego. Założyciel Manufaktury Przyszłości – organizacji, której zadaniem jest wspieranie młodzieży w kształtowaniu ścieżki edukacyjnej i zawodowej. Interesuje się zawodami i kompetencjami przyszłości, polityką młodzieżową oraz animacją społeczno-kulturalną. Nagrodzony przez Marszałka Województwa Łódzkiego za osiągnięcia artystyczne i promocję województwa łódzkiego (2008 r.) oraz dokonania naukowe (2016 r.).

Polityka młodzieżowa postrzegana jest w dwóch ujęciach – rozszerzonym i wąskim. Działania podejmowane na rzecz młodzieży przez „różne wspólnoty [...] o charakterze regulacyjnym, restrykcyjnym, symbolicznym”¹ są charakterystyczne dla perspektywy rozszerzonej. W wąskim ujęciu polityka młodzieżowa rozumiana jest jako zbiór aktów prawnych i praktyk stosowanych przez instytucje publiczne i inne podmioty na rzecz młodzieży, w obszarach takich jak edukacja, kultura, zabezpieczenie i pomoc społeczna, zdrowie, rynek pracy, uczestnictwo w życiu politycznym, funkcjonowanie w systemie prawnym².

Od kilkunastu lat kształtuje się polityka młodzieżowa w Polsce. Obecnie nie można wskazać jednej ustawy bezpośrednio dotyczącej młodzieży. Ponadto młodzież nie ma ustawowo powołanego przedstawicielstwa. Z kolei krajowa strategia na rzecz młodzieży przestała obowiązywać w 2012 r., jednak kwestie dotyczące tej grupy uregulowane są w wielu aktach normatywnych oraz w dokumentach o charakterze programowym i strategicznym, w tym w Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.). Warto podkreślić, że obecne prace oraz zaangażowanie różnych grup społecznych, wsparcie Ministerstwa Edukacji Narodowej oraz aktywność Rady Dzieci i Młodzieży Rzeczypospolitej Polskiej przy Ministrze Edukacji Narodowej³

1 M. Sińczuch, *Polityka młodzieżowa jako odrębny obszar działania Unii Europejskiej*, [w:] *Polityka młodzieżowa*, red. G. Zielińska, „Studia BAS”, nr 2 (18), Warszawa 2009, s. 149.

2 Tamże, s. 149–150.

3 Zgodnie z Zarządzeniem nr 38 Ministra Edukacji Narodowej z dnia 28 września 2017 r. w sprawie powołania Rady Dzieci i Młodzieży Rzeczypospolitej Polskiej przy Ministrze Edukacji Narodowej.

i Polskiej Rady Organizacji Młodzieżowych mogą zapoczątkować zmiany w polskim ustawodawstwie dotyczącym polityki młodzieżowej, a także wpłynąć na życie blisko siedmiu milionów młodych Polaków.

Młodzież w Polsce

Autorzy prac dotyczących polityki młodzieżowej zwracają uwagę na konieczność oficjalnego wprowadzenia definicji grupy społecznej, jaką jest młodzież⁴. Początkowo zaliczano do niej osoby w wieku 15–25 lat, jednak wraz z realizacją nowych programów na rzecz młodzieży podniesiono górną granicę wieku odbiorców z 25 na 29 lat. Zmiana wynikała „z chęci objęcia wysokiej jakości wsparciem większej grupy osób młodych, wchodzącej na rynek pracy, a także ujednolicenia grup docelowych i zakresu wsparcia ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego oraz Inicjatywy na rzecz zatrudnienia osób młodych”⁵.

W programach z zakresu polityki społecznej przyjmuje się, że młodzież to osoby w wieku 13–30 lat. Wyznaczenie dolnej granicy wieku argumentowane jest stawianiem się przez dziecko „podmiotem aktywnym, kształtującym otoczenie poprzez własne działanie”, a także „kończącym pewien etap edukacji, kiedy dokonuje ważnych wyborów dotyczących swojego kształcenia”. Górna granica wieku określana jest jako etap usamodzielniania się oraz zakładania gospodarstwa domowego⁶. Z kolei zgodnie z Ustawą o Rzeczniku Praw Dziecka „dzieckiem jest każda istota ludzka od poczęcia do osiągnięcia pełnoletności”⁷, przy czym „uzyskanie pełnoletności określają odrębne przepisy”⁸. Zgodnie z tą ustawą młodzieżą moglibyśmy określić osoby, które stały się pełnoletnie i tym samym ukończyły 18 lub 16 lat⁹. Przyjmuje się również, że „młodzi ludzie” to osoby do 34. roku życia, gdyż trudno jednoznacznie określić wiek przejścia z okresu młodzieńczego do dorosłości¹⁰. W raporcie *Młodzi 2011*, obrazującym sytuację młodych ludzi w Polsce, młodzieżą określano grupę osób w wieku 15–29 lat¹¹.

4 M. Raczek, *Polityka na rzecz młodzieży w Polsce*, [w:] *Polityka młodzieżowa Unii Europejskiej*, M. Boryń, B. Duraj, S. Mrozowska (red.), Toruń 2014, s. 148.

5 Zaktualizowany Plan realizacji Gwarancji dla młodzieży w Polsce, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju, Warszawa 2005, s. 3.

6 Program „Młodzież solidarna w działaniu” na 2016 rok, Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa 2016, s. 5–6.

7 Art. 2 ust. 1 Ustawy z dnia 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka (Dz.U. z 2015 r., poz. 2086).

8 Art. 2 ust. 2 Ustawy z dnia 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka (Dz.U. z 2015 r., poz. 2086).

9 W Polsce pełnoletnia staje się osoba, która ukończyła 18 lat lub zawarła związek małżeński. „Sąd opiekuńczy może zezwolić na zawarcie małżeństwa kobiecie, która ukończyła lat szesnaście”. Źródło: art. 10 par. 1 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego.

10 W. Gierańczyk, *Sytuacja osób młodych w Polsce na tle państw europejskich*, „Wiadomości Statystyczne”, nr 10 (665), Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2016, s. 34.

11 K. Szafraniec, *Młodzi 2011*, Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, Warszawa 2011, s. 70.

Ten przedział wiekowy wskazywany jest najczęściej przy definiowaniu młodzieży jako grupy społecznej.

Główny Urząd Statystyczny nie wyodrębnia w swoich badaniach tak rozpiętej grupy wiekowej (15–29 lat). Wskazuje jednak następujące przedziały wiekowe: 15–19 lat, 20–24 lata, 25–29 lat. Według danych Głównego Urzędu Statystycznego na dzień 31 grudnia 2017 r. w Polsce żyło 6 755 880 osób w wieku 15–29 lat, z czego mężczyźni stanowili 3 447 470 osób, a kobiety – 3 308 410 osób¹². Młodzi ludzie stanowią blisko 18% populacji całej Polski¹³.

Krajowe prawodawstwo

Pierwsze próby stworzenia podstaw funkcjonowania polityki młodzieżowej w Polsce były powiązane z procesem akcesyjnym do Unii Europejskiej. Efektem prac była *Strategia Państwa dla Młodzieży na lata 2003–2012*, przy czym „nie znalazła [...] przełożenia na wdrażanie programów europejskich ani na stan zintegrowania środowiska organizacji młodzieżowych”¹⁴. Polska polityka młodzieżowa nie wypracowała rozwiązań systemowych, nie jest spójnie prowadzona i koordynowana¹⁵. Nie można stwierdzić, że przed wejściem Polski do UE nie podejmowano działań na rzecz młodzieży, jej aktywizacji oraz włączania w życie publiczne. Działania te realizowano w ramach polityk sektorowych poszczególnych ministerstw. Zapewne przystąpienie Polski do Unii Europejskiej przyczyniło się do zwrócenia uwagi na kwestie dotyczące życia i funkcjonowania młodych ludzi¹⁶.

12 Poszczególne grupy wiekowe liczyły odpowiednio: 15–19 lat: 1 865 736 osób, z czego mężczyźni 956 504 osoby, a kobiety 909 232 osoby; 20–24 lata: 2 206 730 osób, z czego mężczyźni 1 125 271 osób, a kobiety 1 081 459 osób; 25–29 lat: 2 683 414 osób, z czego mężczyźni 1 365 695 osób, a kobiety 1 317 719 osób. Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Baza demograficzna. Wyniki badań bieżących. Tabl. 5. Ludność według płci, wieku, województw i powiatów*, bit.ly/2djjv6Bj [dostęp: 3.06.2018].

13 Na dzień 31 grudnia 2017 r. w Polsce żyło 38 433 558 osób. Obliczenia własne na podstawie: tamże.

14 M. Rodziewicz, *Proces kształtowania polityki młodzieżowej w Polsce na poziomie centralnym*, „Zbiżenia Cywilizacyjne”, nr 1 (1), Włocławek 2016, s. 95.

15 A. Wiktorska-Świącka, *Polityka młodzieżowa państwa polskiego a kreacja kapitału społecznego*, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław 2016, s. 4.

16 W czasach Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej za politykę młodzieżową odpowiadał minister ds. młodzieży. Do jego kompetencji należało inicjowanie i współpraca z organami państwowymi w prowadzeniu przedsięwzięć na rzecz młodych ludzi. Przedsięwzięcia te dotyczyły m.in. wychowania i kształcenia dzieci i młodzieży, ochrony zdrowia, sportu, rekreacji i wypoczynku, świadczeń socjalnych i ochrony młodej rodziny, polityki mieszkaniowej. Minister ds. młodzieży dysponował własnym budżetem, a także wraz z ministrem oświaty i wychowania współpracował z Instytutem Badań nad Młodzieżą utworzonym na podstawie uchwały nr 163 Rady Ministrów z dnia 15 czerwca 1972 r. w sprawie utworzenia Instytutu Badań nad Młodzieżą. Placówka ta prowadziła badania służące instytucjom systemu edukacyjnego. W 1982 r., na podstawie uchwały Rady Ministrów z dnia 3 września 1982 r. przekształcona została w Instytut Badań Problemów Młodzieży, zlikwidowany uchwałą nr 193 Rady Ministrów z dnia 21 listopada 1988 r. Po transformacji ustrojowej w Polsce urząd ministra ds. młodzieży nie został już powołany. Źródło: M. Raczek, *Polityka na rzecz młodzieży w Polsce...*, s. 142–144.

Nie sposób wskazać jednego oficjalnego dokumentu poświęconego potrzebom i prawom młodzieży, a także regulującego kwestie dotyczące młodych ludzi¹⁷. Nie oznacza to jednak, że polskie ustawodawstwo nie odnosi się do życia młodzieży, jej praw i obowiązków. Regulacje dotyczące młodzieży zostały określone w różnych aktach prawnych, m.in. w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej¹⁸, Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym¹⁹, Kodeksie pracy²⁰, Ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich²¹, Ustawie – Prawo oświatowe²², Ustawie – Prawo o szkolnictwie wyższym²³, Ustawie o praktykach absolwenckich²⁴ czy Ustawie – Prawo o stowarzyszeniach²⁵.

„Rzeczpospolita Polska zapewnia ochronę praw dziecka^[26]. Każdy ma prawo żądać od organów władzy publicznej ochrony dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją^[27]. Rodzice mogą wychowywać młodego człowieka zgodnie z własnymi przekonaniem, przy czym powinni uwzględnić stopień jego dojrzałości, wolność sumienia oraz jego przekonania²⁸. Prawa młodych ludzi, będące częścią katalogu praw człowieka, można podzielić na cztery główne kategorie – prawa osobiste, polityczne (lub publiczne), socjalne oraz ekonomiczne²⁹. Uzyskanie przez młodego człowieka pełnoletności otwiera przed nim nowe możliwości oraz pełne uczestnictwo w życiu publicznym. Młodzi ludzie, o ile nie są ubezwłasnowolnieni lub pozbawieni praw publicznych (albo wyborczych), a ukończą 18 lat, mogą uczestniczyć w referendach, wybierać Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, posłów, senatorów, a także przedstawicieli władz samorządowych³⁰. Młodzież niepełnoletnia może zrzekać się

17 „Youth Law is a comprehensive and binding official document addressing the needs and/or rights of young people and regulating how youth issues are addressed”. Źródło: Youth Wiki Guide to Content 2017, European Commission 2016, s. 11.

18 Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. z 1997 r., nr 78, poz. 483 ze zm.).

19 Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. z 1964 r., nr 9, poz. 59).

20 Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. – Kodeks pracy (Dz.U. z 1974 r., nr 24, poz. 141).

21 Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz.U. z 1982 r., nr 35, poz. 228).

22 Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe (Dz.U. z 2017 r., poz. 59).

23 Ustawa z dnia 30 sierpnia 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. 2018, poz. 1668).

24 Ustawa z dnia 17 lipca 2009 r. o praktykach absolwenckich (Dz.U. z 2009 r., nr 127, poz. 1052).

25 Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r. – Prawo o stowarzyszeniach (Dz.U. z 1989 r., nr 20, poz. 104).

26 Na podstawie informacji przytoczonych w niniejszym rozdziale można przyjąć, że dzieckiem w Polsce jest osoba do ukończenia 16 lub 18 lat.

27 Art. 72 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. z 1997 r., nr 78, poz. 483 ze zm.).

28 Art. 48 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. z 1997 r., nr 78, poz. 483 ze zm.).

29 Rzecznik Praw Dziecka, *Prawa dziecka*, brpd.gov.pl/prawa-dziecka [dostęp: 20.08.2017].

30 Art. 62 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dn. 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. z 1997 r., nr 78, poz. 483 ze zm.).

w stowarzyszeniach³¹, jednak dopiero po ukończeniu 18. roku życia ma prawo do zakładania organizacji pozarządowych. Nad przestrzeganiem praw młodych ludzi czuwają Rzecznik Praw Dziecka³² oraz Rzecznik Praw Obywatelskich³³.

Krajowa strategia na rzecz młodzieży

Strategia Państwa dla Młodzieży na lata 2003–2012 [dalej: Strategia], opracowana przed wejściem Polski do Unii Europejskiej, była i jest jedynym dokumentem określającym kierunki rozwoju polskiej polityki młodzieżowej. Obecnie w Polsce nie funkcjonuje strategia odnosząca się bezpośrednio do młodzieży. W Strategii zwrócono uwagę na powiązanie polityki młodzieżowej z uregulowaniami prawnymi dotyczącymi m.in. szkolnictwa, opieki socjalnej, obrony państwa, zatrudnienia i walki z bezrobociem, warunków życia dzieci w rodzinach, opieki zdrowotnej, przeciwdziałania przestępczości, narkomanii i alkoholizmowi.

Rada Ministrów, określając w Strategii cele polityki młodzieżowej, przyjęła, że dotyczy ona osób w wieku 15–25 lat. Strategia została przygotowana przez zespół składający się z przedstawicieli organizacji młodzieżowych, ekspertów – badaczy problemów młodzieży oraz przedstawicieli Ministerstwa Edukacji Narodowej i Sportu³⁴. Dokument został poddany konsultacjom społecznym z młodzieżą i przedstawicielami administracji rządowej³⁵. Prace związane z opracowaniem Strategii koordynowało Ministerstwo Edukacji Narodowej³⁶, a odpowiedzialność za jej realizację powierzono ministrowi do spraw oświaty, przy czym inni ministrowie byli odpowiedzialni za określone zadania szczegółowe³⁷. Autorzy Strategii zwrócili uwagę na konieczność stwarzania warunków umożliwiających koordynację działań rządu, instytucji i organizacji pozarządowych pracujących na rzecz młodzieży.

Na podstawie przeprowadzonej diagnozy oraz informacji zebranych w procesie konsultacji wskazano pięć kluczowych zagadnień Strategii:

- edukację młodzieży;
- zatrudnienie;

31 Szczegółowe zasady członkostwa w stowarzyszeniach osób poniżej 18. roku życia reguluje art. 3 ust. 2–3 Ustawy z dnia 7 kwietnia 1989 r. – Prawo o stowarzyszeniach (Dz.U. z 1989 r., nr 20, poz. 104).

32 Oficjalna strona internetowa Rzecznika Praw Dziecka: www.brpd.gov.pl.

33 Oficjalna strona internetowa Rzecznika Praw Obywatelskich: www.rpo.gov.pl.

34 W latach 2001–2005 ministrem właściwym do spraw oświaty i wychowania był minister edukacji narodowej i sportu.

35 *Strategia Państwa dla Młodzieży na lata 2003–2012*, Ministerstwo Edukacji Narodowej, Warszawa 2003, s. 3.

36 G. Zielińska, *Rola państwa w realizacji polityki dla młodzieży*, [w:] *Polityka młodzieżowa...*, s. 132–133.

37 Tamże, s. 136.

- uczestnictwo młodzieży w życiu publicznym;
- czas wolny, kulturę, sport i turystykę;
- zdrowie i profilaktykę.

Na podstawie wskazanych obszarów określono cel główny Strategii – „wyrównywanie szans rozwoju młodego pokolenia”³⁸ – oraz cele strategiczne:

- Cel strategiczny 1: Tworzenie i wyrównywanie szans rozwoju, samorealizacja młodego pokolenia;
- Cel strategiczny 2: Stwarzanie szans dla rozwoju własnej aktywności młodego pokolenia;
- Cel strategiczny 3: Przeciwdziałanie marginalizacji młodego pokolenia;
- Cel strategiczny 4: Rozwijanie międzynarodowej współpracy młodzieży;
- Cel strategiczny 5: Zbudowanie systemu informacji młodzieżowej;
- Cel strategiczny 6: Kształcenie i doskonalenie zawodowe dorosłych pracujących z młodzieżą³⁹.

Do każdego z celów strategicznych przypisano metody jego osiągnięcia, proponowane działania, termin realizacji oraz wykonawcę, przy czym większość zadań znajdowała się w gestii Ministerstwa Edukacji Narodowej. W Strategii zwrócono uwagę na konieczność otoczenia wsparciem młodzieży pochodzącej z terenów wiejskich, młodzieży niepełnosprawnej, młodzieży zagrożonej bezrobociem lub narażonej na marginalizację społeczną⁴⁰. Ponadto realizacja Strategii miała przyczynić się do utworzenia oficjalnego przedstawicielstwa młodzieży oraz podkreślić znaczenie m.in. organizacji młodzieżowych, samorządów uczniowskich i studenckich.

W Strategii nie określono wielkości środków finansowych, które zostaną przeznaczone na realizację przewidzianych programów i działań, jak również nie stworzono wspólnego budżetu. Podkreślono, że kluczową rolę w finansowaniu niektórych zadań będą odgrywać samorządy terytorialne. Wskazano również, że większość zadań będzie mogła zostać dofinansowana ze środków europejskich. Trudno ocenić stopień osiągnięcia celów Strategii oraz jej wpływ na polską politykę młodzieżową z uwagi na brak dostępu do odpowiednich raportów i analiz. Ponadto „problem związany z realizacją zapisów Strategii tkwi być może w umiejscowieniu koordynatora. Gdyby koordynację polityki młodzieżowej umieścić w Kancelarii Prezesa Rady Ministrów, może przyczyniłoby się to do skuteczniejszego jej wdrażania, a jej realizatorzy staliby się rzeczywistymi partnerami”⁴¹.

Po zakończeniu okresu obowiązywania *Strategii Państwa dla Młodzieży na lata 2003–2012* nie stworzono nowej krajowej strategii regulującej kwestie

38 *Strategia Państwa dla Młodzieży na lata 2003–2012...*, s. 2.

39 Tamże, s. 6–20.

40 Tamże, s. 6.

41 G. Zielińska, *Rola państwa w realizacji polityki dla młodzieży...*, s. 144.

dotyczące polskiej polityki młodzieżowej. Autorzy projektu Rządowego Programu Aktywności Społecznej Młodzieży na lata 2015–2016 „Aktywna Młodzież” zwrócili uwagę na konieczność opracowania rządowego dokumentu, w którym zostanie określona polityka na rzecz młodzieży. Ich zdaniem kluczowe wydaje się „stworzenie strategicznych podstaw realizacji polityki młodzieżowej”⁴².

Powołana w 2016 roku Rada Dzieci i Młodzieży Rzeczypospolitej Polskiej przy Ministrze Edukacji Narodowej⁴³ w czasie swojej pierwszej kadencji (lata 2016–2017) pracowała nad projektem Ustawy o Radzie Młodzieży Rzeczypospolitej Polskiej. Obecnie Stowarzyszenie Na Rzecz Powołania Rady Młodzieży Rzeczypospolitej Polskiej, zawiązane przez część przedstawicieli pierwszej kadencji Rady Dzieci i Młodzieży Rzeczypospolitej Polskiej przy Ministrze Edukacji Narodowej, pracuje nad opracowaniem założeń do *Strategii Państwa dla Młodzieży*⁴⁴.

Warto podkreślić, że mimo braku ustawy na rzecz młodzieży polityka młodzieżowa jest coraz częściej regulowana na poziomie regionalnym i lokalnym. Na różnych szczeblach samorządu terytorialnego (województwo, powiat, gmina) wskazuje się lokalne strategie (lub inne dokumenty) na rzecz młodzieży. Zapewne wprowadzenie jednolitego prawa albo wytycznych dotyczących kształtowania strategii na rzecz młodzieży ułatwiłoby porównanie poszczególnych regionów pod względem przedsięwzięć podejmowanych na rzecz młodzieży oraz stopień osiągnięcia poszczególnych celów i polityk dotyczących młodych ludzi.

Kształtowanie polityki młodzieżowej

Debata na temat oficjalnego przedstawicielstwa młodzieży na poziomie centralnym prowadzona jest od pierwszych lat po dokonaniu się w Polsce transformacji ustrojowej. Do dziś nie udało się utworzyć w pełni trwałego i jednolitego organu reprezentującego interesy tej grupy. Trwają prace nad powołaniem podmiotu, którego działanie może przyczynić się do ukształtowania polskiej polityki młodzieżowej.

Trudno jednoznacznie wskazać jeden organ odpowiedzialny za podejmowanie decyzji dotyczących młodzieży na poziomie centralnym. Obecnie decyzje dotyczące wdrażania poszczególnych polityk publicznych pozostają głównie w kompetencjach administracji rządowej (np. za oświatę i wychowanie

42 Projekt Rządowego Programu Aktywności Społecznej Młodzieży na lata 2015–2016 „Aktywna Młodzież” z dnia 19 maja 2014 r., s. 19.

43 Akt powołania Rady Dzieci i Młodzieży Rzeczypospolitej Polskiej przy Ministrze Edukacji Narodowej.

44 Stowarzyszenie Na Rzecz Powołania Rady Młodzieży Rzeczypospolitej Polskiej, *Projekt Młodzież, czyli kto, co, jak i dlaczego? Opracowanie Założeń do Strategii Państwa dla Młodzieży*, okres realizacji 1 stycznia – 31 grudnia 2018 r.

odpowiedzialny jest Minister Edukacji Narodowej⁴⁵, za kulturę fizyczną Minister Sportu i Turystyki⁴⁶, za politykę społeczną Minister Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej⁴⁷, za szkolnictwo wyższe i badania naukowe Minister Nauki i Szkolnictwa Wyższego⁴⁸). W 2008 r. zostały złożone wstępne deklaracje dotyczące powołania pełnomocnika ds. młodzieży w Kancelarii Prezydenta RP, jednak taki pełnomocnik nie został powołany⁴⁹. Warto zauważyć, że dotychczas najczęściej wskazywanym organem centralnym wspierającym strukturę reprezentującą młodzież było i jest Ministerstwo Edukacji Narodowej.

Organem administracji samorządowej funkcjonującym na poziomie województwa, powiatu i gminy zostały przyporządkowane zadania publiczne, które dotyczą m.in. młodych ludzi. Do kompetencji samorządu gminnego zalicza się sprawy m.in. z zakresu ochrony zdrowia, pomocy społecznej, edukacji publicznej, kultury, kultury fizycznej⁵⁰. Tym samym gminy odpowiadają na przykład za funkcjonowanie przedszkoli, szkół podstawowych, wsparcie klubów sportowych, rozwijanie działalności kulturalnej, prowadzenie bibliotek, wspieranie rodzin znajdujących się w trudnej sytuacji. Zadania przypisane powiatom i województwom mają charakter ponadgminny i nie naruszają kompetencji gmin. Do zadań publicznych o charakterze ponadgminnym, leżącym w zakresie powiatów, zalicza się m.in. edukację publiczną w zakresie szkół ponadpodstawowych, przeciwdziałanie bezrobociu oraz aktywizację lokalnego rynku pracy i wspieranie osób niepełnosprawnych⁵¹. Samorządy wojewódzkie są odpowiedzialne m.in. za prowadzenie wyższych szkół zawodowych, rozwijanie aktywności gospodarczej regionu, utrzymanie bibliotek, muzeów i teatrów o znaczeniu regionalnym.

Warto zauważyć, że polska polityka młodzieżowa rozwija się na poziomie regionalnym. W dziewięciu województwach zostały utworzone formalne struktury wspierające i reprezentujące młodzież, tj. Parlament Dzieci i Młodzieży Województwa Lubelskiego (powołany w 1996 r.)⁵², Rada

45 Ustawa z dnia 4 września 1997 r. o działach administracji rządowej (Dz.U. 1997 r., nr 141, poz. 943, t.j.: Dz.U. z 2018 r., poz. 762, 810 i 1090, 1467, 1544, 1560, 1669 i 1693, 2227, 2340).

46 Oficjalna strona internetowa Ministerstwa Sportu i Turystyki: msit.gov.pl.

47 Oficjalna strona internetowa Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej: mpips.gov.pl.

48 Oficjalna strona Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego: nauka.gov.pl.

49 M. Raczek, *Polityka na rzecz młodzieży w Polsce...*, s. 144.

50 P. Chmielnicki, *Samorząd terytorialny*, [w:] *Konstytucyjny system władz publicznych*, red. P. Chmielnicki, Warszawa 2009, s. 192.

51 H. Szczehowicz, *Wykonywanie zadań publicznych w jednostkach samorządu terytorialnego*, [w:] *Wykaz zadań publicznych w jednostkach samorządu terytorialnego*, s. 263.

52 Data utworzenia Parlamentu została wyliczona na podstawie danych zamieszczonych w Sprawozdaniu z dotychczasowej działalności Prezydium, które jest dostępne na stronie Parlamentu Dzieci i Młodzieży Województwa Lubelskiego, <http://parlament.prv.pl> [dostęp: 16.09.2017]; Parlament Dzieci i Młodzieży Województwa Lubelskiego, [pl-pl.facebook.com/pdimwl](https://pl.facebook.com/pdimwl) [dostęp: 16.09.2017].

Młodzieży Województwa Zachodniopomorskiego (utworzona w 2005 r.)⁵³, Młodzieżowy Sejmik Województwa Dolnośląskiego (utworzony w 2013 r.)⁵⁴, Młodzieżowy Sejmik Województwa Podlaskiego (powołany w 2014 r.)⁵⁵, Młodzieżowa Rada Województwa Pomorskiego (powołana w 2015 r.)⁵⁶, Forum Młodych Województwa Opolskiego (utworzone w 2017 r.)⁵⁷, Sejmik Młodzieży Województwa Wielkopolskiego (utworzony w 2017 r.)⁵⁸, Młodzieżowy Sejmik Województwa Śląskiego (powołany w 2017 r.)⁵⁹, Młodzieżowy Sejmik Województwa Świętokrzyskiego (utworzony w 2018 r.)⁶⁰. Reprezentacje młodzieży na poziomie regionalnym mają różne umocowania prawne. Najpopularniejszą z form jest organ konsultacyjny marszałka województwa. W działalność formalnych reprezentacji młodzieży zaangażowane są organizacje pozarządowe (np. w województwach pomorskim i opolskim) lub komórki poszczególnych urzędów⁶¹.

Przykłady reprezentacji młodzieży na poziomie regionalnym:

Rada Młodzieży Województwa Zachodniopomorskiego. Jej celem jest m.in. upowszechnianie idei samorządności lokalnej i regionalnej, zapewnienie udziału młodzieży w budowie społeczeństwa obywatelskiego. Obsługę techniczno-administracyjną rady zapewnia Sekretariat ds. Młodzieży Województwa Zachodniopomorskiego⁶². Rada wspiera funkcjonowanie młodzieżowych rad miast i gmin, organizacji młodzieżowych oraz samorządów uczniowskich⁶³.

Młodzieżowy Sejmik Województwa Dolnośląskiego (utworzony w 2013 r.). Do zadań Sejmiku należy „reprezentowanie interesów młodzieży przed władzami województwa, opiniowanie propozycji i działań Samorządu Województwa

53 Rada Młodzieży Województwa Zachodniopomorskiego, bit.ly/2Ukgc0B [dostęp: 16.09.2017].

54 Młodzieżowy Sejmik Województwa Dolnośląskiego, <http://www.mlodzielowysejmik.pl/> [dostęp: 16.09.2017], oraz Młodzieżowy Sejmik Województwa Dolnośląskiego, pl-pl.facebook.com/mlodzielowysejmik [dostęp: 16.09.2017].

55 Młodzieżowy Sejmik Województwa Podlaskiego, pl-pl.facebook.com/MSWPBIA [dostęp: 16.09.2017], oraz Podlasie24 Regionalny Portal Informacyjny: Młodzieżowy Sejmik Województwa Podlaskiego, bit.ly/2zLBZFN [dostęp: 4.06.2018].

56 Młodzieżowa Rada Województwa Pomorskiego, bit.ly/2EjgDD [dostęp: 16.09.2017].

57 Forum Młodzieży Województwa Opolskiego „Młodzieżowe Opolskie”, bit.ly/2G5ccxU [dostęp: 16.09.2017].

58 Sejmik Młodzieży Województwa Wielkopolskiego, www.umww.pl/smww [dostęp: 16.09.2017].

59 Śląskie. Dla Młodych: Akty powołujące, bit.ly/2BVJv27 [dostęp: 3.06.2018].

60 Mamy Młodzieżowy Sejmik Województwa Świętokrzyskiego, bit.ly/2zNIs30 [dostęp: 1.06.2018].

61 Uzasadnienie do projektu Ustawy o Radzie Młodzieży Rzeczypospolitej Polskiej, s. 4, bit.ly/2RGO9qm [dostęp: 2.09.2017].

62 Zarządzenie nr 91/05 Marszałka Województwa Zachodniopomorskiego z dnia 5 grudnia 2005 r. w sprawie powołania Rady Młodzieży Województwa Zachodniopomorskiego, bit.ly/2L2MIQD [dostęp: 25.08.2017].

63 Sekretariat ds. Młodzieży Województwa Zachodniopomorskiego: *O nas. Sekretariat ds. Młodzieży*, bit.ly/2zPIO94 [dostęp: 25.08.2017].

Dolnośląskiego oraz zasięganie opinii i pozostawanie w stałym kontakcie z młodymi ludźmi z poszczególnych powiatów”⁶⁴.

Rzecznik Młodzieży przy Urzędzie Marszałkowskim Województwa Świętokrzyskiego. Wśród zadań Rzecznika warto wymienić: pośrednictwo między środowiskiem młodzieży a urzędem marszałkowskim, propagowanie pozytywnych przykładów aktywności młodzieży w regionie oraz pozytywnej pracy różnych instytucji na rzecz młodych ludzi, animowanie współpracy oraz sieciowanie organizacji i grup młodzieżowych w regionie, a także inicjowanie i wspieranie systemowych rozwiązań na poziomie regionu, służących zwiększeniu aktywności społecznej młodzieży⁶⁵. Rzecznik Młodzieży przy Urzędzie Marszałkowskim Województwa Świętokrzyskiego został powołany w 2014 r. Władze województwa świętokrzyskiego w publikacji *Świętokrzyskie dla młodych. Kierunki wspierania aktywności społecznej młodzieży województwa świętokrzyskiego na lata 2017–2020* przedstawiły diagnozę sytuacji młodych ludzi w regionie oraz działania podejmowane na rzecz zwiększenia zaangażowania społecznego młodzieży⁶⁶.

Zgodnie z artykułem 5b Ustawy o samorządzie gminnym władze lokalne mogą powołać radę młodzieży będącą jej organem doradczym⁶⁷. „Najważniejszym celem istnienia młodzieżowej rady gminy jest zwiększenie zainteresowania i zaangażowania młodych ludzi sprawami publicznymi na poziomie lokalnym”⁶⁸. Ponadto młodzieżowa rada gminy umożliwi młodym ludziom uczestnictwo w procesie podejmowania decyzji, które dotyczą ich rówieśników. Stworzenie organu konsultacyjnego typu młodzieżowa rada gminy pozostaje w gestii władz samorządowych. Młodzieżowa rada ma swój statut, określający tryb wyboru członków rady oraz zasady jej funkcjonowania. W 2007 r. udało się potwierdzić funkcjonowanie 224 młodzieżowych rad, przy czym najwięcej z nich działało w województwach dolnośląskim, śląskim i wielkopolskim⁶⁹. W raporcie przygotowanym przez Radę Dzieci i Młodzieży Rzeczypospolitej Polskiej przy Ministrze

64 Młodzieżowy Sejmik Województwa Dolnośląskiego: *O projekcie*, <http://www.mloziezowysejmik.pl/index.php/o-projekcie> [dostęp: 2.09.2017].

65 Urząd Marszałkowski Województwa Świętokrzyskiego: *Rzecznik Młodzieży*, bit.ly/2G5nSRf [dostęp: 2.06.2018].

66 Urząd Marszałkowski Województwa Świętokrzyskiego: *Świętokrzyskie dla młodych. Kierunki wspierania aktywności społecznej młodzieży województwa świętokrzyskiego na lata 2017–2020*, bit.ly/2AYcAID [dostęp: 2.06.2018].

67 E. Gierach, *Rola samorządu terytorialnego w tworzeniu warunków uczestnictwa młodych ludzi w życiu społeczności lokalnych*, [w:] *Polityka młodzieżowa...*, s. 116.

68 M. Owczarek, J. Pietrasik, J. Radzewicz, *Partycypacja Obywatelska Młodzieży. Przykład młodzieżowych rad gmin*, Warszawa 2013, s. 9.

69 M. Bról, *Młodzieżowa rada gminy jako przykład uczestnictwa młodzieży w życiu społeczno-politycznym*, Warszawa 2013.

Edukacji Narodowej stwierdzono, że w 2017 r. w 2478 gminach funkcjonowało 408 młodzieżowych rad⁷⁰.

Próby stworzenia ogólnopolskiej reprezentacji młodzieży rozpoczęto w 1989 r., tworząc Porozumienie Niezależnych Organizacji. Z kolei powołana na początku lat 90. Polska Rada Młodzieży, stanowiąca organ doradczy rządu, a następnie Ministra Edukacji Narodowej, została zlikwidowana w 1998 r. wraz z usunięciem jej z Europejskiego Forum Młodzieży. Ministerstwo Edukacji Narodowej w 2002 r. podjęło próbę stworzenia ogólnopolskiego przedstawicielstwa młodzieży, które oficjalnie zastąpiłoby utworzone i nieaktywne już Porozumienie Niezależnych Organizacji Młodzieżowych, Polską Radę Młodzieży oraz Forum Młodzieży Polskiej. Rok później powstało Stowarzyszenie Polska Rada Młodzieży⁷¹. W 2010 r. przeprowadzono konsultacje dotyczące powołania nowej Polskiej Rady Młodzieży, będącej „związkiem stowarzyszeń zrzeszającym młodych ludzi, który ma ich reprezentować w kraju i za granicą oraz działać na ich rzecz”⁷².

Na mocy zarządzenia nr 97 Prezesa Rady Ministrów z dnia 20 grudnia 2010 r. został utworzony Departament Młodzieży i Organizacji Pozarządowych, do którego kompetencji należało m.in. wdrażanie zasad wynikających z dokumentów programowych dotyczących młodzieży, w tym *Strategii Państwa dla Młodzieży na lata 2003–2012*. Zajmował się także współpracą z organizacjami młodzieżowymi oraz z organizacjami pozarządowymi działającymi w obszarze oświaty i wychowania, koordynowaniem działań z zakresu informacji młodzieżowej, w tym programów Eurodesk i PLOTEUS II, współpracą z Radą Działalności Pożytku Publicznego i z Fundacją Rozwoju Systemu Edukacji oraz nadzorem merytorycznym nad realizacją w Polsce programu „Młodzież w działaniu”⁷³. Po zakończeniu działalności przez Departament Młodzieży i Organizacji Pozarządowych 28 lutego 2012 r.⁷⁴ nie utworzono nowej komórki odpowiedzialnej za sprawy młodzieży w Polsce, a jego zadania dotyczące młodzieży zostały rozdzielone między pozostałe departamenty Ministerstwa Edukacji Narodowej⁷⁵. W 2016 r. Minister Edukacji Narodowej powołała Radę Dzieci i Młodzieży Rzeczypospolitej Polskiej przy Ministrze Edukacji Narodowej. Rada ma charakter konsultacyjny, a do jej zadań należy „wyrażanie opinii, w tym przedstawianie propozycji w kwestiach

70 *O młodzieżowych radach. Analiza stanu obecnego Młodzieżowych Rad w Polsce*, Rada Dzieci i Młodzieży Rzeczypospolitej Polskiej przy Ministrze Edukacji Narodowej, Warszawa 2018, s. 15, bit.ly/2QgcuXf [dostęp: 1.06.2018].

71 M. Rodziewicz, *Proces kształtowania polityki młodzieżowej w Polsce na poziomie centralnym...*, s. 96–97.

72 Nauka w Polsce. Serwis PAP poświęcony polskiej nauce: *MEN chce, by powstała nowa Polska Rada Młodzieży*, <http://naukawpolsce.pap.pl/aktualnosci/news,370425,men-chce-by-powstala-nowa-polska-rada-mlodziezy.html> [dostęp: 13.08.2017].

73 Zarządzenie nr 40 Ministra Edukacji Narodowej z dnia 21 grudnia 2010 r. zmieniające zarządzenie w sprawie regulaminu organizacyjnego Ministerstwa Edukacji Narodowej.

74 M. Raczek, *Polityka na rzecz młodzieży w Polsce...*, s. 145.

75 Tamże, s. 147.

dotyczących dzieci i młodzieży w zakresie spraw objętych działaniem administracji rządowej oświata i wychowanie⁷⁶. Kadencja rady trwa rok. W skład rady wchodzi 16 członków i ich zastępców, którzy są powoływani przez Ministra Edukacji Narodowej. Członkowie i ich zastępcy reprezentują poszczególne województwa⁷⁷. Do Rady Dzieci i Młodzieży Rzeczypospolitej Polskiej przy Ministrze Edukacji Narodowej mogą należeć uczniowie między 13. a 20. rokiem życia, którzy spełniają określone kryteria, m.in. angażują się w wolontariat, są aktywni w społeczności lokalnej, osiągają dobre wyniki w nauce i uzasadnią swą kandydaturę⁷⁸. 28 września 2017 r. Minister Edukacji Narodowej powołała Radę Dzieci i Młodzieży Rzeczypospolitej Polskiej na drugą kadencję⁷⁹, a 18 września 2018 r. na trzecią kadencję, która rozpoczęła się 1 października 2018 r. i potrwa do 30 września 2019 r.

Jedynym funkcjonującym do tej pory przedstawicielstwem młodzieży jest utworzony w 2011 r. Związek Stowarzyszeń Polska Rada Organizacji Młodzieżowych (PROM), do którego obecnie należy 39 organizacji. Związek reprezentuje ponad 250 tysięcy młodych osób⁸⁰. Celem PROM jest m.in. współtworzenie polityki na rzecz młodzieży, upowszechnianie idei uczestnictwa młodzieży w życiu publicznym, informowanie opinii publicznej o sytuacji młodzieży w Polsce, wspieranie rozwoju polskich organizacji młodzieżowych i zrzeszających młodzież⁸¹. Rada odpowiada w Polsce za realizację unijnego dialogu z młodzieżą (dawniej dialogu usystematyzowanego), w ramach którego prowadzi krajowe konsultacje, finansowane ze środków Unii Europejskiej. PROM współpracuje m.in. z Radą Działalności Pożytku Publicznego oraz uczestniczy w wydarzeniach dotyczących polskiej młodzieży, jako jej reprezentant, organizowanych w ramach Grupy Wyszehradzkiej. Od 22 kwietnia 2017 r. PROM jest pełnoprawnym członkiem Europejskiego Forum Młodzieży i tym samym „wraz z pozostałymi 102 organizacjami członkowskimi zrzeszonymi w Forum będzie miał bezpośredni wpływ na kształtowanie polityki młodzieżowej w Europie”⁸². W kwietniu 2017 r. PROM przyjął stanowisko w sprawie uczestnictwa młodych ludzi w życiu społecznym i politycznym, w którym odniósł się do pięciu obszarów – wsparcia organizacji młodzieżowych, gotowości ze strony decydentów

76 Par. 2 Aktu powołania Rady Dzieci i Młodzieży Rzeczypospolitej Polskiej przy Ministrze Edukacji Narodowej.

77 Ministerstwo Edukacji Narodowej: *Rada Dzieci i Młodzieży Rzeczypospolitej Polskiej przy Ministrze Edukacji Narodowej*, men.gov.pl/ministerstwo/rady-i-zespoly/rada-dzieci-i-mlodziezy-rzeczypospolitej-polskiej-przy-ministrze-edukacji-narodowej.html [dostęp: 31.08.2017].

78 Ministerstwo Edukacji Narodowej: *Rozpoczynamy nabór do drugiej kadencji Rady Dzieci i Młodzieży*, men.gov.pl/ministerstwo/informacje/rozpoczynamy-nabor-do-drugiej-kadencji-rady-dzieci-i-mlodziezy.html [dostęp: 1.06.2018].

79 Zarządzenie nr 38 Ministra Edukacji Narodowej z dnia 28 września 2017 r. w sprawie powołania Rady Dzieci i Młodzieży Rzeczypospolitej Polskiej przy Ministrze Edukacji Narodowej.

80 Sprawozdanie z działalności Polskiej Rady Organizacji Młodzieżowych w roku 2017, s. 4–5.

81 Par. 8 Statutu Związku Stowarzyszeń Polska Rada Organizacji Młodzieżowych – tekst jednolity po zmianach z dnia 25 marca 2017 r.

82 Polska Rada Organizacji Młodzieżowych: *Bliżej Europy: PROM pełnoprawnym członkiem Europejskiego Forum Młodzieży*, bit.ly/2Qm4Fzh [dostęp: 15.09.2017].

do dzielenia się inicjatywą z młodymi ludźmi, transparentności w określaniu możliwości i potencjalnego wpływu młodzieży na podejmowane decyzje, umożliwienia młodym ludziom dostępu do informacji oraz myślenia długofalowego, wykorzystującego istniejące struktury i organizacje młodzieżowe⁸³. Ponadto PROM przedstawił swoje stanowisko m.in. w sprawie konsultacji projektu programu „Młodzież solidarna w działaniu” na lata 2016–2019 (2016 r.)⁸⁴, zmian do programu „Mieszkanie dla Młodych” (2015 r.)⁸⁵ oraz zmian Ustawy – Prawo o stowarzyszeniach (2014 r.)⁸⁶. PROM we współpracy z Parlamentarnym Zespołem ds. Wspierania Młodzieżowych Rad przy Jednostkach Samorządu Terytorialnego współtworzy zespół, którego zadaniem jest opracowanie zmian w artykule regulującym funkcjonowanie młodzieżowych rad gmin (Ustawa o samorządzie gminnym)⁸⁷. Ponieważ PROM zrzesza wybrane organizacje młodzieżowe, nie jest uważany za podmiot w pełni reprezentujący środowisko młodzieżowe⁸⁸.

Na różnych szczeblach administracji rządowej i państwowej można wskazać organy zajmujące się sprawami młodzieży. W Sejmie Rzeczypospolitej Polskiej działa Komisja Edukacji, Nauki i Młodzieży, w skład której wchodzi 41 posłów. Komisja zajmuje się sprawami z zakresu „kształcenia i wychowania przedszkolnego, podstawowego, ogólnokształcącego, zawodowego, pomaturalnego i wyższego [...], wypoczynku, kultury fizycznej i sportu dzieci i młodzieży, opieki nad dziećmi i młodzieżą [...], współpracy naukowej za granicą, samorządu uczniowskiego i studenckiego [...], realizacji aspiracji młodego pokolenia oraz społeczno-zawodowej adaptacji młodzieży”⁸⁹. W ramach komisji działa podkomisja stała do spraw młodzieży, w której pracuje 12 posłów⁹⁰. Obecnie komisja nie zajmuje się projektami ustaw dotyczącymi bezpośrednio polityki młodzieżowej⁹¹.

83 Polska Rada Organizacji Młodzieżowych: *Stanowisko w sprawie uczestnictwa młodych ludzi w życiu społecznym i politycznym*, bit.ly/2EK9kLQ [dostęp: 15.09.2017].

84 Polska Rada Organizacji Młodzieżowych: *Stanowisko PROM w sprawie konsultacji projektu programu Młodzież solidarna w działaniu na lata 2016–2019*, bit.ly/2UoLhZv [dostęp: 15.09.2017].

85 Polska Rada Organizacji Młodzieżowych: *Stanowisko Polskiej Rady Organizacji Młodzieżowych w sprawie rządowego programu „Mieszkanie dla Młodych” oraz ustanowienie minimum wkładu własnego do kredytu hipotecznego*, bit.ly/2E724lq [dostęp: 15.09.2017].

86 Polska Rada Organizacji Młodzieżowych: *Stanowisko Polskiej Rady Organizacji Młodzieżowych w przedmiocie projektu ustawy o zmianie ustawy – Prawo o stowarzyszeniach*, bit.ly/2SwilUY [dostęp: 15.09.2017].

87 Polska Rada Organizacji Młodzieżowych: *Razem zmienimy młodzieżowe rady – czyli „Start5b”!*, bit.ly/2UnljvL [dostęp: 16.09.2017].

88 Uzasadnienie do projektu Ustawy o Radzie Młodzieży Rzeczypospolitej Polskiej, s. 2–3, drive.google.com/file/d/0B4KlCNuTVzISnNKWDdvc1D0FU/view [dostęp: 2.09.2017].

89 Sejm Rzeczypospolitej Polskiej: *Komisja Edukacji, Nauki i Młodzieży (ENM)*, bit.ly/2rrFdcV [dostęp: 28.08.2017].

90 Sejm Rzeczypospolitej Polskiej: *Podkomisja stała do spraw młodzieży*, bit.ly/2QjR3EC [dostęp: 4.06.2018].

91 Sejm Rzeczypospolitej Polskiej: *Komisja Edukacji, Nauki i Młodzieży (ENM). Projekty ustaw skierowane do komisji*, bit.ly/2G7N0Xp [dostęp: 3.06.2018].

29 kwietnia 2016 r. został powołany Parlamentarny Zespół ds. Wspierania Młodzieżowych Rad przy Jednostkach Samorządu Terytorialnego, którego celem jest: wspieranie i doradztwo w działalności młodzieżowych rad, integracja środowisk związanych z młodzieżowymi radami, a także propagowanie idei obywatelskiej aktywności przez uczestnictwo w pracach młodzieżowych rad⁹². W skład zespołu wchodzi 15 posłów⁹³. Zespół współpracuje z Polską Radą Organizacji Młodzieżowych oraz Radą Dzieci i Młodzieży Rzeczypospolitej Polskiej przy Ministrze Edukacji Narodowej⁹⁴. 17 kwietnia 2018 r. wymienione podmioty we współpracy z Fundacją Rozwoju Systemu Edukacji zorganizowały konferencję „Młodzi 2.0 – Młodzieżowe Rady na stulecie Niepodległości”⁹⁵.

Interesy studentów na szczeblu centralnym reprezentowane są przez Parlament Studentów Rzeczypospolitej Polskiej⁹⁶ (omówiony także w rozdziale poświęconym uczestnictwu młodzieży w życiu publicznym), który jest powołany na podstawie Ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym. Parlament Studentów ma prawo do wyrażania opinii i przedstawiania wniosków w sprawach dotyczących ogółu studentów, w tym do opiniowania aktów normatywnych dotyczących studentów⁹⁷. Do zadań tego parlamentu należy również organizacja szkoleń i warsztatów podnoszących kwalifikacje studentów, wspieranie projektów studenckich, inspirowanie międzynarodowej wymiany studentów oraz uczestnictwo w międzynarodowym ruchu studenckim⁹⁸. Parlament Studentów zrzesza samorządy wszystkich uczelni w kraju.

Jednym z gremiów doradczych Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego⁹⁹ jest Rada Młodych Naukowców¹⁰⁰ (omówiona także w rozdziale poświęconym uczestnictwu młodzieży w życiu publicznym), do której zadań należy m.in. identyfikacja barier rozwoju i wspieranie kariery młodych naukowców, inicjowanie kontaktów młodych naukowców z przedstawicielami środowisk gospodarczych, sporządzanie opinii i rekomendacji w zakresie polityki naukowej i innowacyjnej

92 Par. 2 Regulaminu Parlamentarnego Zespołu ds. Wspierania Młodzieżowych Rad przy Jednostkach Samorządu Terytorialnego, bit.ly/2B2bFXt [dostęp: 31.08.2017].

93 Sejm Rzeczypospolitej Polskiej: *Parlamentarny Zespół ds. Wspierania Młodzieżowych Rad przy Jednostkach Samorządu Terytorialnego*, bit.ly/2zMYGJr [dostęp: 3.06.2018].

94 Sejm Rzeczypospolitej Polskiej: *Parlamentarny Zespół ds. Wspierania Młodzieżowych Rad przy Jednostkach Samorządu Terytorialnego*, bit.ly/2QGgPT5 [dostęp: 31.08.2017].

95 Ministerstwo Edukacji Narodowej: *Młodzi 2.0 – konferencja o młodzieżowych radach z udziałem wiceminister edukacji*, men.gov.pl/ministerstwo/informacje/mlodzi-2-0-konferencja-o-mlodziezowych-radach-z-udzialem-wiceminister-edukacji.html [dostęp: 2.06.2018].

96 Oficjalna strona internetowa Parlamentu Studentów RP: psrp.org.pl.

97 Art. 203 ust. 2 Ustawy z dnia 27 lipca 2005 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym (Dz.U. z 2005 r., nr 164, poz. 1365).

98 Parlament Studentów RP: psrp.org.pl/o-nas [dostęp: 10.09.2017].

99 Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego: *Gremia doradcze Ministerstwa*, <http://www.nauka.gov.pl/ciala-doradcze> [dostęp: 10.09.2017].

100 Oficjalna strona internetowa Rady Młodych Naukowców: rmn.org.pl.

państwa¹⁰¹. Rada reprezentuje interesy młodych naukowców, których można zaklasyfikować w górnej granicy wieku młodzieży¹⁰².

1 października 2017 r. rozpoczęła działalność Narodowa Agencja Wymiany Akademickiej (NAWA), której misją jest „wspieranie wymiany akademickiej i współpracy międzynarodowej w celu wzmocnienia potencjału polskiej nauki i szkolnictwa wyższego”¹⁰³. NAWA odpowiedzialna jest m.in. za „upowszechnianie informacji o polskim systemie szkolnictwa wyższego i nauki czy upowszechnianie języka polskiego za granicą”¹⁰⁴. Agencja może także m.in. przyznawać środki finansowe studentom i doktorantom, pracownikom uczelni lub jednostkom naukowym. Z kolei w przyszłości NAWA może zostać również operatorem środków unijnych, a ministerstwa oraz samorządy lokalne będą mogły powierzyć tej instytucji obsługę własnych programów stypendialnych. NAWA dysponuje budżetem w wysokości 130 mln zł¹⁰⁵.

Z uwagi na brak ustawy na rzecz młodzieży oraz krajowej strategii na rzecz młodzieży nie można wskazać jednego dokumentu, w którym zostałyby określone kierunki rozwoju polityki młodzieżowej. Działania na rzecz młodzieży realizowane przez organy administracji rządowej, państwowej i samorządowej zostały określone przez ustawodawcę w aktach prawnych, a także przedstawione w strategiach przyjętych przez rząd.

W lutym 2013 r. Rada Ministrów przyjęła *Długookresową Strategię Rozwoju Kraju. Polska 2030. Trzecia Fala Nowoczesności*¹⁰⁶, w której w ramach celu strategicznego nr 3 – Poprawa dostępności i jakości edukacji na wszystkich etapach oraz podniesienie konkurencyjności nauki – zwrócono uwagę na kwestie dotyczące edukacji dzieci i młodzieży oraz konieczność dostosowania systemu edukacji do zmieniających się potrzeb społecznych i gospodarczych, aby możliwy był sprawny transfer edukacja – rynek pracy¹⁰⁷.

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju [dalej: SOR] przygotowana przez Ministerstwo Rozwoju w 2017 r. jest aktualizacją *Strategii Rozwoju Kraju*

101 Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego: *Gremia doradcze Ministerstwa. Rada Młodych Naukowców*, <http://www.nauka.gov.pl/ciala-doradcze> [dostęp: 10.09.2017].

102 „Młody Naukowiec [oznacza] osobę prowadzącą działalność badawczo-rozwojową, która w roku ubiegania się o przyznanie środków finansowych na naukę kończy nie więcej niż 35 lat”. Źródło: Rada Młodych Naukowców: *Zmiana definicji Młodego Naukowca*, <http://rmn.org.pl/mlody-naukowiec> [dostęp: 4.06.2018].

103 Narodowa Agencja Wymiany Akademickiej: *Narodowa Agencja Wymiany Akademickiej*, nawa.gov.pl/nawa [dostęp: 4.06.2018].

104 Art. 2 ust. 2 Ustawy z dnia 7 lipca 2017 r. o Narodowej Agencji Wymiany Akademickiej (Dz.U. z 2017 r., poz. 1530).

105 Nauka w Polsce. Serwis PAP poświęcony polskiej nauce: *Dyrektor NAWA: chcemy zachęcać polskich naukowców do powrotu*, bit.ly/2EitV31 [dostęp: 4.06.2018].

106 Uchwała nr 16 Rady Ministrów z dnia 5 lutego 2013 r. w sprawie przyjęcia *Długookresowej Strategii Rozwoju Kraju. Polska 2030. Trzecia Fala Nowoczesności*.

107 *Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju. Polska 2030. Trzecia Fala Nowoczesności*, Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji, Warszawa 2013, s. 83.

2020, która została przyjęta uchwałą Rady Ministrów z dnia 25 września 2012 r. SOR przedstawia najważniejsze zadania państwa, a także rekomendacje dla polityk publicznych. Stanowi „podstawę dla zmian w systemie zarządzania rozwojem, w tym obowiązujących dokumentów strategicznych (strategii, polityk, programów) oraz weryfikacji pozostałych instrumentów wdrożeniowych”¹⁰⁸. W SOR wskazano cel główny – „tworzenie warunków dla wzrostu dochodów mieszkańców Polski przy jednoczesnym wzroście spójności w wymiarze społecznym, ekonomicznym, środowiskowym i terytorialnym”, a także cele szczegółowe:

- Cel szczegółowy I: Trwały wzrost gospodarczy oparty coraz silniej o wiedzę, dane i doskonałość organizacyjną;
- Cel szczegółowy II: Rozwój społecznie wrażliwy i terytorianie zrównoważony;
- Cel szczegółowy III: Skuteczne państwo i instytucje służące wzrostowi oraz włączeniu społecznemu i gospodarczemu¹⁰⁹.

W dokumencie *Europejska współpraca na rzecz młodzieży (2010–2018)*: wskazano osiem obszarów, które znajdują odzwierciedlenie w krajowych strategiach i programach odnoszących się bezpośrednio lub pośrednio do młodych ludzi. Poniżej zostały przedstawione poszczególne cele strategii Unii Europejskiej na rzecz młodzieży oraz zadania (np. rządowe programy i projekty strategiczne), które mogą przyczynić się do ich osiągnięcia:

- Kształcenie i szkolenie (*education and training*): np. program „Młodzież solidarna w działaniu” (Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej) (omówiony szerzej w rozdziale poświęconym przeciwdziałaniu wykluczeniu społecznemu młodzieży);
- Zatrudnienie i przedsiębiorczość (*employment and entrepreneurship*), np. „Gwarancje dla młodzieży”¹¹⁰ (Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej) (szerzej omówione w rozdziale poświęconym zatrudnieniu i rynkowi pracy), „Aktywne Formy Przeciwdziałania Wykluczeniu Społecznemu – nowy wymiar 2020”¹¹¹ (Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej) (omówione szerzej w rozdziale poświęconym przeciwdziałaniu wykluczeniu społecznemu młodzieży);
- Zdrowie i dobra kondycja (*health and well-being*), np. program „Klub” (Ministerstwo Sportu i Turystyki);
- Uczestnictwo młodzieży (*participation*), np. program „Młodzież solidarna w działaniu” (Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej);

¹⁰⁸ *Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju*, Ministerstwo Rozwoju, Warszawa 2017, s. 6.

¹⁰⁹ Tamże, s. 4.

¹¹⁰ „Gwarancje dla młodzieży”: gdm.praca.gov.pl.

¹¹¹ Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej: Program „Aktywne Formy Przeciwdziałania Wykluczeniu Społecznemu – nowy wymiar 2020”.

- Wolontariat (*voluntary activities*), np. program „Młodzież solidarna w działaniu” (Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej);
- Włączenie społeczne (*social inclusion*);
- Młodzież i świat (*youth and the world*), np. program „Mobilność Plus”¹¹² (Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego);
- Kreatywność i kultura (*creativity and culture*), np. „Narodowy Program Rozwoju Czytelnictwa” (Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego)¹¹³.

Wybór grupy docelowej objętej działaniem oparty jest m.in. na wynikach badań i diagnoz przedstawionych w określonych: strategii, programie lub projekcie strategicznym.

Współpraca międzyresortowa

W 2014 r. w Ministerstwie Pracy i Polityki Społecznej¹¹⁴ powołano zespół ds. aktywności społecznej młodzieży, do którego kompetencji należało m.in. dokonanie przeglądu i analizy dokumentów rządowych odnoszących się do polityki młodzieżowej oraz dokumentów strategicznych Unii Europejskiej odnoszących się do polityki do spraw młodzieży oraz opracowanie programu aktywności społecznej młodzieży¹¹⁵. W ramach Rady Działalności Pożytku Publicznego, organu opiniotwórczo-doradczego Ministra Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, działa Zespół ds. Polityki na Rzecz Młodzieży¹¹⁶. Zespół przyczynił się m.in. do opracowania projektu Krajowego Programu na Rzecz Młodzieży „Aktywna Młodzież”¹¹⁷. W 2015 r. Minister Pracy i Polityki Społecznej podjął decyzję w sprawie przyjęcia „Programu Aktywności Społecznej Młodzieży”¹¹⁸. Jako cel główny programu wyznaczono zwiększenie szans rozwojowych i poprawę warunków startu ludzi młodych w życie społeczne i zawodowe. Z kolei przewidywane działania zostały ujęte w czterech priorytetowych obszarach:

112 Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego: *Mobilność Plus*, <http://www.nauka.gov.pl/projekty-i-inicjatywy/mobilnosc-plus.html> [dostęp: 16.09.2017].

113 Uchwała nr 180/2015 Rady Ministrów z dnia 6 października 2015 r. w sprawie ustanowienia programu wieloletniego „Narodowy Program Rozwoju Czytelnictwa”.

114 W listopadzie 2015 roku nazwa Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej uległa zmianie na Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej.

115 Par. 2 Zarządzenia nr 5 Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 7 lutego 2014 r. w sprawie powołania zespołu do spraw aktywności społecznej młodzieży.

116 Biuletyn Informacji Publicznej Kancelarii Prezesa Rady Ministrów: *Rada Działalności Pożytku Publicznego*, bit.ly/2QlqGOT [dostęp: 4.06.2018].

117 M. Rodziewicz, *Proces kształtowania polityki młodzieżowej w Polsce na poziomie centralnym...*, s. 107.

118 Zarządzenie nr 31 Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 27 sierpnia 2015 r. w sprawie przyjęcia Programu Aktywności Społecznej Młodzieży na 2015 r.

- Priorytet 1: Pasje i zainteresowania;
- Priorytet 2: Aktywność społeczna i obywatelska;
- Priorytet 3: Rozwijanie kompetencji i umiejętności przydatnych na rynku pracy;
- Priorytet 4: Infrastruktura wsparcia.

Działania zakładane w ramach poszczególnych priorytetów nie zostały zrealizowane. Program został uchylony w 2016 r. rozporządzeniem Ministra Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej¹¹⁹. W maju 2016 r. Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej przyjęło program „Młodzież solidarna w działaniu” (omówiony szerzej w rozdziale poświęconym przeciwdziałaniu wykluczeniu społecznemu młodzieży). Okres jego realizacji wyznaczono na lata 2016–2019¹²⁰. Celem głównym programu jest „umożliwienie stworzenia przestrzeni dla rozwijania aktywności ludzi młodych mającej wpływ na ich tożsamość, życie rodzinne, społeczne, kulturalne i zawodowe”¹²¹. W ramach tej inicjatywy przewidziano działania w pięciu wyodrębnionych obszarach priorytetowych:

- Priorytet 1: Tożsamość i pasje;
- Priorytet 2: Solidarność społeczna i wolontariat;
- Priorytet 3: Młodzi obywatele;
- Priorytet 4: Kompetencje i umiejętności;
- Priorytet 5: Wsparcie dla młodzieży.

W Priorytetecie Młodzi Obywatele zakłada się m.in. wsparcie działań z zakresu:

- udziału młodzieży w życiu lokalnych społeczności oraz w demokracji reprezentatywnej;
- uczestnictwa młodzieży w procesie podejmowania decyzji przez rozbudowę konsultacji i uzgodnień społecznych z młodzieżą;
- partycypacyjnych sposobów projektowania miejsc integracji i spędzania wolnego czasu;
- budowy i wspierania regionalnych i lokalnych młodzieżowych portali internetowych;
- zachęcania do udziału w wyborach lokalnych i krajowych;
- podejmowania inicjatyw lokalnych, np. happeningi, akcje społeczne w różnorodnych dziedzinach;
- samoorganizowanie się młodzieży w ramach grup nieformalnych i zorganizowanych (stowarzyszenia zwykłe, stowarzyszenia itp.);

119 Zarządzenie nr 2 Ministra Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej z dnia 15 stycznia 2016 r. uchylające zarządzenie w sprawie przyjęcia Programu Aktywności Społecznej Młodzieży na 2015 r.

120 Zarządzenie nr 26 Ministra Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej z dnia 29 kwietnia 2016 r. w sprawie przyjęcia Programu „Młodzież Solidarna w Działaniu na lata 2016–2019”.

121 Program „Młodzież solidarna w działaniu” na 2016 rok, Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa 2016, s. 11.

- animowania partnerstw i sieci współpracy wewnątrz- i międzysektorowej¹²².

W programie przewidziano możliwość ubiegania się o dofinansowanie na realizację projektów w ramach wyodrębnionych obszarów priorytetowych przez organizacje pozarządowe oraz podmioty określone w art. 3 ust. 3 Ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie.

Departament Wdrażania Europejskiego Funduszu Społecznego w Ministerstwie Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej w czerwcu 2018 r. ogłosił konkurs „Młodzież solidarna w działaniu” (omówiony szerzej w rozdziale poświęconym przeciwdziałaniu wykluczeniu społecznemu młodzieży), w ramach którego wspierane są inicjatywy przyczyniające się do „zdobywania i doskonalenia przez osoby młode do 29. roku życia umiejętności społecznych ważnych na rynku pracy”¹²³. Pula środków przeznaczonych na dofinansowanie projektów wynosi 20 mln zł.

W *Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju*¹²⁴ wskazano projekty strategiczne na rzecz młodzieży, których realizacja przyczyni się do osiągnięcia postawionych celów:

- „Włączeni w edukację” – „nowy model kształcenia dzieci, młodzieży i dorosłych z niepełnosprawnościami i specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, zmierzający do większej aktywizacji zawodowej niepełnosprawnych absolwentów szkół i uczelni”¹²⁵. Podmiotem odpowiedzialnym za realizację programu jest Ministerstwo Edukacji Narodowej.
- „Gwarancje dla młodzieży” – „program indywidualnej i kompleksowej aktywizacji zawodowo-edukacyjnej osób młodych, wchodzących na rynek pracy (bezrobotnych, biernych zawodowo oraz poszukujących pracy)”¹²⁶. Podmiotem odpowiedzialnym za realizację programu jest Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej (program szerzej omówiono w rozdziale poświęconym zatrudnieniu i rynkowi pracy).
- Program „Młodzież solidarna w działaniu” – „pakiet działań mających na celu kreowanie i kształtowanie aktywności społecznej młodzieży, poprzez organizację wolontariatu, udziału w życiu publicznym, kształcenie kompetencji oraz wartości i umiejętności społecznych”¹²⁷. Podmiotem odpowiedzialnym za realizację programu jest Ministerstwo Rodziny, Pracy

122 Tamże, s. 12–15.

123 Portal Funduszy Europejskich: 1.4 *Młodzież solidarna w działaniu*, *Wiedza Edukacja Rozwój*, bit.ly/2Uj7Gia [dostęp: 4.06.2018].

124 *Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju*, Ministerstwo Rozwoju, Warszawa 2017.

125 Tamże, s. 166.

126 Tamże, s. 168.

127 Tamże, s. 286.

i Polityki Społecznej (program omówiony szerzej w rozdziale poświęconym przeciwdziałaniu wykluczeniu społecznemu młodzieży).

- Program „Klub” – „program wspierający działalność klubów sportowych (skierowaną do dzieci i młodzieży), które stanowią lokalne centra aktywności społecznej oraz są miejscem aktywnego spędzania czasu, budowania więzi społecznych i rozwijania kompetencji, takich jak umiejętność pracy w grupie, wytrwałość czy pracowitość”¹²⁸. Podmiotem odpowiedzialnym za realizację programu jest Ministerstwo Sportu i Turystyki.

Do innych resortowych i międzyresortowych programów i projektów, w których beneficjentami są młodzi ludzie, zaliczyć można m.in.:

- Program „Rodzina 500+”, który rozpoczął się 1 kwietnia 2016 r. W ramach programu rodzice oraz opiekunowie dzieci do 18. roku życia mogą otrzymać wsparcie w wysokości 500 zł na drugie i każde kolejne dziecko. Rodziny o niskich dochodach mogą otrzymać wsparcie na pierwsze dziecko lub jedyne dziecko przy spełnieniu kryterium dochodu w wysokości 800 zł netto lub 1200 zł netto w wypadku wychowywania w rodzinie dziecka niepełnosprawnego¹²⁹. Programem „Rodzina 500+” zostało objętych 3,992 mln dzieci do 18 lat¹³⁰. W 2017 r. rodzinom objętym programem przekazano prawie 13,932 mld zł (program omówiony szerzej w rozdziale poświęconym przeciwdziałaniu wykluczeniu społecznemu młodzieży).
- „Wsparcie w starcie” – program Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej wspierający rozwój przedsiębiorczości. W jego ramach studenci ostatniego roku studiów wyższych, absolwenci szkoły lub uczelni wyższej oraz zarejestrowani bezrobotni mogą ubiegać się o niskooprocentowane pożyczki w wysokości do 70 tysięcy zł na podjęcie działalności gospodarczej oraz utworzenie stanowiska pracy dla osoby bezrobotnej. Pilotażowa edycja programu została przeprowadzona w 2013 r. Od listopada 2014 r. program realizowany jest we wszystkich województwach¹³¹ (program szerzej omówiono w rozdziale poświęconym zatrudnieniu i rynkowi pracy).
- Fundusz Pożyczek i Kredytów Studenckich utworzony w Banku Gospodarstwa Krajowego¹³² umożliwia udzielanie dopłat do oprocentowania

128 Tamże, s. 287.

129 Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej: *Informator „Rodzina 500 plus”*, www.mpips.gov.pl/wsparcie-dla-rodzin-z-dziecmi/rodzina-500-plus/informatory-rodzina-500-plus [dostęp: 29.09.2017].

130 W *Raporcie „Rodzina 500+”* (stan na 31 lipca 2017 r.) nie wyodrębniono kategorii wiekowej „młodzież”. W związku z tym trudno ocenić, ile młodych osób w wieku 15–18 lat zostało objętych wsparciem w ramach programu. Źródło: Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej: *Raport „Rodzina 500+”* (stan na 31 lipca 2017 r.), www.mpips.gov.pl/wsparcie-dla-rodzin-z-dziecmi/rodzina-500-plus/dokumenty-i-opracowania/raport-rodzina-500-stan-na-31-lipca-2017-r [dostęp: 16.09.2017].

131 Wsparcie w starcie: *Informacje o Programie*, wsparciewstarcie.bgk.pl [dostęp: 9.09.2017].

132 Bank Gospodarstwa Krajowego jest państwowym bankiem rozwoju wspierającym rozwój społeczno-gospodarczy Polski oraz sektor publiczny w realizacji jego zadań. Źródło: www.bgk.pl/o-banku [dostęp: 9.09.2017].

kredytów studenckich. Kredyt mogą otrzymać studenci lub doktoranci, którzy rozpoczęli studia przed ukończeniem 25. roku życia. Pierwszeństwo uzyskania kredytu mają osoby o niskich dochodach na osobę w rodzinie¹³³ (kwestię tę szerzej omówiono w rozdziale poświęconym zatrudnieniu i rynkowi pracy).

Ważną rolę w rozwijaniu polityk na rzecz młodych ludzi, w tym działań związanych z przeciwdziałaniem bezrobociu i zwiększaniu szans na rynku pracy wśród młodzieży, odgrywają projekty realizowane w ramach Programu Operacyjnego Wiedza, Edukacja, Rozwój. Ostatecznymi odbiorcami wsparcia w ramach realizowanych przedsięwzięć są m.in. osoby młode, w tym niepełnosprawne, do 30. roku życia, które nie pracują, nie uczą się ani w żaden inny sposób nie uczestniczą w edukacji (tzw. NEET)¹³⁴.

Jedną z pierwszych inicjatyw realizowanych na rzecz zwiększenia aktywności społecznej młodzieży oraz zainteresowania jej włączaniem się w życie publiczne jest Sejm Dzieci i Młodzieży (omówiony także w rozdziale poświęconym uczestnictwu młodzieży w życiu publicznym). Pierwsza sesja Sejmu Dzieci i Młodzieży została zorganizowana w 1994 r. z inicjatywy Kancelarii Sejmu oraz prezes Polskiej Akcji Humanitarnej Janiny Ochojskiej¹³⁵. Młodzi posłowie debatowali wówczas na temat „Wojna – zagrożeniem szczęśliwego dzieciństwa”. Sejm Dzieci i Młodzieży organizowany jest nieprzerwanie co roku w Międzynarodowy Dzień Dziecka – 1 czerwca. Do 2017 r. odbyły się 23 sesje młodzieżowego sejmiku. W ostatnich latach Sejm Dzieci i Młodzieży debatował na temat: samorządności uczniowskiej (2010), wolontariatu (2011), demokracji w szkole (2012), ekorozwoju (2013), wyborów parlamentarnych (2014), przestrzeni publicznej (2015), miejsc pamięci (2016), lokalnych bohaterów w przestrzeni publicznej (2017). W 2018 r. XXIV sesja Sejmu Dzieci i Młodzieży decyzją Marszałka Sejmu została przesunięta z 1 czerwca na 27 września 2018 r.¹³⁶ Przyjmowane przez Sejm Dzieci i Młodzieży uchwały mają formę zalecenia i są przekazywane instytucjom oświatowym w Polsce, jednak ich wdrażanie nie jest monitorowane. Uchwały Sejmu Dzieci i Młodzieży mają charakter nieobligatoryjny. W uchwale XXIII sesji Sejmu Dzieci i Młodzieży z dnia 1 czerwca 2017 r. pojawił się zapis dotyczący

133 Bank Gospodarstwa Krajowego: *Fundusz pożyczek i kredytów studenckich*, www.bgk.pl/osoby-fizyczne/pozyczki-i-kredyty-studenckie [dostęp: 9.09.2017].

134 Serwis Programu Wiedza Edukacja Rozwój: *Dla kogo jest Program?*, bit.ly/2L0o6HW [dostęp: 10.10.2017].

135 Sejm Rzeczypospolitej Polskiej: *Sejm Dzieci i Młodzieży 2017. Parlamentarzyści-juniorzy o przeszłości i przyszłości*, bit.ly/2z0tIdT [dostęp: 10.08.2017].

136 Sejm Rzeczypospolitej Polskiej: *Marszałek Sejmu do uczestników Sejmu Dzieci i Młodzieży: Spotkajmy się 27 września*, bit.ly/2BXjuzj [dostęp: 2.06.2018]. Przesunięcie terminu XXIV sesji nie spotkało się z pozytywnym odbiorem obecnym i byłych posłów Sejmu Dzieci i Młodzieży, którzy w dniu 1 czerwca 2018 r. na Uniwersytecie Warszawskim zorganizowali posiedzenie zainicjowanego przez siebie I Parlamentu Dzieci i Młodzieży. Podczas posiedzenia Parlament Dzieci i Młodzieży przyjął Uchwałę w sprawie społeczeństwa obywatelskiego i wrażliwości społecznej. Źródło: Parlament Dzieci i Młodzieży, www.facebook.com/parlamentdziecimlodziezy [dostęp: 4.06.2018] oraz Uchwała PDiM – 1.06.2018 r., bit.ly/2Eix5nA [dostęp: 4.06.2018].

„nadania Sejmowi Dzieci i Młodzieży statusu stałego podmiotu o charakterze opiniodawczym”¹³⁷, co może oznaczać konieczność powołania oficjalnej reprezentacji młodzieży na poziomie centralnym, dzięki której młodzież będzie mogła wypowiadać się w sprawach dla nich ważnych. Organizatorami XXIII Sesji Sejmu Dzieci i Młodzieży byli Kancelaria Sejmu, Instytut Pamięci Narodowej, Ośrodek Rozwoju Edukacji oraz Ministerstwo Edukacji Narodowej.

W Polsce rozwijane są różnorodne inicjatywy na rzecz młodych ludzi. Większość z nich – na poziomie lokalnym i regionalnym – realizowana jest przez organizacje pozarządowe, które np. w ramach otwartych konkursów ofert ogłaszanych przez samorządowe władze lokalne mogą pozyskać dofinansowanie na realizację zadań publicznych na rzecz młodzieży. W Ustawie o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie w sferze zadań publicznych wskazano jedno zadanie, które bezpośrednio dotyczy młodych ludzi, tj. działalność na rzecz dzieci i młodzieży, w tym wypoczynku dzieci i młodzieży¹³⁸ (kwestię tę szerzej omówiono w rozdziale poświęconym wolontariatowi młodzieżowemu).

Warto podkreślić, że do głównych obszarów działania organizacji pozarządowych w 2015 r. w Polsce należały:

- sport, turystyka, rekreacja, hobby (55% organizacji);
- edukacja i wychowanie (53%);
- kultura i sztuka (35%);
- rozwój lokalny (21%);
- usługi socjalne, pomoc społeczna (21%);
- ochrona zdrowia (20%)¹³⁹.

Do przykładowych działań realizowanych przez organizacje pozarządowe na poziomie ogólnopolskim na rzecz młodych ludzi można zaliczyć:

- Program „Równać szanse”, zainicjowany w 2001 r., którego celem jest „wyrównywanie szans młodych ludzi na dobry start w dorosłe życie”¹⁴⁰. Program skierowany jest do osób w wieku 13–19 lat mieszkających w miejscowościach do 20 tys. mieszkańców. W ramach programu organizacje pozarządowe, biblioteki, domy kultury oraz grupy nieformalne mogą ubiegać się o dotacje na realizację projektów, które przyczynią się do rozwoju kompetencji i umiejętności młodych ludzi. W trakcie 17 edycji programu zrealizowano ponad 2,8 tys. projektów, w których bezpośrednio udział wzięło około 142 tys. uczestników. Realizatorem programu jest Polska Fundacja Dzieci i Młodzieży, z kolei fundatorem – Polsko-Amerykańska

137 Art. 15 ust. 1 Uchwały XXIII sesji Sejmu Dzieci i Młodzieży z dnia 1 czerwca 2017 r. w sprawie miejsca lokalnych bohaterów w przestrzeni publicznej wolnej od symboli propagujących systemy totalitarne.

138 Art. 4 ust. 1 pkt 15 Ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz.U. z 2003 r., nr 96, poz. 873).

139 Portal NGO.pl: Podstawowe informacje o organizacjach pozarządowych, bit.ly/2EjBqM0 [dostęp: 14.09.2017].

140 Równać szanse: O Programie, www.rownanczansze.pl/o-programie [dostęp: 14.09.2017].

Fundacja Wolności, która na rzecz programu przekazała dotację w wysokości 13,5 mln dolarów¹⁴¹.

- Program „PROJEKTOR – wolontariat studencki”, realizowany przez Fundację Edukacyjną Przedsiębiorczości. Autorem i fundatorem programu jest Polsko-Amerykańska Fundacja Wolności. Celem programu jest „aktywizacja i przeciwdziałanie wykluczeniu dzieci i młodzieży z małych miasteczek i wsi w całej Polsce poprzez rozwijanie ich pasji i zainteresowań, odkrywanie talentów i potencjału drzemiącego zarówno w studentach, jak i w uczestnikach projektów”¹⁴². W ramach programu studenci wolontariusze realizują projekty edukacyjne na rzecz młodszych mieszkających na wsi i w małych miasteczkach. Od 2003 r. w ramach programu ponad 13 tys. studentów przeprowadziło ponad 34 tys. projektów edukacyjnych w 2390 szkołach w Polsce. Polsko-Amerykańska Fundacja Wolności na realizację programu „PROJEKTOR – wolontariat studencki” przekazała dotację w wysokości 6,2 mln dolarów¹⁴³.

Wybrane badania dotyczące młodzieży w Polsce

Programy i projekty strategiczne realizowane na rzecz młodzieży poparte są badaniami obrazującymi sytuację młodych ludzi w Polsce. Autorzy dokumentów odwołują się do dostępnych badań i analiz opracowanych przez instytucje publiczne, prywatne i pozarządowe.

W sierpniu 2011 r. Kancelaria Prezesa Rady Ministrów wydała raport *Młodzi 2011*, który (jak na razie) można uznać za najbardziej obszerną, wielowymiarową diagnozę polskiej młodzieży¹⁴⁴. Poza raportem *Młodzi 2011* nie ukazało się inne rządowe opracowanie dotyczące polskiej młodzieży. Warto podkreślić, że sytuacja młodych ludzi była i jest diagnozowana na potrzeby programów tworzonych na rzecz młodzieży. W projekcie Rządowego Programu Aktywności Społecznej Młodzieży na lata 2015–2016 „Aktywna Młodzież” opisano sytuację młodych ludzi w Polsce na kilku płaszczyznach, tj.:

- kapitał społeczny, zaufanie i relacje;
- uczestnictwo w uczeniu się przez całe życie;
- aktywność fizyczna młodzieży;

141 Polsko-Amerykańska Fundacja Wolności: *Równamy szanse w edukacji. Równać szanse*, bit.ly/2AXBtuf [dostęp: 4.06.2018].

142 Projektor – wolontariat studencki: PROJEKTOR, bit.ly/2E5QIDK [dostęp: 14.09.2017].

143 Polsko-Amerykańska Fundacja Wolności: *Równamy szanse w edukacji. Projektor – Wolontariat Studencki*, bit.ly/2Qg20qM [dostęp: 4.06.2018].

144 M. Rodziewicz, *Proces kształtowania polityki młodzieżowej w Polsce na poziomie centralnym...*, s. 103–104, bit.ly/2AXO2zA [dostęp: 12.08.2017].

- uzależnienie od internetu, nikotyny i alkoholu oraz nieprawidłowe odżywianie się i brak snu;
- zdrowie psychiczne młodzieży i jego zaburzenia;
- aktywność kulturalna młodzieży;
- aktywność społeczna młodzieży, w tym wolontariat młodzieżowy;
- zaufanie do polityków oraz zainteresowanie polityką i sprawami życia publicznego;
- sytuacja młodych na rynku pracy;
- młodzi zagrożeni wykluczeniem społecznym;
- młodzi niepełnosprawni;
- budowanie solidarności międzypokoleniowej;
- brak systemu wspierania aktywności społecznej młodzieży, grup młodzieżowych¹⁴⁵.

Z kolei w diagnozie opracowanej na potrzeby realizacji programu „Młodzież solidarna w działaniu” na lata 2016–2019 (program omówiony szerzej w rozdziale poświęconym przeciwdziałaniu wykluczeniu społecznemu młodzieży), przyjętego przez ministra rodziny, pracy i polityki społecznej w 2016 r., wskazano następujące obszary (oraz problemy i wyzwania):

- poszukiwanie tożsamości (wyzwania dotyczące kształtowania własnej osobowości oraz tworzenia koncepcji samego siebie);
- kapitał społeczny (wyższy poziom nieufności wśród młodych ludzi w porównaniu z osobami starszymi i aktywnymi zawodowo);
- solidarność społeczna (osłabienie solidarności międzygrupowej, wzrost postaw materialistycznych i egocentryzmu);
- uczestnictwo w uczeniu się przez całe życie (ok. 5% Polaków uczestniczy w kształceniu się przez całe życie);
- aktywność fizyczna młodzieży (ponad 90% młodych Polaków spędza swój wolny czas na czynnościach, które nie wymagają ruchu i wysiłku fizycznego, niewykorzystanie szkolnej infrastruktury sportowej w 55% szkół);
- uzależnienie od internetu, nikotyny i alkoholu oraz nieprawidłowe odżywianie się i brak snu (wzrastająca liczba uczniów sięgających po narkotyki, dysfunkcyjne korzystanie z internetu, nadwaga – w 2009 r. u ponad 20% młodych ludzi w wieku 15–29 lat);
- zdrowie psychiczne młodzieży i jego zaburzenia (według badań WHO oraz EZOP Polska ok. 20% młodych Polaków ma symptomy depresji);
- aktywność kulturalna młodzieży (obniżenie poziomu aktywności kulturalnej młodzieży, zmniejszenie czytelnictwa książek, spadek zainteresowania działalnością instytucji kulturalnych);

¹⁴⁵ Projekt Rządowego Programu Aktywności Społecznej Młodzieży na lata 2015–2016 „Aktywna Młodzież” z dnia 19 maja 2014 r., s. 10–16, bit.ly/2zllclG [dostęp: 20.08.2017].

- aktywność społeczna młodzieży, w tym wolontariat młodzieżowy (w wolontariat zaangażowanych jest 22% młodych ludzi w wieku 15–25 lat);
- zaufanie do polityków, zainteresowanie polityką i sprawami życia publicznego (brak zaufania do polityków, niska frekwencja wyborcza wśród młodzieży, tworzenie i rozwijanie młodzieżowych rad gmin);
- młodzi na rynku pracy (niski poziom kompetencji młodych ludzi wkraczających na rynek pracy, przynależność do grupy NEET, niestabilna sytuacja zawodowa młodych ludzi z uwagi na formę zatrudniania);
- młodzi zagrożeni wykluczeniem społecznym (zagrożenie ubóstwem, uzależnienia, przemoc, brak aktywności, gorsze warunki zamieszkania);
- młodzi niepełnosprawni (młodzi w wieku 15–24 lata stanowią 4,6% osób w grupie niepełnosprawnych w wieku produkcyjnym¹⁴⁶);
- solidarność międzypokoleniowa (konieczność otwarcia się na współpracę międzypokoleniową z uwagi na rosnący dystans międzypokoleniowy);
- wspieranie aktywności społecznej młodzieży i grup młodzieżowych (niski poziom kompetencji społecznych wśród młodzieży, słaba integracja między edukacją formalną i nieformalną w zakresie inicjowania aktywności społecznej, niewystarczające wsparcie ze strony dorosłych, niski poziom współpracy na linii młodzież – władze szkoły)¹⁴⁷.

W Polsce nie ma jednego państwowego ośrodka, który zajmowałby się wyłącznie prowadzeniem badań nad młodzieżą. Nie można również wskazać jednego organu, który jest odpowiedzialny za współpracę z ośrodkami i instytucjami prowadzącymi badania na rzecz młodzieży. W latach 1972–1988¹⁴⁸ funkcjonował w Polsce Instytut Badań nad Młodzieżą¹⁴⁹. Nadzór nad powołanym instytutem sprawował minister właściwy do spraw oświaty i wychowania. Po zakończeniu swojej działalności instytut został przekształcony w Ośrodek Badań Młodzieży w Instytucie Stosowanych Nauk Społecznych Uniwersytetu Warszawskiego. Ośrodek „nie pracuje na zlecenie partii politycznych, natomiast jest otwarty na potrzeby administracji państwowej, samorządu terytorialnego, organizacji pozarządowych, szkół, rodziców i innych wychowawców młodzieży [...] Ośrodek realizuje też badania i ekspertyzy we współpracy z innymi ośrodkami w kraju oraz międzynarodowymi”¹⁵⁰. Ośrodek wraz z Ministerstwem Edukacji Narodowej

146 I. Raszeja-Ossowska, *Młodzi – niepełnosprawni. Sytuacja społeczna i zawodowa*, Fundacja Pomocy Matematykom i Informatykom Niepełnym Ruchowo, Warszawa 2013, s. 4.

147 Program „Młodzież solidarna w działaniu na lata 2016–2019”, Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa 2016, s. 6–11.

148 Instytut został powołany na podstawie uchwały nr 163 Rady Ministrów z dnia 15 czerwca 1972 r. w sprawie utworzenia Instytutu Badań nad Młodzieżą. Źródło: Uchwała nr 163 Rady Ministrów z dnia 15 czerwca 1972 r. w sprawie utworzenia Instytutu Badań nad Młodzieżą.

149 Zarządzeniem Prezesa Rady Ministrów z dnia 21 lipca 1983 r. instytut został przekształcony w Instytut Badań Problemów Młodzieży. Źródło: Zbiory archiwalne online: *Instytut Badań Problemów Młodzieży w Warszawie*, <http://www.szukajwarchiwach.pl/2/1612/0#tabZespol> [dostęp: 17.08.2017].

150 Ośrodek Badań Młodzieży: *Działalność*, bit.ly/2AXjEFq [dostęp: 13.09.2017].

i Sportu w 2005 r. opracował Białą Księgę młodzieży polskiej. *Dwie prawdy o aktywności. Uwarunkowania i możliwości działania młodzieży w środowisku lokalnym w perspektywie polityki młodzieżowej Rady Europy*, stanowiącą jeden z wartościowszych dokumentów na temat sytuacji młodzieży w Polsce w okresie rozpoczęcia członkostwa Polski w Unii Europejskiej¹⁵¹.

Autorzy programów na rzecz młodzieży odwołują się do raportów i analiz prowadzonych przez różne ośrodki i instytucje badawcze, m.in. Główny Urząd Statystyczny¹⁵², Centrum Badania Opinii Społecznej¹⁵³, podmioty prywatne i publiczne, organizacje pozarządowe (np. Pracownia Badań i Innowacji Społecznych „Stocznia”)¹⁵⁴.

Główny Urząd Statystyczny (GUS) jest organem administracji rządowej podlegającym Prezesowi Rady Ministrów. GUS zajmuje się zbieraniem i udostępnianiem informacji statystycznych oraz prowadzeniem badań na temat różnych dziedzin życia publicznego i prywatnego. W Banku Danych Lokalnych¹⁵⁵, prowadzonym przez GUS, dostępne są dane o krajowej gospodarce, społeczeństwie i środowisku. Atlas Regionów¹⁵⁶ umożliwia przestrzenną wizualizację danych w układach regionalnych i lokalnych w odniesieniu do różnych dziedzin tematycznych. Z kolei w Dziedzinowych Bazach Wiedzy dostępne są dane m.in. z zakresu: demografii, edukacji, rynku pracy, warunków życia ludności¹⁵⁷.

Do zadań Centrum Badania Opinii Społecznej (CBOS) należy szczególnie organizowanie, opracowanie i udostępnianie badań opinii społecznej oraz przekazywanie wyników badań organom państwowym, instytucjom publicznym i społeczeństwu¹⁵⁸. CBOS otrzymuje z budżetu państwa dotacje na utrzymanie oraz realizację swoich zadań i finansowanie wydawnictw niekomercyjnych.

Agencją wykonawczą realizującą zadania z zakresu polityki naukowej, naukowo-technicznej i innowacyjnej państwa jest Narodowe Centrum Badań i Rozwoju (NCBR). NCBR zarządza realizacją strategicznych programów badań naukowych i prac rozwojowych¹⁵⁹.

151 *Biała Księga młodzieży polskiej. Dwie prawdy o aktywności. Uwarunkowania i możliwości działania młodzieży w środowisku lokalnym w perspektywie polityki młodzieżowej Rady Europy*, red. naukowa B. Fatyga, Ministerstwo Edukacji Narodowej, Warszawa 2005.

152 Oficjalna strona internetowa Głównego Urzędu Statystycznego: stat.gov.pl.

153 Oficjalna strona internetowa Centrum Badania Opinii Społecznej: cbos.pl.

154 Oficjalna strona internetowa Pracowni Badań i Innowacji Społecznych „Stocznia”: stocznia.org.pl.

155 Bank Danych Lokalnych: bdl.stat.gov.pl/BDL/start.

156 Atlas Regionów: bit.ly/2wNgiEU.

157 Dziedzinowe Bazy Wiedzy: bit.ly/2fVU33L.

158 Art. 4 Ustawy z dnia 20 lutego 1997 r. o fundacji Centrum Badania Opinii Społecznej.

159 Narodowe Centrum Badań i Rozwoju: *Zadania Narodowego Centrum Badań i Rozwoju*, www.ncbr.gov.pl/o-centrum/zadania.

Dostępne źródła

CBOS w 2016 r. na zlecenie Krajowego Biura ds. Przeciwdziałania Narkomanii¹⁶⁰ przeprowadził badanie „Konsumpcja substancji psychoaktywnych przez młodzież – Młodzież 2016”, którego efektem jest raport *Młodzież 2016*¹⁶¹. W raporcie odniesiono się do następujących obszarów życia młodzieży:

- dom rodzinny, rodzice i rówieśnicy;
- warunki materialne młodzieży kończącej szkołę ponadgimnazjalne;
- szkolne relacje;
- aspiracje, dążenia i plany życiowe;
- polityka, demokracja i gospodarka;
- patriotyzm, nacjonalizm i stosunek do obcych;
- religijność młodzieży;
- religia w szkole – uczestnictwo i ocena;
- młodzież i seks;
- stosunek do aborcji;
- zainteresowania i aktywności;
- uczestnictwo w grach o charakterze hazardowym;
- młodzież a substancje psychoaktywne¹⁶².

Podobne badania na temat sytuacji młodych ludzi w Polsce CBOS przeprowadził w 2010 i 2013 r.¹⁶³

Dotychczas najbardziej obszernym źródłem informacji na temat młodzieży, opartym na badaniach, jest raport *Młodzi 2011*¹⁶⁴ wydany przez Kancelarię Prezesa Rady Ministrów. W raporcie przedstawiono pierwsze pokolenie Polaków „wychowane w wolnym państwie demokratycznym, z wolnorynkową gospodarką, a jednocześnie żyjące w rodzinach i dorosłym otoczeniu, które musiało

160 Celem działania Krajowego Biura ds. Przeciwdziałania Narkomanii jest wdrażanie i koordynowanie krajowej polityki przeciwdziałania narkomanii, ukierunkowanej na ograniczanie używania środków odurzających i substancji psychotropowych. Podstawowymi dokumentami określającymi cele, zadania oraz obszar działań administracji rządowej oraz jednostek samorządu terytorialnego w tym zakresie są Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii oraz Krajowy Program Przeciwdziałania Narkomanii wyznaczający cele i kierunki działań na kolejne lata. Źródło: Krajowe Biuro Do Spraw Przeciwdziałania Narkomanii: *O Biurze*, bit.ly/2EjK9c3 [dostęp: 17.08.2017].

161 Raport *Młodzież 2016* jest dostępny na stronie internetowej Centrum Informacji o Narkotykach i Narkomanii Krajowego Biura Do Spraw Przeciwdziałania Narkomanii. Źródło: Centrum Informacji o Narkotykach i Narkomanii Krajowego Biura ds. Przeciwdziałania Narkomanii: *Badania wśród młodzieży*, bit.ly/2AZ0cbf [dostęp: 15.09.2017].

162 *Młodzież 2016*, Centrum Badania Opinii Społecznej, Krajowe Biuro ds. Przeciwdziałania Narkomanii, Warszawa 2016, s. 2–4.

163 Raporty *Młodzież 2013* oraz *Młodzież 2010* są dostępne na stronie internetowej Centrum Informacji o Narkotykach i Narkomanii Krajowego Biura ds. Przeciwdziałania Narkomanii. Źródło: Centrum Informacji o Narkotykach i Narkomanii Krajowego Biura Do Spraw Przeciwdziałania Narkomanii: *Badania wśród młodzieży*, bit.ly/2AZ0cbf [dostęp: 15.09.2017].

164 Pełny tekst raportu *Młodzi 2011* dostępny jest na stronie internetowej: www.nck.pl/media/study/młodzi_2011.pdf. Z kolei streszczenie treści rozdziałów raportu *Młodzi 2011* jest dostępne na stronie internetowej: bit.ly/2Pq14uC.

znaleźć się i zorganizować swoje życie w nowych okolicznościach polityczno-ekonomicznych”¹⁶⁵. Młodzież została uznana za jeden z podstawowych „zasobów, na których można opierać strategię budowy nowoczesnego społeczeństwa i państwa”¹⁶⁶. Raport składa się z dziesięciu rozdziałów poruszających różne sfery dotyczące życia młodzieży:

- Rozdział 1: Czas na młodych. O konieczności wymiany pokoleniowej w Polsce;
- Rozdział 2: Jacy są młodzi? Sprawy w życiu ważne, aspiracje, oczekiwania;
- Rozdział 3: Demografia;
- Rozdział 4: Edukacja i nowe wyzwania;
- Rozdział 5: Praca i wchodzenie na rynek pracy;
- Rozdział 6: Obszary wspólnotowości i intymności: małżeństwo, rodzina, wybory alternatywne;
- Rozdział 7: Konsumpcja, czas wolny, nowe media – obszary manifestacji statusu i kreacji własnego JA;
- Rozdział 8: Młode pokolenie i nowy ustrój – poglądy, postawy i obecność w publicznej sferze życia;
- Rozdział 9: Zdrowie i zachowania ryzykowne młodzieży;
- Rozdział 10: Młodzi i spójność społeczna¹⁶⁷.

W raporcie zebrano 35 rekomendacji dla polityki rządu, które są wynikiem przeprowadzonych badań i analiz. Rekomendacje dotyczą następujących obszarów:

- edukacja (wyrównywanie różnic środowiskowych, wprowadzanie nowych technologii, stworzenie skutecznego doradztwa zawodowego, poprawienie jakości studiów wyższych, pomoc stypendialna oraz niwelowanie różnic regionalnych);
- rynek pracy (zwrócenie uwagi na aspekty prawne umów zawieranych z ludźmi rozpoczynającymi pracę, wspieranie i promowanie przedsiębiorczości, elastyczność pracy, zmniejszanie kosztów zatrudnienia, upowszechnianie rozwiązań umożliwiających łączenie pracy z opieką nad dziećmi, zwiększenie możliwości opieki instytucjonalnej nad dziećmi);
- zdrowie i opieka społeczna (wspieranie dietności, wprowadzenie zmian w zasiłkach rodzinnych i w opiece nad niepełnosprawnymi, wspieranie działań umożliwiających uzyskanie mieszkań dla młodych rodzin);
- kultura (możliwość korzystania z dóbr kultury i jej tworzenia);
- aktywizacja młodego pokolenia do działania na rzecz siebie (m.in. swojej przyszłości), ale i na rzecz innych, a także udział w konsultowaniu

165 J. Odorzyńska-Kondek, *Młodzi 2011 – Raport Kancelarii Prezesa Rady Ministrów, „Konsumpcja i Rozwój” 2011, nr 1, s. 140.*

166 K. Szafraniec, *Młodzi 2011*, Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, Warszawa 2011, s. 11.

167 Tamże, s. 9.

i tworzeniu rozwiązań dotyczących młodych ludzi, uczestnictwa w życiu społecznym i politycznym oraz działalności obywatelskiej¹⁶⁸.

W 2011 r. Pracownia Badań i Innowacji Społecznych „Stocznia” opublikowała raport *Młdzież na wsi*, w którym przedstawiono życie codzienne, style życia oraz możliwości i aspiracje młodzieży z terenów wiejskich i miast¹⁶⁹. Autorzy raportu zwrócili uwagę na deficyty ograniczające młodych z obszarów wiejskich:

- deficyty dostępnej oferty (m.in. niewystarczająca liczba instytucji kultury na obszarach wiejskich, brak zajęć dla starszej młodzieży, organizacja oferty kulturalnej w centralnych miejscowościach, ograniczony rynek usług, brak pomysłów na innowacyjne przedsięwzięcia);
- deficyty relacji społecznych (m.in. niezróżnicowane relacje społeczne (homogeniczność grupy), ograniczone kontakty z młodymi dorosłymi, brak mentorów i animatorów młodzieżowych, realizacja projektów dla młodzieży, a nie z młodzieżą, trudności ze znalezieniem partnerów do wspólnych inicjatyw);
- deficyty kompetencji i wiedzy (m.in. nieodpowiedni wybór kierunków studiów, brak wiedzy o różnorodnych zawodach, nieumiejętność wykorzystania lokalnych zasobów w tworzeniu własnego biznesu);
- deficyty przestrzeni (m.in. brak przestrzeni dla wspólnych spotkań z rówieśnikami, brak zaufania młodzieży ze strony lokalnych instytucji);
- deficyty horyzontu wyboru (m.in. ograniczony wachlarz możliwych scenariuszy działania, ograniczone fundusze, wąskie sieci społeczne);
- deficyty w relacjach młodych z instytucjami (m.in. niedopasowanie działań do potrzeb i możliwości młodzieży, brak zaufania do młodych ludzi, nieangażowanie młodzieży w planowanie działań, które ich dotyczą);
- deficyty współpracy (m.in. niewłączanie rodziców w decyzje dotyczące młodzieży, brak współpracy między instytucjami działającymi na rzecz młodych ludzi)¹⁷⁰.

Finansowanie polityki młodzieżowej

Nie można wskazać jednego źródła finansowania działań z zakresu polityki młodzieżowej w Polsce. Projekty i programy podejmowane na rzecz młodych ludzi finansowane są ze środków pozostających do dyspozycji poszczególnych ministerstw, agend rządowych czy samorządów terytorialnych. Na podstawie dostępnych informacji można przedstawić wysokość środków finansowych

168 J. Odorzyńska-Kondek, *Młodzi 2011...*, s. 139.

169 A. Strzeмиńska, M. Wiśnicka, *Młdzież na wsi. Raport z badania*, Pracownia Badań i Innowacji Społecznych „Stocznia”, Warszawa 2011.

170 Tamże, s. 66–70.

przeznaczonych na realizację programów i projektów strategicznych w 2018 r., których odbiorcami są młodzi ludzie:

- Program „Klub”: 40 mln zł¹⁷¹ (35 mln zł w 2017 r.)¹⁷²;
- Program „Rodzina 500+”: 13,932 mld zł¹⁷³ (ponad 17 mld zł)¹⁷⁴;
- „Narodowy Program Rozwoju Czytelnictwa”: 87 mln zł (87 mln zł w 2017 r.)¹⁷⁵.

Na dofinansowanie projektów z zakresu aktywizacji zawodowej dofinansowanych w ramach Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój w latach 2014–2020 zostanie przeznaczone ponad 2 mld euro z ponad 5,43 mld euro stanowiących budżet programu¹⁷⁶.

Rada Dzieci i Młodzieży Rzeczypospolitej Polskiej przy Ministrze Edukacji Narodowej nie dysponuje własnym budżetem. Wydatki związane z jej funkcjonowaniem są pokrywane z budżetu pozostającego do dyspozycji Ministra Edukacji Narodowej. W projekcie ustawy dotyczącym powołania Rady Młodzieży opracowanym w trakcie pierwszej kadencji Rady Dzieci i Młodzieży Rzeczypospolitej Polskiej przy Ministrze Edukacji Narodowej przedstawiono proponowany budżet, jakim mogłaby dysponować powołana Rada Młodzieży. Jego wysokość oszacowano na poziomie 2,6 mln zł¹⁷⁷.

Z uwagi na brak dostępnych źródeł oraz niemożność określenia wysokości przekazanych form wsparcia (np. w ramach konkursów dotacyjnych organizowanych na poziomie lokalnym, regionalnym i krajowym czy konkursów organizowanych przez organizacje pozarządowe) trudno oszacować, ile środków finansowych zostało przekazanych np. organizacjom pozarządowym realizującym projekty aktywizujące młodych ludzi.

171 Program Klub: *Ruszyła III edycja Programu Klub!*, bit.ly/2QjcwXL [dostęp: 4.06.2018].

172 Ministerstwo Sportu i Turystyki: *35 mln zł na Rządowy Program „KLUB”!*, bit.ly/2G0ISJQ [dostęp: 16.09.2017].

173 Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej: *Raport „Rodzina 500+”* (stan na 31 lipca 2017 r.), www.mpips.gov.pl/wsparcie-dla-rodzin-z-dziecmi/rodzina-500-plus/dokumenty-i-opracowania/raport-rodzina-500-stan-na-31-lipca-2017-r [dostęp: 11.09.2017].

174 Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej: *Raport „Rodzina 500 plus”* (stan na 31 grudnia 2016 r.), www.mpips.gov.pl/wsparcie-dla-rodzin-z-dziecmi/rodzina-500-plus/dokumenty-i-opracowania/raport-rodzina-500-plus-stan-na-31-grudnia [dostęp: 11.09.2017].

175 Par. 3 uchwały nr 180/2015 Rady Ministrów z dnia 6 października 2015 r. w sprawie ustanowienia programu wieloletniego „Narodowy Program Rozwoju Czytelnictwa”.

176 „Dziennik Bałtycki”: *Fundusz Europejskie na lata 2014–2020. Aktywne przeciwdziałanie bezrobociu ludzi młodych*, bit.ly/2PqroF1 [dostęp: 14.09.2017].

177 Uzasadnienie do projektu Ustawy o Radzie Młodzieży Rzeczypospolitej Polskiej, s. 10.

Współpraca międzynarodowa

Działania na rzecz młodzieży rozwijają się głównie na poziomie krajowym, regionalnym i lokalnym. Na poziomie europejskim i międzynarodowym najczęściej wypracowuje się horyzontalne zalecenia dotyczące polityki młodzieżowej oraz międzynarodowej współpracy młodzieży w osiąganiu wspólnych celów.

17 czerwca 1991 r. ministrowie spraw zagranicznych Polski i Niemiec podpisali umowę między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Federalnej Niemiec o niemiecko-polskiej współpracy młodzieży. Wraz z powołaniem Polsko-Niemieckiej Współpracy Młodzieży (PNWM) podpisano Traktat o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Federalną Niemiec. PNWM ma status organizacji międzynarodowej i jest jedyną polsko-niemiecką instytucją o takim charakterze¹⁷⁸. Rada Polsko-Niemieckiej Współpracy Młodzieży jest najwyższym organem PNWM. W skład Rady PNWM wchodzi 24 członków, po 12 z Polski i Niemiec. Każdą ze stron reprezentuje sześciu przedstawicieli ministerstw i instytucji rządowych oraz sześciu przedstawicieli organizacji pozarządowych. Radzie PNWM przewodniczą wspólnie polski Minister Edukacji Narodowej oraz niemiecki Minister ds. Rodziny, Seniorów, Kobiet i Młodzieży¹⁷⁹.

Międzynarodowy Fundusz Wyszehradzki jest jedyną instytucją wspierającą współpracę między państwami Grupy Wyszehradzkiej (powołanej w 1991 r.) oraz ich wspólną reprezentację w państwach trzecich. Cele są osiąmane przez wsparcie finansowe działań z zakresu współpracy kulturalnej, wymiany młodzieży, wymiany naukowej, współpracy przygranicznej i turystyki¹⁸⁰.

W 1998 r. Polska dołączyła do programu Erasmus, znanego wcześniej pod nazwą Socrates, oferując polskim studentom możliwość rozwoju i nauki na zagranicznych uczelniach w całej Europie. Wówczas 46 szkół wyższych w Polsce rozpoczęło udział w tej inicjatywie, a do 2005 r. ich liczba wzrosła trzykrotnie. W latach 1998–2005 aż 32 tys. polskich studentów wyjechało na zagraniczne stypendia Erasmus. Liczba studentów decydujących się na wymianę wzrosła dziesięciokrotnie z 1,4 tys. do ponad 14 tys. wyjeżdżających każdego roku. 1 stycznia 2014 r. programy „Uczenie się przez całe życie” i „Młodzież w działaniu” zostały zastąpione przez Erasmus+. Według Fundacji Rozwoju Systemu Edukacji do końca 2020 r. z tej inicjatywy skorzysta 2 mln studentów z 30 państw w Europie. Warto dodać, że Polska staje się coraz popularniejsza wśród młodych ludzi gotowych na wymianę – w tej kategorii zajmuje szóste miejsce w Europie. Program Erasmus+ to nie tylko wymiany studenckie, lecz

178 www.pnwm.org/o-pnwm/historia [dostęp: 17.09.2017].

179 www.pnwm.org/o-pnwm/gremia/rada [dostęp: 17.09.2017].

180 www.nauka.gov.pl/organizacje-i-programy-miedzynarodowe/grupa-wyszehradzka-visegrad-group.html [dostęp: 17.09.2017].

także szansa na odbycie międzynarodowych wyjazdów edukacyjnych przez uczniów szkół zawodowych i techników, kadry nauczycielskiej, akademickiej, związanej z edukacją dorosłych i edukacją pozaformalną młodzieży. To także możliwość uczestniczenia w wymianach młodzieży i długoterminowych projektach wolontariatu.

9 września 2015 r. na mocy Umowy między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Gabinetem Ministrów Ukrainy została powołana Polsko-Ukraińska Rada Wymiany Młodzieży. Celem Rady jest zachęcenie młodzieży i osób pracujących z młodzieżą do wspólnych działań, „które pozwolą na wzajemne zbliżenie się, odkrywanie wspólnych korzeni, przewyższanie uprzedzeń i stereotypów w postrzeganiu wspólnej historii oraz we współczesnych relacjach”¹⁸¹.

Polsko-Litewski Fundusz Wymiany Młodzieży powstał 1 czerwca 2007 r. na mocy porozumienia między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej oraz Rządem Republiki Litewskiej pod honorowym patronatem premierów Polski i Litwy, którzy dostrzegają szczególną rolę młodego pokolenia w budowaniu relacji międzynarodowych. Podstawą prawną działania Funduszu jest umowa między rządami o Polsko-Litewskim Funduszu Wymiany Młodzieży oraz Regulamin. Ciałem zarządczym funduszu jest powoływany przez premierów Komitet¹⁸². Operatorem Polsko-Litewskiego Funduszu Wymiany Młodzieży i Polsko-Ukraińskiej Rady Wymiany Młodzieży jest Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji.

181 Ministerstwo Edukacji Narodowej: *IV posiedzenie Polsko-Ukraińskiej Rady Wymiany Młodzieży w Kijowie*, men.gov.pl/ministerstwo/informacje/iv-posiedzenie-polsko-ukrainskiej-rady-wymiany-mlodziezy-w-kijowie.html [dostęp: 16.09.2017].

182 Polsko-Litewski Fundusz Wymiany Młodzieży: www.wymianymlodziezy.frse.org.pl/o-nas/o-funduszu.

WOLONTARIAT MŁODZIEŻOWY

MAGDALENA DUDKIEWICZ

Doktor habilitowana nauk społecznych w zakresie socjologii. Adiunkt w Katedrze Metod Badania Kultury w Instytucie Stosowanych Nauk Społecznych Uniwersytetu Warszawskiego. Badaczka, dydaktyk i szkoleniowiec w zakresie pracy socjalnej, działań obywatelskich, społeczności lokalnych, animacji kultury, społecznego PR oraz realizacji projektów badawczych. Członkini zespołu „Obserwatorium Żywej Kultury – sieć badawcza” i współzałożycielka firmy badawczej MMD Milanowa.

Polskie korzenie wolontariatu sięgają XII w., kiedy to dostrzeżono zagadnienia związane z problemami społecznymi. Jednak podejmowane przez wieki próby rozwiązywania tych problemów, czy to przez pracę społeczną, czy wzajemne pomaganie sobie, nie miało podstaw prawnych, formalnych, a nawet formy choćby zbliżonej do współczesnej nomenklatury. Działali społecznicy i altruści, tacy jak Henryk Jordan, Janusz Korczak, lub wcielenia literackie społeczników: Stanisław Wokulski czy dr Tomasz Judym. Wśród dawnych form działania poprzedzających obecne, i do pewnego stopnia wciąż mających wpływ na dzisiejszy wolontariat (oraz ściśle z nim powiązaną dobroczynność) w Polsce, warto wymienić inicjatywy i postawy pierwszych królów, działalność edukacyjno-opiekuńczą zakonów sprowadzonych do Polski, aktywność dobroczynną przemysłowców XIX i XX w. oraz inicjatywy wybitnych Polaków okresu międzywojennego. To tutaj dostrzec można wczesne ramy instytucjonalne dla działań ochotniczych.

We współczesnym znaczeniu tego słowa wolontariat funkcjonuje w Polsce od początku lat dziewięćdziesiątych XX w., a jego naturalnym polem działania stały się organizacje pozarządowe, zwłaszcza ruchy stowarzyszeniowe. Dopiero wtedy w Polsce możliwe stało się ich działanie całkowicie niezależne od woli władzy politycznej. Niemniej warto podkreślić, że podejście do wolontariatu w ciągu ostatnich dwudziestu kilku lat ewoluowało. Pierwszym krokiem było propagowanie postaw prospołecznych, przede wszystkim zakorzenionych w podstawach aksjologicznych. W kolejnych latach tworzono systemowe rozwiązania ułatwiające współpracę z wolontariuszami w różnych dziedzinach

życia społecznego, co umożliwiało przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu przez włączanie obywateli w procesy partycypacyjne.

W 1996 r. Fundacja BORIS wydała „Rocznik” poświęcony w całości wolontariatowi, zawierający prawdopodobnie pierwszą w Polsce analizę prawną stosunków między wolontariatem a organizacją oraz pierwszy wzór umowy-zlecenia pracy wolontariackiej. W 2000 r. pojawiły się pierwsze akty prawne, m.in. rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej regulujące zasady pracy wolontariuszy w placówkach opiekuńczo-wychowawczych¹. Jednak pełne prawne uregulowanie tego zjawiska nastąpiło dopiero w 2003 r. wraz z uchwaleniem Ustawy o działalności organizacji pożytku publicznego i o wolontariacie² (omówienie zapisów tej ustawy zostało zawarte w podrozdziale „Definicje wolontariatu”). Pierwszą placówką propagującą tę ideę i zarazem pierwszym przejawem jej instytucjonalizacji było powstałe w 1993 r. Warszawskie Centrum Wolontariatu, którego głównym obszarem działań do dziś pozostaje pośredniczenie między ochotnikami a instytucjami i osobami wykonującymi ich pomocy.

Wszystkie działania zmierzające do instytucjonalizacji i prawnego uregulowania w Polsce wolontariatu nie zmieniają jednak faktu, że jest to wciąż w Polsce zjawisko znacznie mniej powszechne niż w krajach o utrwalonej demokracji. Socjologowie wskazują, że wynika to m.in. z braku w powszechnej, przekazywanej z pokolenia na pokolenie, świadomości tradycji wolontariatu – wcześniejsze doświadczenia w tym zakresie nie znalazły swojej kontynuacji w okresie PRL-u (wolontariat po II wojnie światowej w Polsce ograniczał się do Związku Harcerstwa Polskiego oraz ruchów i organizacji kościelnych). Istotne było także zapóźnienie materialne polskiego społeczeństwa i w konsekwencji nastawienie głównie na podniesienie standardu życia i zaspokojenie podstawowych potrzeb życiowych, a także niska świadomość o działaniach organizacji pozarządowych, stanowiących naturalne środowisko działań społecznych. Specyficzną cechą wolontariatu w Polsce jest też rozbieżność między deklarowanymi wartościami a realnymi działaniami. Z jednej strony „w społeczeństwie umacnia się wiara w skuteczność działań podejmowanych wspólnie, a także zwiększa się dostępność wzorców sprzyjających upowszechnianiu takiej aktywności, dodatkowo Polacy w większości nastawieni są prospołecznie i opowiadają się raczej za solidarnością międzyludzką niż walką o własne interesy, wierząc przy tym, że wspólne działanie na rzecz swojego środowiska może być skuteczne i przynieść lokalnej społeczności wymierne korzyści”³. Trzeba jednak zauważyć,

1 Rozporządzenie Ministra Polityki Społecznej w sprawie placówek opiekuńczo-wychowawczych (Dz.U. z 2005 r., nr 37, poz. 331).

2 Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności organizacji pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz.U. z 2003 r., nr 96, poz. 873 z późn. zm.).

3 R. Boguszewski (red.), *Społeczeństwo obywatelskie w Polsce A.D. 2016*, „Opinie i Diagnozy”, nr 35, Centrum Badania Opinii Społecznej, Warszawa 2016.

że „egoistycznym podejściem do życia częściej niż inni cechują się zwłaszcza najmłodszy badani (35% z nich twierdzi, że obecnie należy koncentrować się na swoich sprawach, nie zważając na innych), a także uczniowie i studenci (38%)”.

Definicje wolontariatu

Ogólnopolska Sieć Centrów Wolontariatu definiuje wolontariat jako „świadomą, dobrowolną działalność podejmowaną na rzecz innych, wykraczającą poza więzi rodzinno-przyjacielsko-koleżeńskie”, a w konsekwencji wolontariusza jako „każdą osobę fizyczną, która dobrowolnie, ochotniczo i bez wynagrodzenia wykonuje świadczenia na rzecz organizacji, instytucji lub osób indywidualnych, wykraczając poza więzi koleżeńsko-rodzinne”. Ta obowiązująca od lat definicja rodzi kilka wątpliwości, wynikających choćby z trudności określenia granic więzi przyjacielsko-koleżeńskich – czy pomaganie w zakupach niepełnosprawnym znajomym jest wolontariatem? Bo jeśli nie, to może się okazać, że kluczowe dla rozróżnienia definicyjnego jest to, w jaki sposób potencjalny wolontariusz nawiązuje kontakt z osobą, a nawet grupą czy ze środowiskiem, na rzecz którego będzie działał. Nie jest też jasne, czy za wolontariat (akcyjny) uznać należy jednorazową pomoc niesioną np. sąsiadom podczas klęski żywiołowej, co jest powszechnym działaniem na polskiej wsi, albo – jako wolontariat stały – regularną pracę na rzecz parafii – według danych Głównego Urzędu Statystycznego w 2012 r. tylko 2% osób zaangażowanych w ten sposób zadeklarowało, że podpisało porozumienie w tym zakresie⁴. Kolejna kwestia dotyczy rozróżnienia na wolontariat formalny i nieformalny, które nie znajduje się w uchwalonej w 2003 r. Ustawie o działalności organizacji pożytku publicznego i o wolontariacie⁵, ale było żywo dyskutowane w momencie jej uchwalenia. Według definicji ustawowej wolontariusz to „osoba fizyczna, która ochotniczo i bez wynagrodzenia wykonuje świadczenia na zasadach określonych w ustawie” (art. 2 ust. 3), przy czym wolontariuszem może być także członek stowarzyszenia (art. 42 ust. 1 pkt 3). Widać tu kilka istotnych różnic definicyjnych: po pierwsze, ustawa istotnie formalizuje działania wolontariusza, zamykając je w jasno określonych ramach prawnych, opisujących relacje między nim a instytucją, która korzysta z jego pracy (na skutek czego m.in. działania części wolontariuszy określane są jako „wolontariat nieformalny” lub nawet „drugi obieg wolontariatu”). Po drugie, nie mamy tu do czynienia z wcześniej wskazanym ograniczeniem dotyczącym bliskich relacji między wolontariuszem

4 W. Sadłoń, *Społeczny potencjał parafii – działalność przyparafialnych organizacji Kościoła katolickiego w Polsce w 2012 r.*, Główny Urząd Statystyczny, Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego, Warszawa, 2014 r., bit.ly/2B8Lgro [dostęp: 21.05.2018].

5 Ustawa o działalności organizacji pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz.U. 2003 r., nr 96, poz. 873 z późn. zm.).

a tymi, którzy korzystają z jego wsparcia. Kłopoty (szczególnie istotne przy próbach oszacowania skali zjawiska) wynikają także z relacji między wolontariatem a członkostwem w stowarzyszeniu. Ustawa nie rozdziela tych zagadnień, co ma swoje uzasadnienie w stanie faktycznym – forma stowarzyszeniowa, jako najpowszechniejsza formuła prawna działania pozarządowego, opiera się na wolontariackiej pracy członków (przez wiele lat w badaniach rozdzielano te aktywności, zakładając, że wolontariuszem nie można być w stowarzyszeniu, którego jest się członkiem). Jednak z drugiej strony trudno byłoby postawić jasne granice i określić, którzy członkowie stowarzyszenia są wolontariuszami, a którzy nie. Znamienna wydaje się także nieznamość tego pojęcia nawet wśród osób społecznie zaangażowanych – jak wynika z raportu CBOS, na pytanie wprost o fakt bycia wolontariuszem lub wolontariuszką tylko 6% Polek i Polaków odpowiada twierdząco⁶.

Ostatnia kwestia dotyczy częstego nadużywania pojęcia wolontariatu do określenia praktyk (np. studenckich czy zawodowych) oraz bezpłatnych staży pracowniczych. Należy podkreślić, że – podobnie jak prace społeczne w okresie PRL czy popularne przed zniesieniem obowiązkowej służby wojskowej odrabianie jej przez zastępczą służbę w takich instytucjach jak ośrodki opiekuńcze, świetlice środowiskowe czy szpitale – także w tym wypadku nie mamy do czynienia (albo w bardzo ograniczonym stopniu) z podstawowym warunkiem wolontariatu, czyli dobrowolnością, a czasem dochodzi wręcz do niezgodnego z prawem pracy wykorzystywania nieodpłatnej pracy, zwłaszcza młodych pracowników.

Na koniec rozważań definicyjnych warto ulokować wolontariat w szerszym ujęciu działania na rzecz otoczenia społecznego, szczególnie współczesnego rozumienia pojęcia dobroczynności oraz działania charytatywnego. Pomijając historyczne przemiany w rozumieniu tych pojęć (zwłaszcza dotyczące rozróżnienia na działania motywowane religijnie lub podejmowane bez tego rodzaju motywacji), najprościej można powiedzieć, że obecnie w ich obrębie mieści się zarówno właśnie wolontariat, jak i filantropia – druga odmoga tego rodzaju zaangażowania, polegająca na udzielaniu pomocy finansowej lub materialnej.

Instytucje wolontariatu w Polsce

Jeśli przyjąć, że system oznacza zbiór elementów stanowiących wyodrębnioną z otoczenia, względnie autonomiczną całość, w obrębie której można wskazać wewnętrzne powiązania i zachodzące między nimi sprzężenia, oraz zdefiniować realizowaną przez tę całość funkcję nadrzędną, to należy stwierdzić, że taki system w odniesieniu do wolontariatu młodzieżowego istnieje wyłącznie

6 R. Boguszewski (red.), *Spółeczeństwo obywatelskie...*

w formie rozproszonej i nieskoordynowanej. Wynika to co najmniej z dwóch przyczyn odnoszących się do obu członów tego pojęcia. Z jednej strony w Polsce nie funkcjonuje wyspecjalizowana polityka publiczna przeznaczona dla tej konkretnej grupy wiekowej, z drugiej zaś nie ma także skoordynowanego systemu rozwijania i wspierania działań ochotniczych.

Wśród głównych podmiotów podejmujących działania na rzecz rozwoju wolontariatu w Polsce (bez wskazania młodzieży jako odrębnej grupy wiekowej) należy wymienić:

- Komitet do spraw Pożytku Publicznego, do zadań którego należy koordynowanie i monitorowanie współpracy organów administracji rządowej z sektorem organizacji pozarządowych oraz innych zorganizowanych form społeczeństwa obywatelskiego, w tym ekonomii społecznej i społeczności socjalnej;
- odpowiednie komórki w poszczególnych resortach, m.in. w Ministerstwie Edukacji Narodowej, Ministerstwie Sportu i Turystyki, Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Ministerstwie Nauki i Szkolnictwa Wyższego, zaś za rozwój wolontariatu pracowniczego odpowiada Zespół do spraw Zrównoważonego Rozwoju i Społecznej Odpowiedzialności Przedsiębiorstw w Ministerstwie Przedsiębiorczości i Technologii;
- władze samorządowe: w poszczególnych jednostkach samorządu terytorialnego (JST) realizowane są projekty nastawione na rozwój aktywności społecznej – najczęściej dotyczą budżetów partycypacyjnych i współpracy z organizacjami pozarządowymi, ale pojawiają się też programy konkretnie zorientowane na rozwój wolontariatu, a nawet wolontariatu młodzieży, np. programy władz Warszawy – „Aktywna Warszawska Młodzież” i „Ochotnicy Warszawscy”;
- instytucje publiczne na poziomie lokalnym, takie jak ośrodki pomocy społecznej czy domy i centra kultury (w ramach realizowanych projektów);
- podmioty niepubliczne, w tym przede wszystkim centra wolontariatu i centra wsparcia organizacji pozarządowych oraz duże ogólnokrajowe organizacje pozarządowe, takie jak ochotnicze straże pożarne.

Z kolei ze względu na działania skierowane do młodzieży wskazać należy przede wszystkim sektor edukacyjny:

- na poziomie krajowym od 1 września 2017 r. organizacja i realizacja działań w zakresie wolontariatu odbywa się według zasad określonych w statucie szkoły, co zostało uregulowane w Ustawie z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe⁷. Samorząd uczniowski może także w porozumieniu z dyrektorem szkoły lub placówki podejmować działania z zakresu wolontariatu i wyłączać ze swojego składu radę wolontariatu. Aktywność

⁷ Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe (Dz.U. 2018 r., poz. 996, 1000, 1290, 1669 i 2245; Dz.U. 2019 r., poz. 534).

społeczna jest ponadto premiowana w procedurze rekrutacyjnej do szkół. Za dobrowolną działalność na rzecz innych lub na rzecz społeczności uczeń może otrzymać dodatkowe trzy punkty. Ministerstwo Edukacji Narodowej ogłasza konkursy promujące ideę wolontariatu (zostały one omówione w rozdziale *Promocja wolontariatu młodzieżowego*). Na stronach internetowych MEN dostępny jest poradnik *Wolontariat Szkolny*, zawierający pięć broszur skierowanych do rodziców, nauczycieli, uczniów i dyrektorów szkół⁸;

- na poziomie lokalnym działania na rzecz popularyzacji aktywności społecznej wśród młodzieży podejmują też wyspecjalizowane jednostki samorządowe oraz poszczególne szkoły – np. przez prowadzenie klubów wolontariusza (lub realizację programu „Wolontariat w szkole”), lub włączanie uczniów do ogólnokrajowych akcji, np. Fundacji Wielkiej Orkiestry Świątecznej Pomocy, Stowarzyszenia Wiosna („Szlachetna Paczka”), Caritas Polska („Wigilijne Dzieło Pomocy Dzieciom”) czy „Świąteczna Zbiórka Żywności” Banków Żywności;
- w ramach sektora pozarządowego wyspecjalizowane niepubliczne organizacje i programy młodzieżowe, w tym m.in. związki harcerskie, program Polskiej Fundacji Dzieci i Młodzieży „Równać Szanse”, program Fundacji dla Polski „Młodzież i filantropia. Aktywna młodzież – zaangażowani obywatele”, program Centrum Edukacji Obywatelskiej „Działasz.pl”, program Stowarzyszenia Sursum Corda „Starszy brat, starsza siostra” czy organizowany przez Fundację „Świat na tak” konkurs „Ośmiu wspaniałych”.

Ponieważ nie istnieje ogólnokrajowy, centralnie administrowany i zarządzany system wolontariatu młodzieży, nie można mówić o jakimkolwiek planowym i skoordynowanym podziale odpowiedzialności między szczeblem krajowym i lokalnym ani o współpracy w tym zakresie między agencjami, ministerstwami i departamentami. Jak czytamy w dokumencie *Krajowy Plan Działania dla Europejskiego Roku Wolontariatu 2011 w Polsce*: „rozwiązania systemowe, będące dobrym przykładem legislacji w zakresie wolontariatu w Polsce, zawarte zostały w Ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie”⁹ (omówienie zapisów tej ustawy zostało zawarte w niniejszym rozdziale, w podrozdziałach „Definicje wolontariatu” oraz „Legislacja”).

Centra Wolontariatu starają się budować zręby systemu koordynacji w całej Polsce. Obecnie powstaje sieć 16 Regionalnych Centrów Wolontariatu. Wszystkie Sieciowe Centra Wolontariatu w Polsce pracują, opierając się na realizowaniu wspólnych standardów działania¹⁰. Mają one jednak ograniczone oddziaływanie

⁸ men.gov.pl/wp-content/uploads/men_uczniowie/index.html [dostęp: 28.02.2019].

⁹ *Krajowy Plan Działania dla Europejskiego Roku Wolontariatu 2011 w Polsce*, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa, 20 sierpnia 2010 r.

¹⁰ wolontariat.org.pl/siec/struktura-sieci [dostęp: 21.05.2018].

zarówno terytorialnie, co najwyżej do poziomu wojewódzkiego lub regionalnego, jak i systemowo – ze względu na brak kompetencji zarządczych i zasobów finansowych, wynikających z tego, że są to instytucje niepubliczne. Nie są one ukierunkowane wyłącznie na najmłodszą grupę wiekową wśród wolontariuszy, chociaż czasem podejmują wyspecjalizowane działania w tym zakresie.

Krajowa strategia na rzecz wolontariatu

W Polsce nie istnieje krajowa strategia młodzieżowego wolontariatu, a jedyny dokument, w którym można wskazać elementy o charakterze rozwiązań strategicznych dotyczących wolontariatu w ogóle, to *Długofalowa polityka rozwoju wolontariatu w Polsce*¹¹. Powstanie tych zapisów to odpowiedź na wskazaną w dokumencie *Krajowy Plan Działania dla Europejskiego Roku Wolontariatu 2011 w Polsce*¹² potrzebę opracowania dokumentu tego rodzaju. Zawarta w nim diagnoza zawiera najważniejsze braki w tym zakresie, takie jak fragmentaryczna wiedza o wolontariacie w Polsce, niski prestiż wolontariatu w świadomości społecznej Polaków oraz niewystarczające wspieranie rozwoju tej dziedziny. Miał on nawiązywać do założeń takich dokumentów strategicznych jak *Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju na lata 2011–2030*, *Średniookresowa Strategia Rozwoju Kraju na lata 2011–2020*, *Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego*, *Strategia Rozwoju Kapitału Ludzkiego i Sprawne Państwo* wraz z planami działań do poszczególnych strategii jako dokumentami wykonawczymi.

W odniesieniu do rozwoju wolontariatu za najważniejsze należy uznać założenia zawarte w dokumencie *Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020*. Dokument został przyjęty w 2013 r., a jako odpowiedzialne za jego realizację wskazano Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego¹³. Obecnie brak informacji o jego wdrażaniu (na stronie internetowej MKiDN znajdują się sprawozdania za 2013 i 2014 r.¹⁴), jednak nie ma też informacji o podjęciu decyzji o zaniechaniu takich działań, zatem dokument należy uznać za obowiązujący. Na wyzwania związane z budową społeczeństwa obywatelskiego i rozwijaniem mechanizmów partycypacji społecznej odpowiada drugi cel szczegółowy, w którym znalazły się też zapisy dotyczące wolontariatu: w wymiarze indywidualnym oraz w ramach społecznej odpowiedzialności biznesu (*corporate social responsibility*, CSR). Wolontariat określono jako „najprostszą formę działania na rzecz

11 M. Arczewska i in., *Długofalowa polityka rozwoju wolontariatu w Polsce*, Departament Pożytku Publicznego, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa 2011.

12 *Krajowy Plan Działania dla Europejskiego Roku Wolontariatu 2011 w Polsce*, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa, 20 sierpnia 2010 r.

13 Monitor Polski, poz. 378, Uchwała Rady Ministrów nr 61 z dnia 26 marca 2013 r.

14 bit.ly/2SBuubm [dostęp: 21.05.2018].

dobra wspólnego” i wskazano, że „zarówno w jego wymiarze korporacyjnym, jak i indywidualnym jest przejawem aktywności obywatelskiej, wpływającym na intensyfikację postaw kooperacji i wzrost wzajemnego zaufania, przez co przyczyni się do wzrostu kapitału społecznego. Wolontariat pełni również znaczącą rolę w zwiększeniu integracji i solidarności społecznej. Rozwój wolontariatu jest istotnym wyzwaniem ze względu na rosnące znaczenie problemów, takich jak wykluczenie społeczne czy dyskryminacja”. Jednak mimo deklaracji o „konieczności opracowania dokumentu stanowiącego projekt długofalowej polityki rozwoju wolontariatu w Polsce, co doprowadzić ma do wzmocnienia systemowego podejścia do wolontariatu i jego rozwoju”, nigdy do tego nie doszło. W dokumencie jedyne odniesienie do grup wiekowych dotyczy osób 50+, jednak za ważne z punktu widzenia rozwoju wolontariatu młodzieży uznać można wskazanie „inicjatyw na rzecz upowszechniania nowych form wolontariatu, jak np. e-wolontariat, czyli wolontariat z wykorzystaniem nowych technologii będący wyrazem pozytywnej aktywności obywatelskiej w Internecie”.

Za najważniejsze w odniesieniu do rozwoju wolontariatu młodzieżowego należy uznać założenia zawarte w dwóch dokumentach. Są to:

- Rządowy Program Aktywności Społecznej Młodzieży na lata 2015–2016 „Aktywna Młodzież” (omówiony w rozdziale poświęconym polityce młodzieżowej w Polsce). Dokument pomyślano jako program dotacyjny komplementarny wobec działań podejmowanych w ramach programu „Fundusz Inicjatyw Obywatelskich na lata 2014–2020” i zgodny z założeniami *Strategii Rozwoju Kapitału Ludzkiego*. Co szczególnie istotne, program miał stanowić wstęp do projektowania polityki publicznej dotyczącej młodych ludzi, określanej jako długofalowa polityka młodzieżowa. Autorzy dokumentu wskazali, że „w Polsce system wsparcia grup młodzieżowych, w tym grup nieformalnych i organizacji skupiających młodzież, nie jest wypracowany”. Z punktu widzenia rozwoju wolontariatu młodzieżowego za kluczowy uznać należy priorytet drugi, w którym, wśród wielu pożądanых form aktywności, wprost wskazano rozwój wolontariatu jako „formy angażowania się w sprawy społeczności lokalnych, pomocy innym oraz podnoszenia wiedzy i umiejętności osobistych”. Program zakładał m.in. działania edukacyjne i promocyjne skierowane do obecnych oraz potencjalnych wolontariuszy, działania integrujące zarówno samych wolontariuszy, jak i korzystające z ich pracy organizacje, rozwijanie wolontariatu długoterminowego młodzieży, podejmowanie działań zwiększających uznawalność umiejętności zdobytych podczas wolontariatu na rynku pracy. Jako źródło finansowania PASM wskazano środki krajowe pochodzące z budżetu państwa w kwocie 20 mln zł rocznie (zabezpieczane corocznie w planie finansowym wydatków ministra właściwego do spraw zabezpieczenia społecznego) i założono zasadę

prefinansowania działań w ramach dotacji konkursowych wysokości od 10 tys. do 100 tys. zł.

- Resortowy Program „Młodzież solidarna w działaniu” na lata 2016–2019, który chociaż nie zawiera nigdzie jednoznacznego odwołania, to ze względu na niemal identyczną strukturę (oraz bardzo obszerne przeniesione fragmenty) uznać można za kontynuację Rządowego Programu Aktywności Społecznej Młodzieży na lata 2015–2016 „Aktywna Młodzież”. Wskazuje na to także zapis mówiący o tym, że „program będzie uzupełniać działania administracji rządowej związane z przeprowadzeniem oraz utrzymaniem pozytywnych efektów Światowych Dni Młodzieży (26–31 lipca 2016 r. w Krakowie)”. Również w tym dokumencie za jeden z podstawowych celów (priorytet drugi) uznano rozwijanie wolontariatu i solidarności społecznej, podobnie aktualne pozostaje omówienie treści programu. Istotną różnicę stanowi zamieszczenie w dokumencie tabeli zawierającej wskaźniki/mierniki celów (dla celu: „rozwijanie wolontariatu i solidarności społecznej” ma nim być liczba wolontariuszy biorących udział w projektach), ich wartość bazową na 2015 r. (dla opisywanego celu wynosi zero), szacunkową wartość docelową na 2019 r. (dla opisywanego celu wynosi 4 tys.) oraz źródło danych wskaźnika (dla opisywanego celu są nim sprawozdania z realizacji zadań dofinansowanych w ramach konkursu). Ponieważ program ten obecnie obowiązuje, zasadne wydaje się w tym miejscu bardziej szczegółowe omówienie najważniejszych celów, którym mają służyć planowane (w ramach Priorytetu II) działania. Należą do nich: solidarność wewnątrz- i międzypokoleniowa, wolontariat młodzieży dla osób potrzebujących, wykluczonych bądź zagrożonych wykluczeniem społecznym, integracja, edukacja i promocja wolontariatu, wolontariat długoterminowy, wolontariat kompetencji, szczególnie na obszarach wiejskich i w małych miastach oraz w podmiotach ekonomii społecznej, zwiększanie uznawalności umiejętności zdobytych podczas wolontariatu, przygotowanie wolontariuszy do udzielania pierwszej pomocy, w tym podczas wydarzeń państwowych, historycznych, religijnych. Za istotne uznać należy wskazanie konkretnych adresatów działań w obrębie tej grupy wiekowej, takich jak: młodzi rodzice, młodzież z niepełnosprawnością, z rodzin dysfunkcyjnych, wykluczona bądź zagrożona wykluczeniem społecznym, osoby usamodzielniające się z różnych instytucji opiekuńczych i rodzinnej pieczy zastępczej oraz opuszczające zakłady karne. Podkreślono także, że program będzie wpływał na propagowanie potrzeby zwiększenia poziomu uznawalności umiejętności zdobywanych w ramach wolontariatu w toku edukacji formalnej i wśród pracodawców. W programie wskazano też podmioty uprawnione do korzystania ze środków finansowych, a mianowicie organizacje pozarządowe, o których

mowa w art. 3 ust. 2 oraz podmioty określone w art. 3 ust. 3 Ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie. Plan finansowy programu opisano tak samo jak w poprzednim programie, jednak znacznie podniesiono maksymalną wartość dotacji w ramach konkursu: z 20 tys. zł do 200 tys. zł.

Zarówno w odniesieniu do Rządowego Programu Aktywności Społecznej Młodzieży na lata 2015–2016 „Aktywna Młodzież”, jak i dla Resortowego Programu „Młodzież solidarna w działaniu” na lata 2016–2019 przewidziano te same instytucje odpowiedzialne za ich wdrażanie, koordynację i monitoring. Instytucją Zarządzającą programem jest minister właściwy do spraw zabezpieczenia społecznego (obecnie Minister Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej), sprawuje on także nadzór nad jego realizacją, z kolei za monitoring odpowiada Instytucja Zarządzająca i Rada Działalności Pożytku Publicznego. Według obu programów Instytucja Zarządzająca jest odpowiedzialna za zarządzanie i wdrażanie programu, w tym przygotowanie konkursu na Operatora w ramach programu, przyjmowanie wniosków aplikacyjnych od beneficjentów, dokonywanie wyboru projektów do współfinansowania i podpisywania umów z beneficjentami, monitorowania realizacji poszczególnych projektów, weryfikacji wykorzystania środków przez beneficjentów, w tym kontrolę na miejscu oraz kontrolę przechowywania dokumentacji zgodnie z procedurami archiwizacji dokumentów programu.

Opisane powyżej strategię poprzedzała *Strategia Państwa dla Młodzieży na lata 2003–2012* (omówiona w rozdziale poświęconym polityce młodzieżowej w Polsce), która w ramach drugiego celu strategicznego („Stwarzanie szans dla rozwoju własnej aktywności młodego pokolenia”) wskazywała na konieczność podejmowania działań na rzecz rozwoju wolontariatu młodzieżowego, a wśród nich na stworzenie bazy danych o wolontariacie młodzieżowym w kraju i za granicą (do realizacji przez MEN) oraz upowszechnianie zagranicznych form wolontariatu młodzieżowego (do realizacji przez MEN, Program Młodzież, Polsko-Niemiecka Współpraca Młodzieży). Podsumowując, najważniejsze różnice w stosunku do aktualnych programów to: znacznie mniejsze znaczenie przypisywane rozwojowi wolontariatu, inna instytucja odpowiedzialna za realizację na poziomie rządowym (Ministerstwo Edukacji Narodowej) oraz – w odróżnieniu od późniejszego finansowania budżetowego w ramach jednego resortu (Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej) – finansowanie (określone jako „możliwe” i szacowane na wszystkie działania na poziomie ok. 2 mld zł rocznie) oparte na wielu źródłach, w tym. m.in.: budżetach wielu resortów (zdrowia, sportu, kultury) oraz samorządu terytorialnego, środków specjalnych pochodzących z dopłat do gier stanowiących monopol państwa oraz z reklamy napojów alkoholowych, Funduszy Strukturalnych Unii Europejskich (Europejski Fundusz Społeczny w ramach priorytetu drugiego „Rozwój społeczeństwa

opartego na wiedzy” i Zintegrowany Program Operacyjny Rozwoju Regionalnego). Program nie zawierał żadnych mechanizmów kontroli i ewaluacji sposobu realizacji i osiąganych efektów, miał też bardziej ogólnikowy charakter (m.in. nie zawierał diagnozy sytuacji wyjściowej).

Obecnie wdrażany jest programu wspierania rozwoju społeczeństwa obywatelskiego pod nazwą „Korpus Solidarności – Program Wspierania i Rozwoju Wolontariatu Długoterminowego na lata 2018–2030”. Dotyczy wolontariatu długoterminowego, którego celem jest całościowe wsparcie rozwoju długofalowej relacji między wolontariuszem a placówką korzystającą z jego świadczeń¹⁵. Instytucją zarządzającą programem będzie Narodowy Instytut Wolności – Centrum Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego. Przewidziane działania kierowane są do czterech głównych grup odbiorców: wolontariuszy, organizatorów wolontariatu, koordynatorów działań wolontariackich oraz otoczenia i opinii publicznej, w tym do środowisk lokalnych. Mają one ułatwiać podjęcie aktywności wolontariackich, dostarczać wiedzę dotyczącą tej dziedziny, promować wolontariat i postawy społeczne oraz angażować środowiska lokalne w jego rozwój. W ramach programu zaplanowano m.in. opracowanie programu edukacyjnego, prowadzenie kampanii społecznych, stworzenie ogólnopolskiego systemu ułatwiającego poszukiwanie wolontariatu i podejmowanie współpracy wolontariuszy z organizacjami pozarządowymi oraz placówkami publicznymi, przygotowanie programu benefitowego, opracowanie programu wolontariatu szkolnego, budowanie lokalnych koalicji na rzecz rozwoju wolontariatu, realizację konkursów dla wolontariuszy i ich koordynatorów. W latach 2018–2030 na realizację tego przedsięwzięcia zaplanowano 54,77 mln zł¹⁶.

Legislacja

Przepisy odnoszące się konkretnie do wolontariatu młodzieżowego nie istnieją, a ogólnie zagadnienia związane z wolontariatem reguluje uchwalona w 2003 r. Ustawa o działalności organizacji pożytku publicznego i o wolontariacie [dalej: UDPPiW]¹⁷ (najnowsza nowelizacja weszła w życie w dniu 25 marca 2017 r.). Celem ustawodawcy było zapewnienie równowagi między zabezpieczeniem podstawowych uprawnień wolontariuszy a elastycznością stosunku prawnego. W ustawie tej po raz pierwszy w polskim prawie zostały zdefiniowane podstawowe w tym zakresie pojęcia: „wolontariusz” – jest nim „osoba fizyczna, która

¹⁵ www.niw.gov.pl/nasze-programy/korpus-solidarnosci [dostęp: 28.02.2019].

¹⁶ Uchwała nr 137/2018 Rady Ministrów w sprawie przyjęcia programu wspierania rozwoju społeczeństwa obywatelskiego pod nazwą „Korpus Solidarności – Program Wspierania i Rozwoju Wolontariatu Długoterminowego na lata 2018–2030”.

¹⁷ Dz.U. z 2003 r., nr 96, poz. 873, z późn. zm.

ochotniczo i bez wynagrodzenia wykonuje świadczenia na zasadach określonych w ustawie” (art. 2 ust. 3), przy czym wolontariuszem może być również członek stowarzyszenia (art. 42 ust. 1 pkt 3), a także „organizacja pozarządowa” oraz „działalność pożytku publicznego”. Wielokrotnie od tego czasu nowelizowana ustawa reguluje zasady angażowania wolontariuszy, ich prawa i obowiązki oraz przysługujące im świadczenia.

Nie istnieją inne dokumenty wprost regulujące kwestię wolontariatu młodzieżowego, do zagadnień związanych z wolontariatem w ogóle nawiązuje z kolei Ustawa – Prawo o stowarzyszeniach: „Stowarzyszenie opiera działalność na pracy społecznej swoich członków. Do prowadzenia swych spraw stowarzyszenie może zatrudniać pracowników, w tym swoich członków” (art. 2.3)¹⁸, ale w żaden sposób nie odnosi się do nich Ustawa o fundacjach¹⁹. Należy podkreślić, że zawarte w UDPPiW regulacje dotyczące wolontariatu są (z kilkoma wyjątkami) całkowicie niezależne od regulacji prawa pracy – do porozumień zawieranych między korzystającym a wolontariuszem w zakresie nieuregulowanym w UDPPiW stosuje się przepisy Kodeksu cywilnego²⁰ (art. 44 ust. 5). Taki zapis w zakresie nieuregulowanym ustawowo podporządkowuje te stosunki cywilnoprawnej zasadzie swobody umów, nie zaś rozbudowanej i służącej innym celom regulacji z zakresu prawa pracy. Wykonywanie przez wolontariuszy świadczeń nie stanowi przeszkody do nabycia oraz posiadania statusu bezrobotnego (art. 2 ust. 2 pkt 1 Ustawy o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy²¹). Kwestie podatkowe regulują Kodeks cywilny (wartość świadczenia wolontariusza nie stanowi darowizny na rzecz korzystającego) oraz ustawy podatkowe, w myśl których opodatkowaniu nie podlega ani wartość świadczeń wolontariuszy na rzecz organizacji²², ani tych otrzymanych przez wolontariuszy od organizacji – wymienionych w UDPPiW: szkoleń, badań lekarskich, wyżywienia, środków ochrony osobistej, składki na ubezpieczenie, czy też wartość świadczeń otrzymanych od wolontariuszy przez osoby fizyczne – beneficjentów organizacji²³.

W zakresie regulacji dotyczących standardów jakości zapisy UDPPiW ponownie nie odnoszą się do poszczególnych grup wiekowych. W celu wzmocnienia pewności prawa obu stron dotyczącej zakresu, sposobu i czasu wykonywania świadczeń wolontariuszy przewidywany jest obowiązek podpisania porozumienia

18 Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r. – Prawo o stowarzyszeniach (Dz.U. z 1989 r., nr 20, poz. 104, z późn. zm.).

19 Ustawa z dnia 6 kwietnia 1984 r. o fundacjach (Dz.U. 1984, nr 21, poz. 97, z późn. zm.).

20 Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. 1964, nr 16 poz. 93, z późn. zm.).

21 Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (Dz.U. 2004, nr 99, poz. 1001, z późn. zm.).

22 Art. 12 ust. 4 pkt 16 Ustawy z dnia 15 lutego 1992 r. o podatku dochodowym od osób prawnych, (Dz.U. z 1992 r., nr 21, poz. 86, z późn. zm.).

23 Art. 21 ust. 1 pkt 113 Ustawy z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych, (Dz.U. z 1991 r., nr 80, poz. 350, z późn. zm.).

z korzystającym, które musi zawierać postanowienie o możliwości jego rozwiązania (świadczenie pracy dłuższe niż 30 dni wymaga porozumienia na piśmie, krótsze tylko wówczas, gdy wolontariusz tego zażąda). Porozumienie powinno zawierać takie elementy jak zakres obowiązków oraz czas wykonywanej pracy i – opcjonalnie – kwestie wystawienia zaświadczenia, zobowiązania do zwrotu kosztów podróży lub oświadczenie wolontariusza, że zwalnia on organizację z tego obowiązku. Ustawa przewiduje zobowiązania obu stron porozumienia: podmiot korzystający z pracy wolontariusza musi poinformować go o wynikającym z niej ryzyku dla zdrowia i bezpieczeństwa i zasadach ochrony przed zagrożeniami, o przysługujących mu prawach i ciężących na nim obowiązkach oraz zapewnić świadczenia (opisane w rozdziale „Krajowa strategia na rzecz wolontariatu młodzieżowego”).

Opisane powyżej regulacje uniezależniają działalność wolontariuszy od rozbudowanych i sformalizowanych przepisów prawa pracy i prawa podatkowego w założeniu ustawodawcy stanowią przejaw wsparcia państwa dla działań ochotników (przez zaniechanie nadmiernej biurokratyzacji i formalizacji). Jednak UDPPiW zakłada też bezpośrednie działania pozytywne, takie jak tworzenie przez organy administracji publicznej jednostek organizacyjnych, których celem jest m.in. promowanie, organizowanie i wzmacnianie infrastruktury wolontariatu.

Trzy zagadnienia są szczególnie istotne w odniesieniu do młodych wolontariuszy. Pierwsze wynika z faktu, że umowa, która wiąże wolontariusza z korzystającym, jest umową cywilnoprawną i jako taka w wypadku osoby niepełnoletniej wymaga zgody przedstawiciela ustawowego, czyli zazwyczaj rodziców. Drugie dotyczy czasu pracy – mimo że, jak zostało powiedziane, nie stosują się tu przepisy prawa pracy, jednak dobrą praktyką jest zaczerpnięcie z tych przepisów regulacji dotyczącej pracy osób młodocianych, która w odniesieniu do osób poniżej 16. roku życia nie powinna przekraczać sześciu godzin dziennie, przy czym podczas roku szkolnego nie należy przekraczać 12 godzin tygodniowo (dwóch godzin dziennie), a w okresie ferii szkolnych 35 godzin tygodniowo i siedmiu godzin na dobę. Nie są to regulacje prawne, lecz zalecenia Centrum Wolontariatu w zakresie dobrych praktyk. Trzecia kwestia dotyczy staży i praktyk, często (świadomie bądź nie) mylonych z wolontariatem, dlatego warto podkreślić istotne różnice (także prawne) w odniesieniu do tych trzech różnych instrumentów służących podnoszeniu kwalifikacji i zdobywaniu doświadczenia, z których mogą korzystać młodzi ludzie. Jak pisze Magdalena Arczewska: „Zgodnie z prawem, instytucja praktyki jest ze swojej istoty instytucją czasową i powinna być łatwa do wprowadzenia w życie przez zainteresowane osoby. Umowa o praktyki absolwenckie nie ma charakteru umowy o pracę, została bowiem skonstruowana jako szczególny typ umowy między pracodawcą a absolwentem. Może ona zostać zawarta jedynie na trzy miesiące. Co istotne, odbywanie praktyki nie ogranicza prawa absolwenta do uzyskania statusu

osoby bezrobotnej i pobierania zasiłku, nie stanowi także przeciwwskazania do angażowania się w wolontariat. Z kolei staż może trwać maksymalnie dwanaście miesięcy i zwykle jest on odpłatny. W wypadku finansowania go ze środków powiatowego urzędu pracy jest wymagany status osoby bezrobotnej, a staż odbywa się na podstawie umowy zawartej przez starostę powiatu z pracodawcą. Trudniej dostać się na staż niż na praktykę, co wiąże się z odpłatnością za staż. Za okres, za który przysługuje stypendium stażowe, nie przysługuje zasiłek dla bezrobotnych. [...] Wolontariat z kolei może być świadczony jedynie na rzecz korzystającego będącego organizacją społeczną lub instytucją publiczną. Nie ma zatem możliwości zaangażowania się w wolontariat na rzecz przedsiębiorcy. Wolontariat z założenia jest świadczony bez wynagrodzenia”²⁴.

Resortowy Program „Młodzież solidarna w działaniu” na lata 2016–2019 wskazuje konkretnych odbiorców działań w obrębie młodej populacji, których udział jest preferowany. Są to: młodzi rodzice, młodzież z niepełnosprawnością, z rodzin dysfunkcyjnych, wykluczona bądź zagrożona wykluczeniem społecznym, osoby usamodzielniające się z różnych instytucji opiekuńczych i rodzinnej pieczy zastępczej oraz opuszczające zakłady karne. W dokumencie nie podano wprost konkretnych przyczyn kierowania właśnie do tych grup działań w zakresie propagowania wolontariatu, jednak z opisu można wnioskować, że zakłada się pozytywny wpływ takiego zaangażowania na zaspokajanie podstawowych potrzeb psychologicznych (tj. bezpieczeństwa, stałości, przynależności), wzmacnianie społecznej integracji ze środowiskiem lokalnym oraz podnoszenia wiedzy i umiejętności osobistych przedstawicieli tych grup docelowych.

Krajowa strategia na rzecz wolontariatu młodzieżowego

W Polsce nie istnieje odrębny program, który można byłoby uznać za spełniający kryterium narodowego programu wolontariatu młodzieżowego – poniżej zostały omówione dokumenty zawierające pewne elementy o charakterze strategicznym w tej dziedzinie. Wątki dotyczące wolontariatu młodzieżowego zawiera „Długofalowa polityka rozwoju wolontariatu w Polsce”²⁵. Celem strategicznym jest w nim „wzmocnienie wolontariatu jako formy aktywności obywatelskiej prowadzącej do rozwoju społeczno-gospodarczego Polski”, zawarto w nim trzy cele operacyjne, a dwa z nich zawierają działania dotyczące rozwoju wolontariatu młodzieżowego:

24 M. Arczewska, *Praktyka, staż, wolontariat – uwarunkowania prawne*, „Kwartalnik Trzeci Sektor”, nr 38, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2016.

25 Opracował zespół: M. Arczewska, G. Całek, E. Gliwicka, F. Pazderski, W. Rustecki i K. Bobek, DPP MPIPS Warszawa, czerwiec 2011 r.

- w pierwszym celu operacyjnym („rozwój kultury wolontariatu”) zaprojektowano: „kształcenie nauczycieli w zakresie rozwijania kompetencji społecznych dzieci i młodzieży”; „organizowanie, wspieranie i promowanie wolontariatu w placówkach edukacyjnych”; „ułatwianie i zachęcanie do zdobywania doświadczeń w działalności wolontariackiej przez dzieci i młodzież” oraz „propagowanie różnorodności wolontariatu (różnorodnych form wolontariatu), wolontariatu dla osób w różnych grupach wiekowych, w tym dzieci i młodzieży”;
- w trzecim celu operacyjnym („wzmacnianie polityk publicznych ukierunkowanych na rozwój wolontariatu”) zaprojektowano zaś „stworzenie programu Wolontariatu Młodzieży”.

Brak narodowego programu wolontariatu młodzieżowego sprawia, że na znaczeniu zyskują strategie powstające na poziomie poszczególnych regionów lub miast. Warto zwrócić uwagę na projekt wolontariatu miejskiego w Warszawie pod nazwą „Ochotnicy Warszawscy 2.0 na lata 2016–2020”, który często bywa przywoływany jako wzór i inspiracja dla działań podejmowanych w innych miejscowościach. W projekcie najmłodsza grupa wolontariuszy traktowana jest jako jedna z grup docelowych: „[...] konieczne jest organizowanie, wspieranie i promowanie wolontariatu w placówkach edukacyjnych wszystkich szczebli. Ważne jest zachęcanie do zdobywania doświadczeń w zakresie działalności wolontariackiej przez dzieci i młodzież, począwszy od etapu wychowania przedszkolnego przez kolejne etapy kształcenia ogólnego”. W dokumencie podkreślane jest znaczenie wolontariatu jako sposobu „wzmocnienia solidarności międzypokoleniowej przez jednoczesne angażowanie i współpracę młodzieży oraz osób starszych”²⁶.

Jak wynika z badania Krajowego Biura Przeciwdziałania Narkomanii z 2016 r., przynależność do grup nieformalnych, stowarzyszeń, organizacji, klubów, grup sympatyków (fanów), związków lub ruchów religijnych deklaruje co trzeci młody respondent. Nie oznacza to, że są oni wolontariuszami, ponieważ najwięcej uczniów należy do klubów, związków oraz stowarzyszeń sportowych i kibicowskich (17%), na drugim miejscu plasują się kluby kulturalne i hobbystyczne (9%), a dopiero na trzecim – organizacje i stowarzyszenia związane z działalnością społeczną (6%)²⁷. Jak wynika z danych Głównego Urzędu Statystycznego, w Polsce spada ogólny odsetek osób dorosłych (w wieku 15 lat i więcej) podejmujących działalność wolontariacką (z 10,3%, czyli ok. 3,3 mln osób w 2011 r., do 8,5% w 2016 r.) i nadal jest najniższym wskaźnikiem w Europie, niepokojącą tendencją widać też we wskaźniku liczby przepracowanych w ten sposób godzin: w 2011 r. było to średnio 12 godzin w ciągu czterech tygodni na osobę, a w 2016 r. już tylko średnio osiem godzin

²⁶ Projekt Wolontariatu Miejskiego w Warszawie „Ochotnicy Warszawscy 2.0 na lata 2016–2020”.

²⁷ www.narkomania.gov.pl/portal [dostęp: 21.05.2018].

na wolontariusza. Ten spadek dotyczy także wolontariatu młodzieżowego: w 2011 r. w grupie wiekowej 15–24 lata było to średnio 15,4% (w najmłodszej badanej grupie wiekowej 15–17 lat 18,9%, w grupie 18–24 lata 11,8%). Według danych z 2016 r. poziom aktywności wolontariackiej dla osób w wieku od 15 do 24 lat wyniósł już tylko 9,5%. Takie wyniki potwierdzają też badania (prowadzone w trzech województwach: lubuskim, zachodniopomorskim i wielkopolskim) Fabryki Aktywności Młodych z 2013 r., dotyczące postrzegania przez uczniów szkół gimnazjalnych wolontariatu jako formy spędzania wolnego czasu. Wprawdzie aż 87% respondentów miało w swoim życiu styczność z wolontariatem, uczestnicząc m.in. raz w jakimś działaniu, jednak dla 82% ankietowanych wolontariat jest mało atrakcyjną formą spędzania wolnego czasu, a tylko 7% młodzieży deklaruje chętnie i stałe włączanie się w akcje organizowane przez lokalne organizacje pozarządowe. Badani wielokrotnie podkreślali, że funkcjonujące w ich szkołach grupy wolontariackie są mało widoczne i, ich zdaniem, słabo działają²⁸. Z kolei młodzi ludzie częściej niż starsi nazywają swoje społeczne zaangażowanie wolontariatem, na co wskazują odpowiedzi udzielone na pytanie: „Czy w minionym roku pracował Pan/Pani jako wolontariusz/wolontariuszka?": odsetek pozytywnych odpowiedzi w całej populacji wynosi 6%, a w grupie wiekowej 18–24 lata aż 14%²⁹. Prawdopodobnie wynika to przede wszystkim z masowego zaangażowania młodzieży w wolontariat akcyjny podczas finału Wielkiej Orkiestry Świątecznej Pomocy oraz inicjatyw takich jak „Szlachetna Paczka”. Młodzi ludzie relatywnie częściej angażują się w działania wolontariackie w obrębie swojego najbliższego otoczenia, na co wskazuje m.in. fakt, że „zwłaszcza uczniowie i studenci, częściej niż pozostali mówią o wolontariuszach w gronie swoich znajomych oraz kolegów i koleżanek w szkole czy na uczelni”, rośnie także liczba organizacji młodzieżowych, w których aktywność w 2016 r. deklarowało ponad 6% badanych³⁰. Jeśli chodzi o preferowane miejsca i sposoby działania (znowu nie musi to oznaczać wyłącznie wolontariatu), to „najmłodszy badani (w wieku 18–24 lata), w tym głównie uczniowie i studenci, wyróżniają się aktywnością w związkach, klubach i stowarzyszeniach sportowych, a także organizacjach młodzieżowych (harcerstwo, kluby i stowarzyszenia uczniowskie lub studenckie itp.), w grupach artystycznych, jak np. chór, zespół taneczny czy teatralny, oraz towarzystwach naukowych”³¹. Z kolei Regionalne Centrum Wolontariatu w Łodzi jako główne miejsca realizacji wolontariatu młodzieżowego wskazuje koła młodzieżowe PCK i Caritas oraz tzw. Szkolne Kluby Wolontariusza (program SKW zainicjowany przez Ogólnopolską Sieć Centrów Wolontariatu w 2006 r., którego celem jest wolontariacka aktywizacja

28 polskafabrykadobra.fam.org.pl [dostęp: 21.05.2018].

29 R. Boguszewski (red.), *Społeczeństwo obywatelskie...*

30 Tamże.

31 Tamże.

młodzieży ze szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych oraz ujęcie spontanicznych chęci do działania młodych ludzi w bardziej stałe i usystematyzowane ramy organizacyjne).

Uregulowania UDPPiW wskazują, że instytucja korzystająca z pracy wolontariusza musi mu zapewnić bezpieczne i higieniczne warunki wykonywania przez niego świadczeń oraz środki ochrony i ubezpieczenie od następstw nieszczęśliwych wypadków, a także – gdy wolontariusz pracuje na terytorium innego państwa, na obszarze którego trwa konflikt zbrojny, wystąpiła klęska żywiołowa lub katastrofa naturalna – zapewnić mu ubezpieczenie od następstw nieszczęśliwych wypadków oraz ubezpieczenie kosztów leczenia podczas pobytu za granicą, jeśli świadczenia te nie wynikają z innych przepisów. Wolontariusz ma prawo (z którego może dobrowolnie zrezygnować) do pokrycia kosztów podróży służbowych i diet, porozumienie powinno też ustalać zasady pokrywania innych kosztów pracy wolontariusza, takich jak koszty szkoleń czy ubezpieczenie od odpowiedzialności cywilnej.

W Polsce nie ma żadnych regulacji zapewniających jakość wolontariatu młodzieżowego ani wolontariatu w ogóle. Nie istnieje narodowy rejestr organizacji, które oferują pracę wolontariacką. Dla osób zainteresowanych możliwością podjęcia takiej pracy oraz dla instytucji i organizacji poszukujących wolontariuszy podstawowe źródło wiedzy i kontaktów stanowi sieć Centrów Wolontariatu (opisana we wcześniejszych podrozdziałach w tym rozdziale), zrzeszająca regionalne i lokalne Centra Wolontariatu oraz niektóre infrastrukturalne (parasolowe) organizacje pozarządowe. Jedynym sposobem ewentualnego wycofania wsparcia dla organizacji niewłaściwie prowadzącej programy wolontariackie jest kontrola prowadzona przez sponsorujące instytucje podczas trwania finansowania. UDPPiW przewiduje też możliwość odebrania organizacji statusu organizacji pożytku publicznego (m.in. uprawniającego do uczestnictwa w mechanizmie 1%), jednak dzieje się tak wówczas, gdy kontrola przeprowadzona przez ministerstwo właściwe ze względu na profil działania organizacji wykaże, że organizacja dopuszcza się uchybień opisanych w ustawie, do których należą jednak nieprawidłowości natury formalnej (brak sprawozdań, prowadzenie niezgłoszonych zbiorów publicznych czy niewłaściwe rozliczanie dotacji), a nie takie, które można stwierdzić na podstawie pogłębionej ewaluacji jakości prowadzonych działań.

Dostępne w Polsce informacje o wolontariacie pochodzą przede wszystkim z badań CBOS oraz Stowarzyszenia Klon/Jawor, jednak zawierają one przede wszystkim dane ilościowe i nie stanowią źródła wiedzy na temat jakości programów młodzieżowego wolontariatu.

Współpraca międzynarodowa w zakresie wolontariatu młodzieży

Projekty wolontariatu międzynarodowego realizowane są w ramach zaplanowanego na lata 2014–2020 unijnego programu Erasmus+ Młodzież (Wolontariat Europejski), który w latach 2007–2013 był częścią programu „Młodzież w działaniu”. Od 2018 r. działania tego typu są finansowane w ramach nowej inicjatywy Europejskiego Korpusu Solidarności. Programy w Polsce koordynuje Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji (FRSE) – Narodowa Agencja Programu Erasmus+ i Europejskiego Korpusu Solidarności³². FRSE odpowiada także za monitorowanie przebiegu i rezultatów programu oraz upowszechnia wyniki badań i analiz badawczych³³. Program Erasmus+ i jego oferta dla różnych grup uczestników omawiane są także w rozdziałach poświęconych uczestnictwu młodzieży w życiu publicznym oraz zatrudnieniu i rynkowi pracy. Erasmus+ Młodzież jest kierowany do młodych ludzi, osób z nimi pracujących oraz organizacji, które działają na rzecz młodzieży, a także instytucji, które mają wpływ na rozwój edukacji pozaformalnej. Składa się z trzech akcji: „Mobilność edukacyjna osób”, „Współpraca na rzecz innowacji i wymiany dobrych praktyk” oraz „Wsparcie w reformowaniu polityk”.

Osoby zainteresowane udziałem w projektach wolontariatu muszą znaleźć organizację wysyłającą w Polsce, która zajmie się załatwieniem formalności związanych z ich wyjazdem (dotyczy projektów Wolontariatu Europejskiego w ramach programu Erasmus+), lub zarejestrować się w bazie Europejskiego Korpusu Solidarności (dotyczy projektów EKS). Na wolontariat międzynarodowy może wyjechać każda osoba w wieku 17–30 lat, legalnie przebywająca na terenie Polski (z wyjątkiem osób, które były na wolontariacie w ramach programu „Młodzież w działaniu”). Z kolei każda organizacja, która chce wziąć udział w wolontariacie międzynarodowym i gościć lub wysłać wolontariuszy, musi w tym celu zdobyć Znak Jakości przyznawany przez Narodową Agencję³⁴.

Materiały informujące o programach międzynarodowego wolontariatu nie prezentują danych na temat skali zaangażowania państwa polskiego w jego finansowanie. Polskie Ministerstwo Spraw Zagranicznych finansuje program „Wolontariat polska pomoc”, w który zaangażowane są polskie organizacje wysyłające wolontariuszy do pracy w ramach projektów oraz organizacje partnerskie w krajach, w których realizowane są projekty³⁵. Program realizowany jest od 2008 r., a jego celem jest wspieranie bezpośredniego zaangażowania polskich obywateli w pomoc mieszkańcom państw rozwijających się oraz upowszechnienie w polskim społeczeństwie wiedzy o problemach tych państw.

³² www.frse.org.pl; erasmusplus.org.pl/mlodziez [dostęp: 21.05.2018].

³³ frse.org.pl/badania [dostęp: 21.05.2018].

³⁴ Działania wolontariackie Erasmus+: bit.ly/2rwfVdH [dostęp: 21.05.2018].

³⁵ Program „Wolontariat polska pomoc”: bit.ly/2QfNmje [dostęp: 21.05.2018].

Informacje dotyczące środków wydatkowanych na ten cel zawierają jedynie zagregowane dane odnoszące się do dwustronnej i wielostronnej Oficjalnej Pomocy Rozwojowej, ostatni zawiera podsumowanie dotyczące 2015 r.

Wśród pozostałych dużych programów wolontariatu międzynarodowego warto wymienić m.in. :

- workcamps Stowarzyszenia Promocji Wolontariatu³⁶;
- workcamps, projekty wolontariatu europejskiego i wolontariatu długoterminowego Stowarzyszenia Jeden Świat³⁷;
- projekty „Global Volunteer” Stowarzyszenia AIESEC Polska³⁸;
- projekty „Międzynarodowy Wolontariat Don Bosco” oraz „Młodzi Światu” Salezjańskiego Ośrodka Misyjnego³⁹;
- wolontariat międzynarodowy w ramach projektów pomocy humanitarnej i pomocy rozwojowej Fundacji „Polskie Centrum Pomocy Międzynarodowej”⁴⁰.

Ponieważ wolontariat przypomina świadczenie pracy (choć nim nie jest), od cudzoziemca nie wymaga się uzyskania zezwolenia na wykonywanie działań tego rodzaju. Do cudzoziemców stosuje się takie same zasady jak w odniesieniu do wolontariuszy będących obywatelami polskimi. Jeżeli obywatel państwa obcego zawiera porozumienie o współpracy na rzecz korzystającego na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, a umowa wolontariacka będzie zawarta na okres dłuższy niż 30 dni, to dla takiego wolontariusza należy wykupić ubezpieczenie NNW. Poza tym w ramach koordynacji systemów zabezpieczenia społecznego w Unii Europejskiej obywatele państw członkowskich korzystają z ochrony przyznanej im na mocy przepisów aktów europejskich. Z kolei ubezpieczenie od odpowiedzialności cywilnej przysługuje w sytuacjach określonych w przepisach szczególnych, tzn. wykonywania świadczeń przez wolontariuszy w placówkach opiekuńczo-wychowawczych, a w pozostałych sytuacjach o możliwości jego wykupienia decyduje korzystający⁴¹. Żadnych informacji na ten temat nie zawiera strona Urzędu ds. Cudzoziemców, gdzie jedynym odwołaniem do wolontariatu jest informacja o praktykach w tym urzędzie (różnice między obiema formami współpracy zostały omówione w tym rozdziale, w podrozdziałach „Legislacja” oraz „Definicje wolontariatu”).

36 workcamps.pl [dostęp: 21.05.2018].

37 jedenswiat.org.pl [dostęp: 21.05.2018].

38 aiesec.pl [dostęp: 21.05.2018].

39 misjesalezjanie.pl [dostęp: 21.05.2018].

40 pcpm.org.pl [dostęp: 21.05.2018].

41 Infor: *Wolontariat międzynarodowy*, bit.ly/2UC7Txg [dostęp: 21.05.2018].

Promocja wolontariatu młodzieżowego

Działania sektora publicznego mające na celu podnoszenie świadomości o dostępności młodzieżowego wolontariatu prowadzi na szczeblu krajowym przede wszystkim Ministerstwo Edukacji Narodowej, które jest organizatorem następujących konkursów o tej tematyce:

- „Wolontariusz Roku”, przeprowadzonego w ramach Roku Wolontariatu (rok szkolny 2016/2017);
- „Nauczyciel – Wolontariusz Roku”, skierowany do przedstawicieli kadry pedagogicznej (2017 r.);
- „Otwarta szkoła”, którego celem jest między innymi rozwój aktywności obywatelskiej młodych ludzi (VI edycja konkursu w 2015 r. odbyła się pod nazwą „Otwarta szkoła – projekty na rzecz promowania lokalnych inicjatyw społecznych” i służyła wspieraniu współpracy szkół z organizacjami pozarządowymi, w tym w zakresie wolontariatu);
- „Wolontariat harcerski”, organizowany w latach 2013–2015 i otwarty dla organizacji pozarządowych (celem było przeprowadzenie ogólnopolskich szkoleń dla wolontariuszy);
- „Wolontariat szkolny” oraz „Wolontariat w szkołach i placówkach” (2016 r.), których celem było zwiększenie zainteresowania dzieci i młodzieży udziałem w wolontariacie oraz promocja korzyści płynących z udziału w takich działaniach.

Oprócz wskazanego w podrozdziale „Instytucje wolontariatu w Polsce” poradnika *Wolontariat Szkolny* nie istnieje zbiorcze opracowanie na ten temat, skierowane do młodzieży. Informacji tego rodzaju kierowanych do młodzieży nie zawiera także strona internetowa powstałego w 2017 r. Narodowego Instytutu Wolności – Centrum Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego. Najwięcej można się dowiedzieć z materiałów z posiedzenia zespołu eksperckiego dotyczącego programu rozwoju wolontariatu – Europejskiego Korpusu Solidarności. Największe kompendium wiedzy na temat wolontariatu udostępnia strona ogólnopolskiej Sieci Centrów Wolontariatu. Organizuje ona również cykle spotkań skierowanych do organizatorów wolontariatu (np. w ramach projektu „Ochotnicy Warszawscy”), prowadzi Internetowe Biuro Pośrednictwa Wolontariatu i ogólnopolski konkurs „Barwy Wolontariatu”⁴². Analogiczne akcje realizowane są przez regionalne i lokalne centra wolontariatu, a także organizacje wspierające polski sektor pozarządowy (organizacje infrastrukturalne).

W Polsce działają Stowarzyszenie Promocji Wolontariatu, zajmujące się głównie „propagowaniem idei wolontariatu jako szczególnej formy międzynarodowych

⁴² wolontariat.org.pl/barwy-wolontariatu [dostęp: 28.02.2019].

kontaktów młodzieżowych⁴³, oraz portal poświęcony wolontariatowi wykonywanemu za pośrednictwem internetu, a także innym projektom wykorzystującym potencjał nowych technologii do wzmacniania społeczeństwa obywatelskiego i zwiększania poziomu społecznego zaangażowania⁴⁴. Obchodzony jest Międzynarodowy Dzień Wolontariusza (5 grudnia), jednak jego obchody organizowane są spontanicznie i fakultatywnie przez poszczególne organizacje i instytucje, bez ogólnokrajowej koordynacji. Istotne efekty promocyjne wolontariatu młodzieżowego przyniosły takie wydarzenia w ostatnich latach, jak Euro w 2012 r. czy Dni Młodzieży w 2016 r., a media corocznie nagłaśniają masowe akcje charytatywne oparte na pracy wolontariuszy (m.in. wymienione w podrozdziale „Instytucje wolontariatu w Polsce”).

Dla rozwoju wolontariatu młodzieżowego kluczowe instytucje to szkoły i powstające w nich grupy wolontariackie działające na rzecz lokalnych społeczności. Jednak, „jak się okazało podczas analizy stron internetowych i profili społecznościowych szkół w całej Polsce dokonanej przez wolontariuszy FAM od kwietnia do czerwca 2014 r. ponad 90% szkół nie posiada na swojej stronie internetowej informacji na temat szkolnej grupy wolontariatu czy jakichkolwiek działań wolontariackich. Jeśli w danej szkole działają wolontariusze, ze strony placówki lub jej profilu na portalu Facebook nie dowiemy się niczego na temat ich dokonań, czy tego kto jest opiekunem wolontariatu w danej szkole. Tego typu bezinteresowne działania młodych ludzi na rzecz środowiska lokalnego nie są dostrzegane, a organizatorzy wolontariatu doceniani⁴⁵.”

Uznawalność umiejętności i kompetencji zdobytych w trakcie wolontariatu

Żaden z opisanych dokumentów dotyczących wolontariatu nie zawiera szczegółowych regulacji dotyczących umiejętności nabywanych przez wolontariuszy, dlatego jakichkolwiek propozycji i rozwiązań w tym zakresie nie można uznać za powszechnie obowiązujące. Konsekwencją jest także brak jednoznacznych zapisów dotyczących mechanizmów pozwalających na uznawanie umiejętności nabywanych przez wolontariuszy. Zapisy dotyczące konieczności wprowadzenia tego rodzaju mechanizmów zawiera jednak „Długofalowa polityka rozwoju wolontariatu w Polsce⁴⁶ (omówiona wcześniej w tym rozdziale), która w ramach kierunku działania 3.3.2 („tworzenie mechanizmów zwiększających atrakcyjność wolontariatu długoterminowego”) wskazuje na konieczność „skupienia się na

43 www.spw.info.pl [dostęp: 21.05.2018].

44 e-wolontariat.pl [dostęp: 21.05.2018].

45 polskafabrykadobra.fam.org.pl [dostęp: 21.05.2018].

46 Por. przyp. 17.

korzyściach, które wolontariat przynosi samym wolontariuszom". W odniesieniu do młodych wolontariuszy autorzy programu postulują „wprowadzenie dodatkowych punktów za tysiące godzin wypracowane jako wolontariusz, które pomagają dostać się na studia, czy nawet stypendia dla osób najbardziej zaangażowanych społecznie” i podkreślają, że „wolontariat może być również istotnym elementem kariery zawodowej. Długofalowe zaangażowanie w wolontariat jest niekiedy korzystniejsze dla osób wchodzących na rynek pracy niż praktyki zawodowe. Ważne jest, żeby pracodawcy umieli docenić wolontariat jako element kariery zawodowej i promowali osoby, które angażowały się w działalność wolontariacką”⁴⁷. W pewnym stopniu za odpowiedź na ten postulat uznać można zapisy Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 26 kwietnia 2018 r. w sprawie świadectw, dyplomów państwowych i innych druków szkolnych⁴⁸, według których na świadectwach szkolnych promocyjnych i świadectwach ukończenia szkoły odnotowuje się osiągnięcia w aktywności wolontariackiej na rzecz innych ludzi lub środowiska szkolnego. Aktywność społeczna jest również uwzględniana w procedurze rekrutacyjnej do szkół wyższych szczebli, a za dobrowolną działalność na rzecz innych lub społeczeństwa obywatelskiego uczeń może otrzymać dodatkowe trzy punkty, co zostało uregulowane w rozporządzeniach Ministra Edukacji Narodowej w sprawie przeprowadzania postępowania rekrutacyjnego oraz postępowania uzupełniającego.

Zapisy dotyczące nabywanych przez wolontariuszy umiejętności znaleźć można w niemających obligatoryjnego charakteru poradnikach, a także w przewodniku dotyczącym certyfikatu Youthpass (opisanego w podrozdziale „Współpraca międzynarodowa w zakresie wolontariatu młodzieży”) wystawianego uczestnikom unijnego programu Erasmus+ Młodzież. Zawiera on m.in. szczegółowe informacje o kompetencjach zdobytych podczas pracy wolontariackiej w projekcie, co jednak wynika z uregulowań unijnych, a nie z polskich przepisów. Najobszerniej omawia te kwestie wspomniany w tym rozdziale dokument „Młodzież solidarna w działaniu”, jasno deklarując, że „realizacja projektów w ramach Programu ma doprowadzić do sytuacji, w której ludzie młodzi, traktowani jako suwerenne podmioty życia społecznego, będą posiadali silnie zakorzenioną we własnej wspólnotcie tożsamość, a także kompetencje i umiejętności, które umożliwią i ułatwią funkcjonowanie w rodzinie, społeczeństwie i na rynku pracy”. Wskazano m.in. na znaczenie wolontariatu w kształtowaniu umiejętności i kompetencji deficytowych, a kluczowych w pracy zawodowej, takich jak inicjatywa i przedsiębiorczość, współpraca z innymi, komunikacja, umiejętność uczenia się, stawiania sobie celów edukacyjnych, planowania i monitorowania własnej pracy, budowania motywacji. W dokumencie znajduje

47 Por. przyp. 17.

48 Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 26 kwietnia 2018 r. w sprawie świadectw, dyplomów państwowych i innych druków szkolnych (Dz.U. z 2018 r., poz. 939).

się też zapis o planowaniu działań „zwiększających uznawalność umiejętności zdobytych podczas wolontariatu”. Mimo że w większości dokumentów i poradników opisujących budowanie dobrych relacji z wolontariuszami często znaleźć można zapisy dotyczące etapu zakończenia współpracy z wolontariuszami, to w odniesieniu do nabytych przez niego umiejętności zwykle jest w nich mowa co najwyżej o przekazaniu mu informacji zwrotnej na ten temat. Rzadko znajdujemy zapisy takie jak w dokumencie „Ochotnicy Warszawscy”, wprost zalecające „wręczenie im zaświadczenia lub referencji”⁴⁹.

Ustawa o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie jest w Polsce jedynym dokumentem, który w zakresie organizacji wolontariatu ma charakter obligatoryjny. Mimo że znajduje się w niej zapis dotyczący wymagań wobec wolontariusza pod kątem jego kwalifikacji (powinny być „odpowiednie do rodzaju i zakresu wykonywanych świadczeń, jeśli obowiązek posiadania takich kwalifikacji i spełniania stosownych wymagań wynika z odrębnych przepisów” – art. 43), to wśród zawartych w tym akcie prawnych praw wolontariusza (opisanych w podrozdziale „Legislacja”) brakuje jakiegokolwiek zapisu dotyczącego choćby obowiązku poświadczenia przez instytucję, która korzysta z jego pracy, nabytych przez niego umiejętności.

Od grudnia 2015 r. obowiązuje w Polsce Ustawa o Zintegrowanym Systemie Kwalifikacji. W art. 4 czytamy, że Zintegrowany System Klasyfikacji (ZSK) stwarza m.in. „możliwość uznawania efektów uczenia się uzyskanych w edukacji pozaformalnej i poprzez uczenie się nieformalne”, jednak w całym akcie prawnym nie pojawia się pojęcie wolontariatu⁵⁰. Z kolei w specjalistycznej publikacji dotyczącej Zintegrowanego Systemu Kwalifikacji czytamy, że „od 1 października 2016 r. na mocy uchwały Międzyresortowego Zespołu do spraw uczenia się przez całe życie i Zintegrowanego Systemu Kwalifikacji funkcję Krajowego Punktu Koordynacyjnego ds. Polskiej Ramy Kwalifikacji (KPK) pełni Minister Edukacji Narodowej. Zapewnia to odpowiednie powiązanie funkcji, jakie ma pełnić KPK, z określonymi w ustawie zadaniami Ministra Edukacji Narodowej jako ministra koordynatora ZSK”⁵¹. Chociaż w encyklopedii można znaleźć hasło dotyczące uczenia się nieformalnego, to tylko raz w całej publikacji pojawia się w niej pojęcie wolontariatu, przez wskazanie, że „uczeniem się nieformalnym nazywamy także zdobywanie nowych wiadomości i umiejętności «przy okazji» – w trakcie wykonywania pracy zawodowej, w toku działania w ramach wolontariatu, jak również podczas różnych aktywności związanych z życiem społecznym i rodzinnym”⁵². I chociaż wymieniane dalej umiejętności niewątpliwie możliwe są

49 Projekt wolontariatu miejskiego w Warszawie „Ochotnicy Warszawscy”, bit.ly/2Ebi8Tg [dostęp: 21.05.2018].

50 Ustawa z dnia 22 grudnia 2015 r. o Zintegrowanym Systemie Kwalifikacji (Dz.U. z 2016 r., poz. 64).

51 S. Sławiński, *Mała encyklopedia Zintegrowanego Systemu Kwalifikacji*, Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 2017.

52 Tamże.

do zdobycia właśnie przez zaangażowanie wolontariackie – szczególnie młodych osób (zarządzanie projektami, znajomość języka obcego, obsługa komputera i programów użytkowych, wiadomości i umiejętności potrzebne do opieki nad innymi osobami), to jednak ani w ustawie, ani w cytowanym kompendium nie znajdują się jakiegokolwiek unormowania w zakresie uznawania umiejętności nabywanych konkretnie przez wolontariuszy.

W Polsce nie istnieją także żadne ogólnokrajowe uregulowania umożliwiające uznawanie wiedzy, umiejętności i kompetencji młodych wolontariuszy w ramach formalnego kształcenia, np. w systemie obowiązkowych praktyk, przyznawania punktów ECTS czy funkcjonowania systemu punktów edukacyjnych w ramach kształcenia zawodowego (ECVET). Wprowadzanie tego rodzaju rozwiązań zależy od tego, czy przedstawiciele władz poszczególnych uczelni uznają je za celowe.

ZATRUDNIENIE I PRZEDSIĘBIORCZOŚĆ

EWA GIERMANOWSKA

Doktor habilitowana nauk społecznych w zakresie socjologii. Adiunkt w Zakładzie Socjologicznych Analiz Polityk Publicznych w Instytucie Stosowanych Nauk Społecznych Uniwersytetu Warszawskiego. Główne obszary badawcze to: socjologia pracy i organizacji, socjologiczne aspekty funkcjonowania rynku pracy, kształtowania się stosunków pracy i polityki zatrudnienia, a także problematyka zatrudnienia młodzieży i osób niepełnosprawnych, rozpatrywana z perspektywy zmian instytucjonalnych oraz wyłaniających się nowych modeli pracy i zatrudnienia.

Kwestie zatrudnienia i przeciwdziałania bezrobociu młodzieży należą do kluczowych obszarów polityki publicznej państwa. Wysokie bezrobocie młodych ludzi było trwałą cechą polskiego rynku pracy po zmianie ustroju w 1989 r. W początkowym okresie istnienia gospodarki rynkowej trudna sytuacja osób kończących szkołę w dużym stopniu wynikała z ogólnych uwarunkowań rynku pracy. Zaliczano do nich: niedobór popytu na pracę (mało kreatywna gospodarka w tworzeniu miejsc pracy), dużą podaż zasobów pracy (okres dużej presji demograficznej, związany z wchodzeniem na rynek pracy kolejnych roczników wyżu demograficznego), niedopasowanie struktury zawodowo-kwalifikacyjnej ludności do zmieniających się potrzeb rynku pracy oraz brak dobrych rozwiązań instytucjonalnych wspierających osoby pozostające bez pracy¹. Czynniki te determinowały losy zawodowe wszystkich mieszkańców Polski, w tym absolwentów różnych typów szkół. Jednakże, mimo tych samych uwarunkowań dotyczących zmian na rynku pracy, stopa bezrobocia młodych ludzi była zawsze wyższa niż starszych roczników.

Przejście do gospodarki rynkowej łączyło się ze wzrostem aspiracji edukacyjnych młodzieży i większymi możliwościami jej kształcenia, zwłaszcza na poziomie szkół wyższych. Wpłynęła na to częściowa prywatyzacja sektora szkolnictwa wyższego, która spowodowała duże zwiększenie liczby tego rodzaju

1 J. Witkowski, *Najważniejsze wyniki badania – podsumowanie i wnioski*, [w:] *Badanie aktywności zawodowej absolwentów w kontekście realizacji programu „Pierwsza praca”*. Raport, Warszawa 2008.

placówek. W roku akademickim 2016/2017 w 390 szkołach wyższych wszystkich typów kształciło się ok. 1,35 mln studentów², podczas gdy w roku szkolnym 1990/1991 było to niewiele ponad 400 tys. osób w 112 szkołach. Po wieloletnim okresie znacznego wzrostu liczby uczelni od roku akademickiego 2010/2011 obserwujemy ich spadek, który dotyka przede wszystkim szkoły niepubliczne. Współczynnik skolaryzacji brutto w szkolnictwie wyższym w omawianym okresie wzrósł z 12,9% w roku akademickim 1990/1991 do 53,8% w roku akademickim 2010/2011, a następnie zaczął spadać, osiągając poziom 47,4% w roku akademickim 2016/2017³. Po zmianie ustroju wyższe wykształcenie zaczęło być postrzegane jako recepta na brak pracy i szansa na uniknięcie bezrobocia, ale także jako inwestycja w przyszłą karierę zawodową, niemożliwą do realizacji w gospodarce planowej⁴. Jednocześnie odnotowano spadek zainteresowania kształceniem zawodowym wśród ludzi młodych, a także marginalizację szkolnictwa zawodowego.

W pierwszych dekadach gospodarki rynkowej głównym narzędziem państwa w obszarze zatrudnienia młodzieży była polityka przeciwdziałania bezrobociu. Przed wstąpieniem Polski do Unii Europejskiej (2004 r.) stopa bezrobocia w grupie wiekowej poniżej 25 lat przekroczyła 40% i była najwyższa wśród państw unijnych⁵. Utrzymujący się brak pracy i brak satysfakcjonujących perspektyw zawodowych dla coraz lepiej wykształconych młodych ludzi to czynniki, które wywołały masową emigrację zarobkową po otwarciu unijnego rynku pracy. Według szacunków Głównego Urzędu Statystycznego (GUS) pod koniec 2016 roku poza granicami Polski przebywało czasowo około 2,515 mln mieszkańców naszego kraju, tj. o 118 tys. (4,7%) więcej niż w 2015 r. 2,214 mln wyjechało do krajów europejskich, a zdecydowana większość (ok. 2,096 mln) znalazła się w krajach członkowskich UE, w tym w Wielkiej Brytanii (788 tys.), Niemczech (687 tys.), Holandii (116 tys.) oraz w Irlandii (112 tys.)⁶.

Masowa emigracja zarobkowa, zwiększenie nakładów finansowych (m.in. dzięki funduszom europejskim) na programy aktywizacji zawodowej młodych ludzi, a także przyrost miejsc pracy w gospodarce to czynniki, które przyczyniły się do stopniowego spadku bezrobocia wśród młodzieży. Jednakże spadek ten odbywał się kosztem stabilności zatrudnienia. Młodzi ludzie często byli przyjmowani do pracy na podstawie umów czasowych lub cywilnoprawnych

2 Szkoły wyższe i ich finanse w 2016 r., Warszawa 2017.

3 Tamże.

4 E. Giermanowska, *Bezrobocie młodzieży. Dawna i nowa kwestia społeczna w Polsce*, [w:] E. Giermanowska, M. Ractaw, M. Rymśa (red.), *Kwestia społeczna u progu XXI wieku. Księga jubileuszowa dla Profesora Józefiny Hryniewicz*, Warszawa 2015.

5 Baza Eurostat, bit.ly/17j5Nsi [dostęp: 1.09.2017].

6 *Informacja o rozmiarach i kierunkach emigracji z Polski w latach 2004–2016*, Warszawa 2017.

(bez opłacanych składek na ubezpieczenie społeczne). Według szacunków Eurostatu w 2014 r. ponad połowa zatrudnionych osób wieku 15–29 lat w Polsce pracowała na czas określony, i był to najwyższy udział tego typu zatrudnienia w UE⁷. Powszechna niestabilność w zatrudnieniu nie sprzyjała budowaniu trwałych karier zawodowych przez młodych pracowników, którzy wykazywali brak akceptacji dla elastyczności i mieli silne poczucie niesprawiedliwości społecznej⁸. Dostęp do gorszych miejsc pracy sprzyjał nadreprezentacji ludzi młodych w kategorii tzw. ubogich pracujących (*working poor*) i pracy w szarej strefie. Rósł też rozdzźwięk między posiadanymi kwalifikacjami i umiejętnościami absolwentów a potrzebami gospodarki i rynku pracy. Wysokie bezrobocie młodzi, niestabilne formy zatrudnienia i emigracja zarobkowa to czynniki, które spowodowały, że w opracowaniach dotyczących młodego pokolenia zaczęto formułować opinie o potencjalnej „straconej generacji”, o ile nie zostaną podjęte zdecydowane działania w ramach polityk publicznych⁹.

Polska aktywnie włączyła się we wdrażanie unijnego programu na rzecz zatrudnienia młodzieży (Youth Employment Package, 2012). W grudniu 2013 r. został opracowany plan wdrożenia inicjatywy „Gwarancje dla młodzieży”. Jako państwo członkowskie UE, w którym występowały regiony o stopie bezrobocia osób młodych (w wieku 15–24 lata) powyżej 25%, Polska została objęta działaniami projektu „Youth Employment Initiative”, co oznacza wsparcie z funduszy unijnych w wysokości 550 mln euro¹⁰.

W obowiązujących w Polsce regulacjach kwestie zatrudnienia młodzieży i budowania u niej postaw przedsiębiorczości zajmują bardzo ważne miejsce. *Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)*, przyjęta przez Radę Ministrów 14 lutego 2017 r. (omówiona w rozdziale poświęconym polityce młodzieżowej w Polsce), jest kluczowym opracowaniem rządu dotyczącym średnio- i długofalowej polityki gospodarczej. Wśród czynników wewnętrznych utrudniających uzyskanie trwałego wzrostu gospodarczego i negatywnie wpływających na stabilne perspektywy rozwoju Polski wymieniane są takie, które łączą się bezpośrednio z zatrudnieniem i przedsiębiorczością ludzi młodych. Są to m.in.:

- niekorzystne procesy demograficzne, takie jak starzenie się społeczeństwa i migracje z Polski, które negatywnie oddziałują na możliwości zapewnienia odpowiednio wykwalifikowanych i kreatywnych pracowników;

7 Baza Eurostat, bit.ly/17j5Nsi [dostęp: 1.09.2017].

8 A. Mrozowicki, *Normalisation of Precariousness? Biographical Experiences of Young Workers in the Flexible Forms of Employment in Poland*, „Przegląd Socjologii Jakościowej” 2016, t. XII, nr 2.

9 K. Szafranec, *Młodzi 2011*, Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, Warszawa 2011, s. 180.

10 Strona internetowa programu w Polsce: gdm.praca.gov.pl [dostęp: 1.09.2017].

- zbyt mała liczba dobrze wynagradzanych, stabilnych i kreatywnych miejsc pracy (szczególnie na obszarach wiejskich), gwarantujących samorealizację zawodową oraz wysoką wartość dodaną dla gospodarki;
- stosunkowo niskie i niezbyt efektywne wykorzystywanie dostępnych i potencjalnych zasobów pracy oraz ich niedopasowanie (także w zakresie kwalifikacji) do potrzeb rynku;
- oparcie wzrostu i konkurencyjności firm na czynnikach kosztowych, w tym na niskich kosztach pracy;
- słaba innowacyjność gospodarki, co wynika z braku zachęt dla działań innowacyjnych, niewielkiego popytu na nowe technologie, nieefektywnej współpracy sektora naukowo-badawczego, administracji i biznesu¹¹.

Głównym celem strategii jest tworzenie warunków sprzyjających wzrostowi dochodów mieszkańców Polski przy jednoczesnym wzroście spójności w wymiarze społecznym, ekonomicznym, środowiskowym i terytorialnym. Dokument uwzględnia odpowiedzialny i solidarny rozwój przez wzmocnienie przedsiębiorczości, wynalazczości i produktywności w gospodarce. Przyjęte założenia tworzą podstawy zwiększenia zatrudnienia i przedsiębiorczości ludzi młodych.

Sytuacja na rynku pracy w Polsce poprawia się, ale ciągle nie jest zadowalająca. W porównaniu z innymi grupami wiekowymi wśród młodych ludzi (poniżej 25 lat) zaobserwować można niską aktywność zawodową (tylko 35% młodych osób pracuje lub aktywnie poszukuje pracy) i niski wskaźnik zatrudnienia. Pracuje mniej niż co trzecia osoba w wieku 15–24 lata (29,8%), podczas gdy w grupie 25–34-latków wskaźnik ten wynosi już 80,6%, a w grupie 35–44-latków aż 83,8% (BAEL IV kwartał 2017 r., GUS)¹². Młodzi ludzie są tą częścią populacji, która jest najbardziej narażona na brak zatrudnienia – stopa bezrobocia u osób w wieku 15–24 lata wyniosła 14,8%, wobec 4,5% w grupie 25–34-latków, 3,7% w grupie 35–44-latków i 3% w grupie 45 lat i więcej (BAEL IV kwartał 2017 r., GUS). Należy jednak podkreślić, że w Polsce spada bezrobocie, w tym stopa bezrobocia wśród młodzieży. Według danych Eurostatu zharmonizowana stopa bezrobocia osób poniżej 25. roku życia w 2017 r. wyniosła w Polsce 14,8% (średnia w Unii Europejskiej – 16,8%), czyli była blisko trzykrotnie wyższa niż zharmonizowana stopa bezrobocia ogółem (4,9%)¹³.

Szczególnie niekorzystna sytuacja na rynku pracy dotyka niektóre grupy ludzi młodych. Osoby z niskimi kwalifikacjami lub zamieszkujące rejony słabo rozwinięte gospodarczo mają problemy ze zdobyciem stabilnego zatrudnienia, są słabo wynagradzane i wykonują mało satysfakcjonującą pracę. Pojawiają się również trudności w godzeniu życia zawodowego z rodzinnym w sytuacji

11 *Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)*, Warszawa 2017, s. 23.

12 Główny Urząd Statystyczny: *Monitoring rynku pracy – kwartalna informacja o rynku pracy w czwartym kwartale 2017 r.*, bit.ly/2z2lIKY [dostęp: 2.07.2018].

13 Baza Eurostat, bit.ly/17j5Nsi [dostęp: 2.07.2018].

posiadania małoletnich dzieci, co szczególnie ogranicza aktywność zawodową kobiet. Problemy z wejściem na rynek pracy mają niepełnosprawni absolwenci szkół, nawet gdy legitymują się dyplomem szkoły wyższej. Nie ma również otoczenia instytucjonalnego sprzyjającego zakładaniu własnych firm, mimo zapowiadanych zmian w tym zakresie.

Niepokojącym zjawiskiem jest zwiększający się odsetek pozostających poza rynkiem pracy młodych ludzi obarczonych różnymi deficytami. Dotyczy to szerokiej grupy osób, w tym: pochodzących z rodzin z problemami (ubogich, wielodzietnych, niepełnych, patologicznych, dysfunkcyjnych, bezradnych pod względem opiekuńczo-wychowawczym), opuszczających różnego rodzaju placówki (domy dziecka, rodziny zastępcze, zakłady karne, zakłady poprawcze), słabo wykształconych, przedwcześnie kończących naukę i z niskimi kwalifikacjami, niepełnosprawnych i przewlekłe chorych, a także młodych rodziców. Działania instytucji publicznych wobec tych grup ludzi młodych są niewystarczające, a często nieskuteczne¹⁴. Wsparcie oferują im różne organizacje pozarządowe (które często z dużym sukcesem realizują unikalne przedsięwzięcia), ale ma ono ograniczony zasięg ze względu na słabą kondycję ekonomiczną i kadrową trzeciego sektora w Polsce.

Pracodawcy coraz częściej zgłaszają, że brakuje im pracowników. Dotyczy to zarówno wysokiej klasy specjalistów, jak i pracowników wykwalifikowanych i niewykwalifikowanych (np. do prac sezonowych w rolnictwie, do prac porządkowych). W 2016 r. w badaniach opinii publicznej odnotowano spadek liczby młodych ludzi deklarujących chęć emigracji zarobkowej, co łączone jest z poprawą sytuacji na rynku pracy¹⁵. Uzupełnienie brakującej siły roboczej stanowią pracownicy przybywający do Polski z zagranicy. W 2016 r. w ramach uproszczonej procedury zatrudnienia obcokrajowców firmy deklarowały zatrudnienie 1,3 mln osób. Ponad milion z nich to Ukraińcy. Według danych Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej firmy zgłaszały zapotrzebowanie przede wszystkim na pracowników do prac prostych (750 tys. oświadczeń), w dalszej kolejności na robotników przemysłowych (247 tys.), operatorów maszyn i urządzeń (112 tys.), pracowników sektora usług i sprzedawców (65 tys.). Pozostałe grupy zawodowe stanowiły 10% wszystkich oświadczeń¹⁶.

Administracja i zarządzanie

Cele i zadania polskiej polityki zatrudnienia określone są w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. z 1997 r., nr 78, poz. 483,

14 E. Giermanowska, *Wsparcie młodzieży zagrożonej wykluczeniem z rynku pracy i bezrobotnej. Refleksje na marginesie działalności Ochotniczych Hufców Pracy*, „Folia Sociologica” 2017, nr 62.

15 bit.ly/2PmxkDQ [dostęp: 1.09.2017].

16 bit.ly/2DiBG7Q [dostęp: 30.08.2018].

z późn. zm.). Odpowiedzialność za jej prowadzenie ponoszą przede wszystkim władze publiczne. W polityce publicznej państwa dotyczącej rozwoju zatrudnienia i przedsiębiorczości centralne miejsce zajmują Ministerstwo Przedsiębiorczości i Technologii oraz Ministerstwo Inwestycji i Rozwoju, które przygotowują dokumenty strategiczne dotyczące bezpieczeństwa gospodarczego i polityki rozwoju kraju (w tym polityki zatrudnienia), sprawują nadzór nad wykorzystaniem funduszy europejskich i wspieraniem przedsiębiorczości¹⁷. Przygotowaniem i koordynacją realizacji Krajowego Planu Działań na rzecz Zatrudnienia, koordynacją i rozwojem publicznych służb zatrudnienia, promocją zatrudnienia (w tym polityką przeciwdziałania bezrobociu, łagodzenia skutków bezrobocia i aktywizacji zawodowej bezrobotnych) oraz rozwojem zasobów ludzkich zajmuje się Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej. Dba ono również o jednolitość stosowania prawa i koordynację systemów zabezpieczenia społecznego.

Szczegółowe ramy formalnoprawne realizowanej w Polsce polityki rynku pracy określa Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (Dz.U. z 2004 r., nr 99, poz. 1001, z późn. zm.). Zadania państwa w zakresie promocji zatrudnienia, łagodzenia skutków bezrobocia oraz aktywizacji zawodowej są realizowane na podstawie uchwalanego przez Radę Ministrów Krajowego Planu Działań na rzecz Zatrudnienia, zawierającego zasady realizacji Europejskiej Strategii Zatrudnienia, a także inicjatyw partnerów społecznych oraz samorządów gmin, powiatów i województw.

Krajowy Plan Działań na rzecz Zatrudnienia na lata 2015–2017 został przyjęty przez Radę Ministrów 10 marca 2015 r. Plan zawiera kierunki polityk państwa w dziedzinie rynku pracy, dotyczących zwłaszcza: promocji zatrudnienia, łagodzenia skutków bezrobocia oraz aktywizacji zawodowej. Na jego realizację w ciągu trzech lat przewidziano środki w wysokości prawie 30 mld z (środki krajowe stanowią 89%). Cel główny planu to osiągnięcie pod koniec 2017 r. wskaźnika zatrudnienia osób w przedziale wieku 20–64 lata na poziomie 68,1%. W dokumencie wyróżniono dwa priorytety, których realizacji służą działania określone w planie.

Priorytet 1: Zwiększenie efektywności zarządzania rynkiem pracy przez:

- doskonalenie usług pośrednictwa pracy i poradnictwa zawodowego świadczonych przez publiczne służby zatrudnienia;
- doskonalenie systemu edukacji i jego lepsze dostosowanie do oczekiwań przedsiębiorców;
- wsparcie szczególnie osób w wieku 15–24 lat, w tym osób młodych, które nie pracują, nie uczą się ani w żaden inny sposób nie uczestniczą w edukacji. (tzw. kategoria NEET).

¹⁷ bit.ly/2QEWryy oraz bit.ly/2PsMOGA [dostęp: 1.09.2017].

Priorytet 2: Zwiększenie adaptacyjności na rynku pracy, przez:

- zachęcanie Polaków do przekwalifikowania się lub uzupełnienia kwalifikacji;
- poszukiwanie zatrudnienia poza obecnym miejscem zamieszkania;
- wspieranie osób marginalizowanych, np. długotrwale bezrobotnych, osób z grupy 50+, NEET, rodziców mających małe dzieci i niepełnosprawnych;
- poprawę jakości i atrakcyjności kształcenia zawodowego oraz jego dostosowanie do potrzeb rynku pracy.

Krajowy Plan Działań na rzecz Zatrudnienia przewiduje obecnie roczną (wcześniej, do 2018 r. – trzyletnią) perspektywę realizacyjną¹⁸. Projekt Krajowego Planu Działań przygotowuje minister właściwy do spraw pracy (obecnie Minister Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej) przy współudziale ministrów właściwych do spraw: gospodarki¹⁹, oświaty i wychowania, szkolnictwa wyższego, rozwoju wsi oraz rozwoju regionalnego. Samorząd województwa odpowiada za politykę rozwoju województwa, z kolei powiat – za politykę przeciwdziałania bezrobociu i aktywizacji lokalnego rynku pracy (w 2017 r. funkcjonowały 343 powiatowe urzędy pracy).

Polityka rynku pracy na poziomie krajowym jest konsultowana z partnerami społecznymi (m.in. z przedstawicielami związków zawodowych, organizacji pracodawców, organizacji pozarządowych), a także przedstawicielami organów samorządu i środowiska naukowego. Na szczeblu krajowym organem konsultacyjnym ministra jest Rada Rynku Pracy. Na szczeblu wojewódzkim organem opiniodawczo-doradczym marszałków województw jest Wojewódzka Rada Rynku Pracy, na szczeblu powiatowym (starostw) – Powiatowa Rada Rynku Pracy.

Zadania państwa w zakresie polityki promocji zatrudnienia, łagodzenia skutków bezrobocia oraz aktywizacji zawodowej realizowane są przez instytucje rynku pracy – publiczne służby zatrudnienia, Ochotnicze Hufce Pracy (OHP), agencje zatrudnienia, instytucje szkoleniowe, instytucje dialogu społecznego, instytucje partnerstwa lokalnego.

Ustawa o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy uwzględnia dodatkowe narzędzia – usługi i instrumenty – wspierające zatrudnienie ludzi młodych (oprócz standardowych narzędzi pomocy dla wszystkich kategorii bezrobotnych):

- bezrobotni do 30. roku życia zaliczani są do grupy będącej w szczególnej sytuacji na rynku pracy i przysługuje im pierwszeństwo w skierowaniu do udziału w programach specjalnych;

¹⁸ Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (Dz.U. z 2018 r., poz. 1265, z późn. zm).

¹⁹ Od 7 grudnia 2015 r. włączone do Ministerstwa Rozwoju, które od 9 stycznia 2018 r. zostało przekształcone w Ministerstwo Inwestycji i Rozwoju oraz Ministerstwo Przedsiębiorczości i Technologii.

- bezrobotnym do 25. roku życia w okresie do czterech miesięcy od dnia rejestracji powiatowy urząd pracy powinien przedstawić propozycję zatrudnienia, innej pracy zarobkowej, szkolenia, stażu, odbycia przygotowania zawodowego dorosłych, zatrudnienia w ramach prac interwencyjnych lub robót publicznych albo innej formy pomocy określonej w ustawie;
- bon szkoleniowy, bon stażowy, bon zatrudnieniowy, bon na zasiedlenie – instrumenty dla osób do 30. roku życia.

Działania państwa, szczególnie na rzecz młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym oraz bezrobotnych do 25. roku życia, realizowane są przez Ochotnicze Hufce Pracy – państwową jednostkę budżetową, nadzorowaną przez ministra właściwego do spraw pracy.

Celem działania OHP w zakresie kształcenia i wychowania jest:

- umożliwienie zdobycia kwalifikacji zawodowych oraz uzupełnienia wykształcenia podstawowego i gimnazjalnego młodym ludziom, którzy nie ukończyli szkoły podstawowej lub gimnazjum, albo nie kontynuują nauki po ukończeniu tych szkół;
- ułatwienie uzupełniania ponadgimnazjalnego wykształcenia ogólnego i zawodowego.

W zakresie zatrudnienia oraz przeciwdziałania marginalizacji i wykluczeniu społecznemu młodzieży Ochotnicze Hufce Pracy:

- prowadzą pośrednictwo pracy oraz organizują zatrudnianie dla młodych osób w wieku powyżej 15 lat, które nie ukończyły szkoły podstawowej lub gimnazjum albo nie kontynuują nauki po ukończeniu tych szkół, bezrobotnych do 25. roku życia, uczniów i studentów;
- prowadzą poradnictwo zawodowe oraz Mobilne Centra Informacji Zawodowej;
- inicjują międzynarodową współpracę i wymiany młodzieży;
- refundują koszty poniesione przez pracodawcę na wynagrodzenia i składki na ubezpieczenia społeczne młodoletnich pracowników zatrudnionych na podstawie umowy o pracę w celu przygotowania zawodowego.

Jako instytucja rynku pracy świadczy bezpłatne usługi pośrednictwa pracy, poradnictwa zawodowego i informacji zawodowej, prowadzi warsztaty aktywnego poszukiwania pracy, organizuje szkolenia i prowadzi programy rynku pracy²⁰.

Zadania OHP są realizowane przez:

- Mobilne Centra Informacji Zawodowej (49 jednostek);
- Młodzieżowe Biura Pracy (49 jednostek);
- Punkty Pośrednictwa Pracy (78 jednostek);
- Ośrodki Szkolenia Zawodowego EFS (34 jednostki);
- Rejonowe Ośrodki Szkolenia Zawodowego Młodzieży (24 jednostki);

→ Młodzieżowe Centra Kariery (221 jednostek).

Jednostki te są nadzorowane przez 49 Centrów Edukacji i Pracy Młodzieży. Programy na rzecz edukacji i zatrudnienia młodzieży niepełnosprawnej są finansowane z Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych (PFRON) – funduszu celowego tworzonego ze składek pracodawców niezatrudniających osób niepełnosprawnych. Politykę wspierania zatrudnienia osób niepełnosprawnych określa Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz.U. z 1997 r., nr 123, poz. 776, z późn. zm.). Środki funduszu PFRON na wspieranie aktywizacji zawodowej i zatrudnienia młodych osób niepełnosprawnych kierowane są do podmiotów publicznych, prywatnych, pozarządowych oraz do pojedynczych osób.

Z kolei Ustawa z dnia 13 czerwca 2003 r. o zatrudnieniu socjalnym (Dz.U. z 2003 r., nr 122, poz. 1143, z późn. zm.) reguluje procesy reintegracji społecznej i zawodowej osób, które mają mniejsze szanse funkcjonowania na otwartym rynku pracy (ze względu na brak kwalifikacji lub trudności z funkcjonowaniem w społeczeństwie). Obejmuje szczególnie osoby: bezdomne, uzależnione od alkoholu lub narkotyków, chore psychicznie, długotrwale bezrobotne, zwalniane z zakładów karnych, uchodźców i niepełnosprawnych. Dzięki ustawie mogą one uczestniczyć w zajęciach prowadzonych przez centra i kluby integracji społecznej (prowadzą je jednostki samorządu lokalnego lub na ich zlecenie organizacje pozarządowe) oraz skorzystać z pomocy i wsparcia przy zatrudnieniu (np. ze środków na założenie spółdzielni socjalnej).

Prognozowanie zatrudnienia

Szacowaniem zapotrzebowania na miejsca pracy w podmiotach gospodarki narodowej zajmuje się Główny Urząd Statystyczny. Co roku instytucja ta przygotowuje publikację na podstawie wyników badania popytu na pracę²¹, które od 2007 r. jest prowadzone w systemie kwartalnym metodą reprezentacyjną. Uwzględnia ono działające w Polsce podmioty gospodarcze, w tym firmy jednoosobowe. Badanie GUS umożliwia zebranie informacji na temat popytu zrealizowanego i niezrealizowanego (czyli osób pracujących i wolnych miejsc pracy w podziale na określone zawody) oraz danych na temat liczby nowo utworzonych i zlikwidowanych miejsc pracy (z uwzględnieniem ich rozmieszczenia przestrzennego, sektorów własności, rodzajów działalności i wielkości przedsiębiorstwa).

21 GUS: *Popyt na pracę w 2016 roku*, bit.ly/2B3G6hq [dostęp: 1.09.2017].

Podstawowym aktem prawnym wprowadzającym badanie popytu na pracę w państwach członkowskich Unii Europejskiej jest Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady nr 453/2008 z 23 kwietnia 2008 r. dotyczące statystyk kwartalnych w zakresie wolnych miejsc pracy na obszarze Unii Europejskiej.

Innym źródłem informacji są prognozy zatrudnienia wykorzystujące różne źródła danych. Przykładem jest prognoza²² wykonana w ramach projektu „Analiza procesów zachodzących na polskim rynku pracy i w obszarze integracji społecznej w kontekście prowadzonej polityki gospodarczej”, współfinansowanego ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego.

W trakcie prac nad *Prognozami zatrudnienia w Polsce do 2020 roku* wykorzystane zostały trzy podstawowe źródła danych statystycznych. Były to:

- Główny Urząd Statystyczny oraz instytucje międzynarodowe (np. Eurostat, OECD);
- instytucje państwowe opracowujące bazy danych komplementarne w stosunku do GUS, w tym: urzędy pracy, Zakład Ubezpieczeń Społecznych i urzędy skarbowe;
- instytucje i osoby prowadzące badania dotyczące sytuacji na rynku pracy.

Analizy są jednym z etapów prac zmierzających do opracowania zintegrowanego systemu prognostyczno-informacyjnego dotyczącego zatrudnienia oraz zbudowania informatycznego systemu prognozowania zatrudnienia (zarówno w ujęciu globalnym, jak i z uwzględnieniem grup zawodowych różnej wielkości).

Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej wdrożyło system monitorowania zawodów nadwyżkowych i deficytowych. Zgodnie z zapisami Ustawy z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy opracowywanie analiz, w tym prowadzenie monitoringu zawodów deficytowych i nadwyżkowych, należy do zadań samorządów wojewódzkich oraz samorządów powiatowych. Podstawowym źródłem informacji są dane o zarejestrowanych bezrobotnych i ofertach zatrudnienia (w podziale na zawody i specjalności) uzyskane z systemów informatycznych urzędów pracy, uzupełniane przez dane z monitoringu badania ofert pracy w internecie prowadzonego przez wojewódzkie urzędy pracy. Równocześnie urzędy pracy realizują badanie „Barometr zawodów”, uzupełniające w stosunku do monitoringu zawodów. Dostarcza ono przede wszystkim danych jakościowych – eksperci szacują czy dana grupa zawodów będzie deficytowa, zrównoważona czy nadwyżkowa. W barometrze stworzono osobną klasyfikację zawodów, która różni się od zastosowanej w monitoringu (wykorzystanie różnych klasyfikacji, zastosowanie innych metod definiowania grup deficytowych, nadwyżkowych i zrównoważonych). Badania na temat zawodów deficytowych, zrównoważonych i nadwyżkowych w Polsce, od 2015 r. na zlecenie resortu pracy realizuje Wojewódzki Urząd Pracy w Krakowie.

22 Por. E. Kwiatkowski, B. Suhecki (red.), *Prognozy zatrudnienia w Polsce do 2020 roku. Syntetyczne wyniki i wnioski*, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa 2014.

Wyniki krajowe są dostępne na stronie internetowej: barometrzwodow.pl/ strona-glowna/o-badaniu. Wyniki monitoringu dla województw i powiatów dostępne są na stronach urzędów pracy.

Dodatkowych informacji o poszukiwanych przez pracodawców kwalifikacjach i umiejętnościach dostarczają dane z różnych instytucji (Instytut Badań Edukacyjnych, Manpower, Randstad), gromadzone w ramach badań panelowych „Diagnoza Społeczna”, realizowanych w Polsce od 2000 r.²³ Badania nad stanem kapitału ludzkiego w Polsce („Diagnoza Społeczna”, „Analiza kwalifikacji i kompetencji kluczowych dla zwiększenia szans absolwentów na rynku pracy”) pokazują umiejętności niezbędne do realizacji rządowej *Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)*²⁴. Są to:

- umiejętności uniwersalne (*transversal skills*), umożliwiające pełnienie funkcji i odgrywanie ról społecznych oraz zawodowych w różnych okolicznościach, niezależnie od danego sektora / danej branży czy zawodu (np. umiejętności językowe, komunikacyjne, przedsiębiorczość). Mogą być wykorzystywane w różnych sytuacjach;
- umiejętności cyfrowe, niezbędne do funkcjonowania we współczesnym świecie bez względu na wiek czy sprawność fizyczną, pozwalające na poznawanie treści cyfrowych i ocenę ich wiarygodności;
- umiejętności zawodowe, niezbędne na stanowiskach wymagających odpowiednich kwalifikacji. Ich brak może uniemożliwić lub utrudnić rozwój gospodarczy założony w SOR.

Rozwój kompetencji i ich wykorzystanie w pracy

Informacje z prognoz zatrudnienia i badań są dostępne w publikacjach i na stronach instytucji opracowujących dane. Są one wykorzystywane w dokumentach rządowych, dotyczących m.in. krajowej polityki rozwojowej, edukacyjnej, zatrudnienia. Na szczeblu wojewódzkim i powiatowym są wykorzystywane w dokumentach dotyczących strategii rozwoju regionalnego i lokalnego, w tym podczas planowania kierunków kształcenia w szkolnictwie ponadpodstawowym.

Wdrażanie wyników prognoz i analiz dotyczących zatrudnienia w systemie edukacji formalnej nie jest wystarczająco efektywne. Wnioski wynikające z opinii pracodawców wskazują, że w Polsce odczuwalny jest rozdźwięk między umiejętnościami pracowników a potrzebami gospodarki i rynku pracy. Szkoły nie kształcą na poziomie i w treściach oczekiwanych przez pracodawców oraz nie istnieje wystarczająco atrakcyjna i jednocześnie elastyczna oferta przekwalifikowania osób dorosłych (w tym tych o najniższym poziomie umiejętności

²³ www.diagnoza.com.

²⁴ *Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)*, s. 263–264.

podstawowych)²⁵. Dowodem na niedostosowanie treści kształcenia do potrzeb rynku pracy są badania GUS²⁶ dotyczące sytuacji młodych ludzi na rynku pracy. Wynika z nich, że wykorzystanie posiadanego wykształcenia w miejscu pracy zależy od grupy zawodowej. O ile wśród specjalistów ponad 70% respondentów wskazywało na dużą przydatność zdobytego wykształcenia w pracy zawodowej, o tyle pozostałe grupy osiągały znacznie niższe wyniki. W grupie techników i pozostałego średniego personelu nieco ponad 50% uznało, że wykształcenie pomaga im w pracy zawodowej, lecz w pozostałych grupach sądziła tak już mniej niż połowa badanych.

Doradztwo zawodowe

Usługi doradztwa edukacyjno-zawodowego dla uczniów oraz poradnictwa zawodowego dla studentów i osób dorosłych są realizowane przez wiele podmiotów: szkoły, poradnie psychologiczno-pedagogiczne, Ochotnicze Hufce Pracy, akademickie biura karier, publiczne urzędy pracy, wyspecjalizowane organizacje pozarządowe.

Doradztwo zawodowe w szkołach

Zajęcia z doradztwa zawodowego są prowadzone w szkołach i obejmują wszystkich uczniów. W roku szkolnym 2017/2018 dotyczyły²⁷ uczniów klasy VII szkoły podstawowej (w związku z reformą systemu edukacji w kolejnych latach również klasy VIII), a także uczniów branżowych szkół I stopnia, liceów ogólnokształcących i techników. Zajęcia są realizowane na podstawie programu przygotowanego przez nauczyciela, dopuszczonego do użytku przez dyrektora szkoły po zasięgnięciu opinii rady pedagogicznej. Program zawiera treści dotyczące zawodów i stanowisk pracy oraz możliwości zdobycia przez uczniów kwalifikacji zgodnych z ich predyspozycjami oraz potrzebami rynku pracy.

Doradcy zawodowi działający w systemie edukacji mogą korzystać ze wsparcia Ośrodka Rozwoju Edukacji (do 1 lipca 2016 r. Krajowego Ośrodka Wspierania Edukacji Zawodowej i Ustawicznej – KOWEzU). ORE jest centralną publiczną placówką doskonalenia nauczycieli, obejmującą zasięgiem całą Polskę. Jej organem prowadzącym jest Minister Edukacji Narodowej. ORE realizuje projekt PO WER „Efektywne doradztwo edukacyjno-zawodowe dla dzieci, młodzieży

²⁵ Tamże.

²⁶ *Osoby młode na rynku pracy w 2016 r.*, GUS, Warszawa 2017.

²⁷ Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe (Dz.U. z 2017 r., poz. 59, z późn. zm.).

i dorostych"²⁸, którego głównym celem jest przygotowanie ram efektywnego funkcjonowania doradztwa edukacyjno-zawodowego w systemie oświaty.

Poradnie psychologiczno-pedagogiczne

Działania szkół w zakresie doradztwa edukacyjno-zawodowego są uzupełniane przez publiczne i niepubliczne poradnie psychologiczno-pedagogiczne, w tym specjalistyczne. Według danych z Systemu Informacji Oświatowej 30 września 2017 r. funkcjonowało w Polsce 1106 poradni (562 publicznych), w tym 57 poradni specjalistycznych (33 publicznych).

Prowadzenie publicznych poradni należy do zadań własnych powiatów. W każdym powiecie w Polsce działa co najmniej jedna placówka tego rodzaju. Poradnie udzielają dzieciom i młodzieży, rodzicom i nauczycielom bezpłatnego wsparcia psychologiczno-pedagogicznego, w tym udzielają pomocy w wyborze kierunku kształcenia i zawodu oraz planowaniu kształcenia i kariery zawodowej. Jest to szczególnie ważne dla uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, w tym niepełnosprawnych oraz chorych, którzy mogą m.in. skorzystać z porad i konsultacji, wziąć udział w warsztatach, wykładach i prelekcjach.

Publiczne poradnie psychologiczno-pedagogiczne wspierają także szkoły i nauczycieli w planowaniu oraz realizacji zajęć z zakresu doradztwa edukacyjno-zawodowego (organizując warsztaty, spotkania z nauczycielami, uczestnicząc w konsultacjach i radach pedagogicznych). Placówki te prowadzą również działalność informacyjno-szkoleniową w zakresie doradztwa edukacyjno-zawodowego skierowaną do uczniów, rodziców i nauczycieli²⁹.

Poradnictwo zawodowe w Ochotniczych Hufcach Pracy. Głównymi adresatami działań OHP są:

- osoby młodociane (15–17 lat) ze środowisk niewydolnych wychowawczo, nierealizujące obowiązku szkolnego i obowiązku nauki, mające problemy z ukończeniem szkoły i wymagające uzyskania kwalifikacji zawodowych;
- osoby w wieku 18–25 lat (w tym osoby poszukujące pracy bądź chcące się przekwalifikować), bezrobotni, absolwenci szkół i studenci.

Ochotnicze Hufce Pracy

Ochotnicze Hufce Pracy świadczą bezpłatne usługi dla młodzieży m.in. w zakresie pośrednictwa pracy i poradnictwa zawodowego oraz informacji zawodowej, prowadzą warsztaty aktywnego poszukiwania pracy, organizują szkolenia i realizują programy rynku pracy (np. w ramach „Gwarancji dla młodzieży”). Z poradnictwa

²⁸ doradztwo.ore.edu.pl.

²⁹ Więcej informacji o poradniach psychologiczno-pedagogicznych w Polsce i ich zadaniach na stronach Eurydice: bit.ly/2SCnNWE [dostęp: 1.09.2017].

mogą skorzystać osoby w wieku 15–25 lat, a także starsze, które zgłoszą się do jednostek OHP. Doradcy zawodowi udzielają porad w Młodzieżowych Centrach Kariery bądź dojeżdżają do zainteresowanych placówek (np. szkół) w ramach Mobilnych Centrów Informacji Zawodowej. Pomagają dokonać wyboru zawodu, zaplanować karierę na rynku pracy i ścieżkę edukacyjną, udzielają wsparcia przy zmianie zawodu, samozatrudnieniu czy poszukiwaniu pracy. Uwzględniają przy tym lokalne możliwości zatrudnienia oraz indywidualne predyspozycje zawodowe i osobowościowe młodego człowieka. Do ich zadań należy także zaznajamianie klientów z lokalnym rynkiem pracy oraz wskazywanie sposobów poszukiwania pracy³⁰.

Akademickie biura karier (ABK)

Akademickie biura karier (ABK)³¹ to jednostki działające na rzecz aktywizacji zawodowej studentów i absolwentów uczelni, prowadzone przez szkoły wyższe lub organizacje studenckie. Do ich zadań należy:

- dostarczanie studentom i absolwentom informacji o rynku pracy i możliwościach podnoszenia kwalifikacji zawodowych;
- zbieranie, klasyfikowanie i udostępnianie ofert pracy, staży i praktyk zawodowych;
- prowadzenie bazy danych studentów i absolwentów uczelni zainteresowanych znalezieniem pracy;
- pomoc pracodawcom w pozyskiwaniu odpowiednich kandydatów na wolne miejsca pracy oraz staże zawodowe;
- pomoc w aktywnym poszukiwaniu pracy.

W 2015 r. na polskich uczelniach funkcjonowało ok. 340 akademickich biur karier³².

Poradnictwo zawodowe w publicznych instytucjach rynku pracy

Usługi poradnictwa zawodowego są realizowane przez publiczne służby zatrudnienia: powiatowe urzędy pracy oraz centra informacji i planowania kariery zawodowej³³. Mogą z nich skorzystać odbiorcy indywidualni (bezpośrednio w urzędzie, telefonicznie lub za pośrednictwem internetu) lub grupy w ramach warsztatów.

³⁰ Więcej informacji na stronie internetowej OHP: ohp.pl.

³¹ Ramy prawne ABK są określone w Ustawie z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (Dz.U. z 2004 r., nr 99, poz. 1001, z późn. zm.).

³² *Działalność akademickich biur karier w roku akademickim 2014/2015*, bit.ly/107FPul [dostęp: 1.09.2017].

³³ Ramy prawne są określone w Ustawie z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (Dz.U. z 2004 r., nr 99, poz. 1001, z późn. zm.) i w rozporządzeniach wykonawczych MRPIPS.

Usługi poradnictwa dotyczą:

- wyboru lub zmiany zawodu;
- zaplanowania kariery na rynku pracy;
- uzupełnienia kwalifikacji;
- określenia kompetencji i zainteresowań klientów;
- zaplanowania rozwoju zawodowego.

Poradnictwo zawodowe w publicznych instytucjach jest bezpłatne.

Poradnictwo zawodowe prowadzone przez organizacje pozarządowe

Organizacje pozarządowe specjalizują się w poradnictwie edukacyjnym i zawodowym skierowanym do wybranych kategorii odbiorców: osób niepełnosprawnych (np. Fundacja Fuga Mundi z Lublina), dzieci i dorosłych z autyzmem (np. Fundacja SYNOPSIS), młodych bezdomnych wymagających zróżnicowanych form wsparcia (np. Stowarzyszenie Monar), młodzieży opuszczającej domy dziecka i rodziny zastępcze (np. Fundacja Robinson Crusoe). Podmioty funkcjonujące w trzecim sektorze uzupełniają usługi oferowane przez państwo, a ich działalność jest finansowana ze środków publicznych, prywatnych i funduszy zagranicznych.

W Polsce istnieje instytucjonalny system doradztwa edukacyjno-zawodowego dla uczniów, funkcjonują również instytucje świadczące usługi poradnictwa zawodowego dla studentów i osób dorosłych. Brakuje jednak rzetelnej ewaluacji i oceny jakości ich działania. Dotyczy to wsparcia oferowanego zarówno młodzieży szkolnej, jak i dorosłym. W szczególnie niekorzystnej sytuacji są np. osoby niepełnosprawne mające trudności z uzyskaniem profesjonalnej usługi doradczej w publicznych urzędach pracy³⁴.

Przy okazji wprowadzanej reformy systemu edukacji podjęto działania służące wypracowaniu wzorcowych rozwiązań organizacyjnych w zakresie funkcjonowania szkolnych systemów doradztwa edukacyjno-zawodowego dla poszczególnych etapów edukacyjnych: szkoła podstawowa, branżowe szkoły I i II stopnia, technika, licea i szkoły policealne. Prace te były realizowane w projekcie „Efektywne doradztwo edukacyjno-zawodowe dla dzieci, młodzieży i dorosłych” w ramach Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój 2014–2020. Okres realizacji projektu – od stycznia 2016 r. do czerwca 2018 r.³⁵

34 E. Giermanowska, M. Raclaw, *Poradnictwo zawodowe dla osób niepełnosprawnych. Piękna i wspierająca idea a zaniedbana inwestycja w polityce społecznej*, [w:] B. Gąciarz, S. Rudnicki, D. Zuchowska-Skiba (red.), *Polscy niepełnosprawni. Pomiędzy deklaracjami a realiami*, Kraków 2015.

35 Informacje o projekcie: bit.ly/2DDBuRG [dostęp: 1.09.2017].

Praktyki i staże

Praktyki zawodowe realizują zarówno uczniowie szkół ponadgimnazjalnych, jak i studenci. Regulują je odmienne przepisy (różnice między praktykami i stażami a wolontariatem omówiono w rozdziale poświęconym wolontariatowi młodzieżowemu).

Naukę zawodu (zajęcia praktyczne lub praktyki w przedsiębiorstwach) w ponadgimnazjalnych szkołach zawodowych regulują rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej³⁶. Czas, miejsce ich odbywania, wynagrodzenie zależą od typu szkoły i klasy. Praktyka może odbywać się w warsztatach szkolnych, placówkach kształcenia praktycznego lub u pracodawcy.

Inną formą zdobywania kwalifikacji jest tzw. praktyczna nauka zawodu, w ramach której uczniowie zasadniczych szkół zawodowych mają możliwość kształcenia się u pracodawcy. Zawierają oni umowę o pracę i na jej podstawie realizują w firmach praktyczną część nauki (przygotowanie teoretyczne odbywa się w szkole lub na kursach). Uczniowie objęci są obowiązkowym ubezpieczeniem społecznym i otrzymują wynagrodzenie. Zatrudnienie w zakładach pracy jest refundowane z funduszy publicznych.

Obecnie trwają prace nad nowelizacją prawa oświatowego, obejmującą m.in. kwestie zmiany w klasyfikacji zawodów, finansowania szkół zawodowych i praktycznej nauki zawodu, współpracy szkół z pracodawcami, egzaminów zawodowych³⁷. Celem wprowadzanych modyfikacji jest podniesienie jakości kształcenia praktycznego, lepsze dostosowanie oferty edukacyjnej do potrzeb pracodawców i aktywne włączenie przedsiębiorców w proces edukacji i przygotowania zawodowego.

W szkołach wyższych występują dwa rodzaje praktyk zawodowych: obowiązkowe i nieobowiązkowe. Do pewnego momentu Ustawa – Prawo o szkolnictwie wyższym nie nakładała na uczelnie obowiązku uwzględniania praktyk zawodowych w programach kształcenia – wyjątkiem były studia przygotowujące do wykonywania zawodu nauczyciela, a także wybrane kierunki (weterynaria, architektura, medycyna, stomatologia, farmacja, pielęgniarstwo i połoźnictwo). Od 1 października 2014 r. nastąpiła zmiana, w związku z którą na kierunkach studiów o profilu praktycznym istnieje obowiązek organizowania co najmniej trzymiesięcznych praktyk zawodowych – w formie zajęć dydaktycznych na uczelni lub praktyk u pracodawcy³⁸. Na wielu studiach licencjackich i jednolitych studiach magisterskich w programach kształcenia uwzględniono obowiązkowe

36 Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 24 sierpnia 2017 r. w sprawie praktycznej nauki zawodu (Dz.U. z 2017 r., poz. 1644).

37 Projekt nowelizacji Ustawy – Prawo oświatowe skierowany do konsultacji społecznych i uzgodnień międzyresortowych, zgłoszony 26 czerwca 2018 r., bit.ly/2EmUvrN [dostęp: 2.07.2018].

38 Ustawa z dnia 30 sierpnia 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. 2018, poz. 1668).

praktyki zawodowe realizowane w krótszym wymiarze czasu. Praktyki obowiązkowe odbywają się na podstawie umowy pracodawcy z uczelnią. W dokumencie tym określa się m.in. program, nadzór dydaktyczny i organizacyjny, a także kwestie stanowiska i narzędzi pracy. Praktyki nieobowiązkowe są regulowane przez indywidualne ustalenia między pracodawcą a studentem.

Absolwenci mogą skorzystać z praktyk, które ułatwiają im zdobycie doświadczenia i umiejętności niezbędnych do wykonywania pracy. Praktyki odbywają się na podstawie umowy zawartej między praktykantem a podmiotem przyjmującym. Mogą je realizować osoby do 30. roku życia, które ukończyły co najmniej gimnazjum. Umowa o praktyki absolwentkie nie może być zawarta na okres dłuższy niż trzy miesiące (Ustawa z dnia 17 lipca 2009 r. o praktykach absolwentkich, Dz.U. z 2009 r., nr 127, poz. 1052).

Z Funduszu Pracy finansowane są staże zawodowe, z których korzystać mogą osoby zarejestrowane w urzędach pracy. Mogą trwać do sześciu miesięcy, a w wypadku bezrobotnych, którzy nie ukończyli 30. roku życia, nawet do 12 miesięcy. Uczestnicy są zatrudnieni na podstawie umowy stażowej (bez nawiązywania stosunku pracy), a w okresie jej obowiązywania otrzymują stypendium w wysokości 120% kwoty zasiłku dla bezrobotnych. Innym narzędziem aktywizacji osób do 30. roku życia jest bon stażowy – na jego podstawie bezrobotny odbywa półroczny staż u wybranego przez siebie pracodawcy, który po tym okresie jest zobowiązany do zatrudnienia stażysty przez kolejnych sześć miesięcy.

W 2017 r. uruchomiony został program płatnych staży zawodowych dla młodzieży z grupy NEET w projektach „Obudź swój potencjał – EFS” oraz „Obudź swój potencjał – YEI”, realizowanych przez OHP w ramach „Gwarancji dla młodzieży”. Uczestnicy tych przedsięwzięć odbywają staże u lokalnych pracodawców w zawodach, do których zostali przygotowani podczas kursów³⁹.

Promocja staży i praktyk

Działania uczelni

Na swoich stronach internetowych uczelnie udostępniają bazy staży i praktyk, a także raporty dotyczące działań studentów w tym zakresie. Ofertę dotyczącą staży i praktyk reklamują biura karier przy uczelniach – np. w ramach targów lub giełd pracy albo w przygotowanych informatorach. Ważnym źródłem informacji są fora internetowe i grupy facebookowe (zrzeszające np. uczestników wyjazdów w ramach programu Erasmus+) oraz strony internetowe organizacji pomagających w znalezieniu praktyk, np. AIESEC, Global

³⁹ ohp.pl/?page_id=14 [dostęp: 1.09.2017].

Citizen. Parlament Studentów Rzeczypospolitej Polskiej uruchomił w 2014 r. internetową bazę praktyk studenckich: lepszepraktyki.pl⁴⁰.

Działania Fundacji Rozwoju Systemu Edukacji

Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji w latach 2007–2013 koordynowała programy „Uczenie się przez całe życie” (Erasmus, Leonardo da Vinci, Comenius i Grundtvig) oraz „Młodość w działaniu”. FRSE prowadzi także projekty konkursowe dotyczące praktyk zawodowych, finansowane z funduszy europejskich, takie jak „Ponadnarodowa mobilność uczniów i absolwentów oraz kadry kształcenia zawodowego”, realizowany w ramach Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój 2014–2020. FRSE pełni funkcję Narodowej Agencji Programu Erasmus+ na lata 2014–2020. Dzięki temu programowi osoby uczące się zawodu mogą zdobyć praktyczne doświadczenie zawodowe za granicą oraz podwyższać swoje umiejętności językowe. Erasmus+ oferuje młodym ludziom wyjazdy edukacyjne w ramach sektorów: Młodość (omówiony szerzej w rozdziałach poświęconych wolontariatowi młodzieżowemu oraz uczestnictwu młodzieży w życiu publicznym), a także Szkolnictwo wyższe oraz Kształcenie i szkolenia zawodowe. Program Erasmus+ Szkolnictwo wyższe oferuje studentom wyjazdy na zagraniczne studia i praktyki zawodowe⁴¹ – mogą z niego korzystać uczestnicy studiów licencjackich, magisterskich i doktoranckich. W ramach sektora Kształcenie i szkolenia zawodowe uczniowie szkół zawodowych mogą brać udział w zagranicznych stażach i praktykach⁴². Udział w zajęciach praktycznych w przedsiębiorstwie i w placówce kształcenia lub szkolenia zawodowego w innym kraju ma im ułatwić przejście z etapu nauki do zatrudnienia.

Działania publicznych instytucji rynku pracy: urzędów pracy i Ochotniczych Hufców Pracy

Informacje o stażach zawodowych oferowanych przez publiczne instytucje rynku pracy są dostępne na stronach internetowych tych podmiotów, można je również uzyskać bezpośrednio u doradców zawodowych i pośredników pracy w tych placówkach. Obok standardowych usług podmioty te realizują także dodatkowe działania lokalne w ramach unijnej inicjatywy „Gwarancje dla młodzieży”. Portal publicznych służb zatrudnienia (dostępny pod adresem: <http://psz.praca.gov.pl/oferty-pracy>) zawiera aktualne oferty pracy, staży, praktyk, oferty przygotowania zawodowego dorosłych.

40 Parlament Studentów Rzeczypospolitej Polskiej: [#LepszePraktyki.pl](http://lepszepraktyki.pl) – dla jakości staży i praktyk, bit.ly/2QFSoSw [dostęp: 1.09.2017].

41 bit.ly/2qNyzNP [dostęp: 1.09.2017].

42 bit.ly/2K0D2VZ [dostęp: 1.09.2017].

Uznawanie efektów kształcenia

W Polsce została opracowana Polska Rama Kwalifikacji (PRK), zbieżna z Europejską Ramą Kwalifikacji (ERK). Służy ona do określania, porządkowania oraz opisywania kwalifikacji, obejmujących:

- efekty kształcenia, uzyskane w procesie edukacji formalnej (szkoły, uczelnie) oraz pozaformalnej osiągniętej poza systemem szkolnictwa ogólnego, zawodowego czy wyższego (np. kursy kwalifikacyjne, językowe, specjalistyczne – certyfikowane);
- efekty uczenia się realizowane w ramach edukacji nieformalnej (np. doświadczenie i praktyka zawodowa, staże, praktyki studenckie, samodzielna nauka).

Trwają prace nad wdrożeniem Polskiej Ramy Kwalifikacji do edukacji, szczególnie w szkolnictwie zawodowym i wyższym, a także na rynku pracy⁴³. Wprowadzenie Krajowych Ram Kwalifikacji dla szkolnictwa wyższego zbieżnych z regulacjami europejskimi nastąpiło Polsce w 2011 r. w wyniku Rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego w sprawie Krajowych Ram Kwalifikacji dla Szkolnictwa Wyższego⁴⁴. Uczelnie zostały zobowiązane do opisanie programów studiów z uwzględnieniem efektów uczenia się podzielonych na trzy kategorie: wiedza, umiejętności i kompetencje społeczne. Praktyki studenckie są objęte Europejskim Systemem Transferu Punktów ECTS (European Credit Transfer System) i wpisane do programu studiów. Kontynuowane są prace nad wdrożeniem Europejskiego systemu akumulowania i przenoszenia osiągnięć w kształceniu i szkoleniu zawodowym (ECVET – European Credit System for Vocational Education and Training). W celu wspierania władz krajowych powołano Krajowy Zespół Ekspertów ECVET⁴⁵, funkcjonujący przy Fundacji Rozwoju Systemu Edukacji.

Finansowanie

Szkoły zawodowe, placówki kształcenia ustawicznego oraz praktycznego finansowane są ze środków publicznych w ramach subwencji oświatowej. Jest ona dzielona między poszczególne gminy, powiaty i województwa na podstawie corocznie modyfikowanego algorytmu, uwzględniającego różne grupy uczniów i szkół (w tym zawodowych)⁴⁶. Na finansowanie zadań oświatowych samorządy w latach 2015–2017 przeznaczały średnio 67 mld zł rocznie. Średnio ponad 42 mld zł pochodziło z subwencji oświatowej, a pozostałą część stanowiły

43 bit.ly/2zSM7MT [dostęp: 1.09.2017].

44 Rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 2 listopada 2011 r. w sprawie Krajowych Ram Kwalifikacji dla Szkolnictwa Wyższego (Dz.U. z 2011 r., nr 253, poz. 1520).

45 www.ekspertecvet.org.pl.

46 bit.ly/2DgzU7f [dostęp: 1.09.2017].

dotacje z budżetu państwa, w tym z Unii Europejskiej, oraz środki własne samorządów. Skala realizowanych zadań oświatowych i ich zakres były bardzo zróżnicowane i zależały od wielkości budżetu danego samorządu⁴⁷.

Pracodawcy, u których prowadzona jest praktyczna nauka zawodu, otrzymują środki finansowe od szkoły. Przedsiębiorcy, którzy zawierają z młodymi pracownikami umowę o pracę w celu przygotowania zawodowego, mogą liczyć na dofinansowanie z Funduszu Pracy (kwota zależy od czasu prowadzonego kształcenia). Koszty praktyk studenckich mogą być pokrywane przez uczelnie w ramach dotacji z Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego oraz dodatkowo z funduszy europejskich. Z Funduszu Pracy opłacane są staże zawodowe i bony stażowe dla osób bezrobotnych, a ze środków Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych – różne formy wspierania aktywizacji zawodowej osób niepełnosprawnych.

Zapewnianie jakości

Polski system staży i praktycznej nauki zawodu jest postrzegany negatywnie. Szczególnie ostrej krytyce poddawane jest szkolnictwo zawodowe (zasadnicze, średnie i policealne). O jego nieskuteczności świadczy wysoki poziom bezrobocia wśród absolwentów szkół zawodowych (ok. 40% w latach 2012–2014), jak również negatywna ocena ich umiejętności zgłaszana przez pracodawców. Według Najwyższej Izby Kontroli główną przyczyną takiego stanu rzeczy jest niedopasowanie oferty edukacyjnej do potrzeb rynku pracy, wynikające z niewłaściwego rozpoznania wymagań pracodawców i niezadawalających warunków nauki zawodu. Innym niekorzystnym czynnikiem jest finansowanie szkolnictwa zawodowego z budżetu państwa bez uwzględnienia rzeczywistych kosztów kształcenia w poszczególnych zawodach – w rezultacie samorządy rezygnują z prowadzenia kosztownych kierunków edukacji. Utrwalił się model edukacji zawodowej, w którym decyzja o uruchomieniu nowego kierunku kształcenia nie jest podejmowana na podstawie analizy potrzeb uczniów i oczekiwań rynku pracy, ale opiera się na dostępnych zasobach infrastrukturalnych i kadrowych⁴⁸. W reformie szkolnictwa wprowadzanej począwszy od roku szkolnego 2017/2018 wzmocniony zostanie udział pracodawców w planowaniu i organizowaniu praktyk oraz praktycznej nauki zawodu w szkołach branżowych (wcześniej zawodowych) (traktuje o tym szerzej podrozdział o edukacji).

Szkoły wyższe opracowują własne Systemy Zapewnienia Jakości Kształcenia, uwzględniające w efektach uczenia praktyki zawodowe

⁴⁷ Wykonywanie wybranych zadań oświatowych przez jednostki samorządu terytorialnego, Najwyższa Izba Kontroli, Warszawa 2014.

⁴⁸ Informacja o wynikach kontroli szkolnictwa zawodowego, NIK 2016, Nr ewid. 15/2016/P/15/029/KNO.

studentów⁴⁹. Przeprowadzane są także ankiety ewaluacyjne oceniające jakość praktyk oraz konferencje i seminaria upowszechniające dobre praktyki w tym zakresie. Dużą rolę w ocenie jakości kształcenia, w tym praktyk studenckich, odgrywa Polska Komisja Akredytacyjna⁵⁰. Jest to niezależna instytucja działająca na rzecz zapewniania i doskonalenia jakości kształcenia.

Planowana reforma szkolnictwa wyższego przewiduje wzmocnienie miejsca praktyk zawodowych w procesie kształcenia studentów i ściślejsze powiązanie procesu kształcenia z biznesem. Od 2015 r. gromadzone są dane o ekonomicznych losach zawodowych absolwentów szkół wyższych w ogólnopolskim systemie monitorowania ELA⁵¹. Wdrożone przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego narzędzie jest rozwiązaniem nowatorskim w skali europejskiej. Głównym źródłem informacji są w nim dane administracyjne pochodzące z rzetelnych źródeł – z systemu Zakładu Ubezpieczeń Społecznych oraz z POL-onu, czyli systemu informacji o szkolnictwie wyższym, wspierającego prace MNiSW. Dzięki informacji zwrotnej o losach zawodowych absolwentów ELA ma się przyczynić do poprawy jakości kształcenia na uczelniach i lepszego lokowania się absolwentów na rynku pracy.

Wsparcie zatrudnienia młodzieży

Wsparcie zatrudnienia młodzieży odbywa się przez usługi i instrumenty przewidziane w Ustawie z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (Dz.U. z 2004 r., Nr 99, poz. 1001, z późn. zm.). Wiele z nich realizowanych jest przez publiczne instytucje rynku pracy: urzędy pracy i Ochotnicze Hufce Pracy. Warto podkreślić, że w związku z utrzymywaniem się wysokiego bezrobocia wśród młodzieży w pierwszych latach gospodarki rynkowej w Polsce wzrosła liczba możliwych narzędzi pomocy dla tej grupy, a ponadto wydłużono wiek możliwości skorzystania z wielu z nich do 30. roku życia. Osoby zarejestrowane jako bezrobotne mogą w urzędach pracy skorzystać z wielu form wsparcia, wśród których warto wymienić: szkolenia, staże, prace interwencyjne, przygotowanie zawodowe dorosłych, stypendia w okresie kontynuowania nauki, bony na zasiedlenie, bony szkoleniowe, bony stażowe, bony na zatrudnienie, pożyczki na podjęcie działalności gospodarczej i dofinansowanie podjęcia działalności gospodarczej.

Dodatkowe narzędzia – usługi i instrumenty – wspierające zatrudnienie wybranych kategorii ludzi młodych omówione są w podrozdziale „Administracja

49 Wybrane „dobre praktyki” zarządzania jakością kształcenia w polskich szkołach wyższych, Warszawa 2015.

50 www.pka.edu.pl.

51 ela.nauka.gov.pl.

i zarządzanie". Jedną z najpopularniejszych form wsparcia młodych ludzi są staże u pracodawcy. Przedsiębiorcy chętnie korzystają z tej możliwości, jednak po zakończeniu staży ich uczestnicy często nie otrzymują oferty zatrudnienia. Stażyści niekiedy byli traktowani jako darmowa siła robocza, dlatego pojawiły się postulaty zmiany warunków staży. Bon na zatrudnienie umożliwia refundację pracodawcy części kosztów wynagrodzenia i składek na ubezpieczenia społeczne za bezrobotnych do 30. roku życia przez 12 miesięcy, o ile okres zatrudnienia będzie trwał przynajmniej przez 18 miesięcy. Inną formą wsparcia jest pożyczka dla bezrobotnego na podjęcie działalności gospodarczej, która może być umorzona w całości lub w części po spełnieniu wymaganych warunków.

Polska znajduje się w grupie krajów objętych unijnym programem „Gwarancje dla młodzieży”, którego oferta skierowana jest do czterech grup odbiorców⁵²:

- osób w wieku 15–17 lat przedwcześnie kończących naukę – zaniedbujących obowiązek szkolny (do 16. roku życia) lub obowiązek nauki (do osiągnięcia 18. roku życia);
- osób w wieku 18–29 lat, które nie pracują, nie uczą się ani w żaden inny sposób nie uczestniczą w edukacji (NEET) – wymagających szczególnego wsparcia, tj. oddalonych od rynku pracy, pochodzących ze środowisk defaworyzowanych, z obszarów wiejskich;
- osób w wieku 18–29 lat zarejestrowanych jako bezrobotne – w tym również studentów zaocznych i wieczorowych;
- bezrobotnej młodzieży oraz poszukujących pracy absolwentów szkół i uczelni w wieku 18–29 lat w okresie 48 miesięcy od dnia ukończenia szkoły lub od uzyskania tytułu zawodowego (w zakresie wsparcia przedsiębiorczości osób młodych).

W początkowym okresie działania aktywizacyjne wobec młodych bezrobotnych w ramach wspomnianego programu prowadzone były wyłącznie przez urzędy pracy i OHP. W 2014 r. w całym kraju wprowadzony został program pożyczkowy realizowany przez Bank Gospodarstwa Krajowego (BGK). W latach 2015–2016 kontynuowana była aktywizacja młodzieży w urzędach pracy (także przez współpracę z BGK w ramach programu „Pierwszy biznes – Wsparcie w starcie”). Obok standardowych działań realizowane były przez OHP projekty „Akcja aktywizacja YEI i EFS” oraz „Obudź swój potencjał YEI i EFS”, oferujące m.in. indywidualne wsparcie psychologiczne, grupowe warsztaty aktywnego poszukiwania pracy, kursy zawodowe, językowe, ECDL (European Computer Driving Licence – Europejski Certyfikat Umiejętności Komputerowych), prawa jazdy, przedsiębiorczości, a także pośrednictwo pracy i pośrednictwo w zakresie organizacji staży zawodowych u pracodawców. W 2017 r. rozpoczęła się realizacja

⁵² Zaktualizowany Plan realizacji Gwarancji dla młodzieży w Polsce, MPiPS, MliR, Warszawa 2015, s. 18.

projektu „Od szkolenia do zatrudnienia YEI i EFS”, skierowanego do 3,7 tys. osób biernych zawodowo z grupy NEET.

Działania są podejmowane również w formie przedsięwzięć centralnych (kierowanych do podmiotów publicznych, prywatnych, pozarządowych) w ramach Osi priorytetowej I – Osoby młode na rynku pracy w programie PO WER. Przedmiotem ogłaszanych przez MRPIPS konkursów w ramach „Gwarancji dla młodzieży” są projekty dotyczące wsparcia indywidualnej i całociowej aktywizacji zawodowo-edukacyjnej osób młodych (bezrobotnych, biernych zawodowo oraz poszukujących pracy, w tym szczególnie niezarejestrowanych w urzędzie pracy). Ich celem jest zwiększenie możliwości zatrudnienia osób młodych do 29. roku życia, zwłaszcza tych, które nie uczestniczą w kształceniu i szkoleniu. Wsparcie w ramach konkursów centralnych otrzymało w latach 2017–2018 ok. 18 tys. osób w wieku 15–29 lat.

OHP uruchomiły Elektroniczne Centrum Aktywizacji Młodzieży (ECAM) – platformę dla młodych ludzi poszukujących pracy, mających trudności w nauce lub problemy z funkcjonowaniem w swoim środowisku. Przez system teleinformatyczny mogą oni otrzymać konkretne informacje o tym, gdzie znajduje się najbliższa jednostka OHP, która może udzielić pomocy w zakresie edukacji czy zatrudnienia. ECAM powstał w ramach projektu „OHP jako realizator usług rynku pracy” dzięki środkom finansowym Unii Europejskiej pochodzącym z Europejskiego Funduszu Społecznego.

Z podsumowania programu „Gwarancje dla młodzieży” w 2018 r. wynika, że liczba uczestników projektów aktywizacyjnych współfinansowanych ze środków europejskich przekroczyła 40 tys. W 2018 r. różnymi formami aktywizacji i wsparcia przez urzędy pracy objęto 161,1 tys. bezrobotnych do 30. roku życia. Najpopularniejszymi działaniami były staże (67,3 tys. uczestników), praca subsydiowana (74,2 tys. uczestników) oraz szkolenia (17,6 tys.). Ponadto 5,1 tys. osób z grupy NEET wzięło udział w pozakonkursowych projektach aktywizacyjnych OHP, m.in. „Od szkolenia do zatrudnienia” (dla kohorty wiekowej 18–24 lata) oraz „Stawiam na przyszłość” (dla kohorty wiekowej 15–17 lat).

Projekty wyłonione w konkursach MRPIPS objęły w 2018 r. 1,4 tys. młodych z kategorii NEET. Z kolei od początku realizacji działania „Gwarancje dla młodzieży” do końca 2018 r. w ponad 750 projektach wybranych do realizacji przez wojewódzkie urzędy pracy wzięło udział 10,4 tys. młodych bezrobotnych, 37,4 tys. biernych zawodowo, 5,3 tys. długotrwale bezrobotnych oraz 6,4 tys. osób z niepełnosprawnościami⁵³.

Zatrudnienie osób z niepełnosprawnością jest wspierane przez Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych (PFRON), który dofinansowuje usługi i instrumenty kierowane do tej grupy w urzędach pracy. Wsparcie mogą

[53 bit.ly/2JEDoEN](https://bit.ly/2JEDoEN) [dostęp: 26.03.2019].

uzyskać osoby zarejestrowane jako bezrobotne, jak i te, które nie mają takiego statusu, ale poszukują pracy. W 2017 r. PFRON uruchomił trzy pilotażowe programy, których celem jest wzrost zatrudnienia osób niepełnosprawnych na otwartym rynku pracy (w tym ludzi młodych). W każdym z nich przewidziano zatrudnienie co najmniej 1 tys. osób⁵⁴:

- Program „Absolwent”, kierowany do absolwentów i studentów ostatnich lat szkół wyższych;
- Program „Stabilne zatrudnienie” w administracji i służbie publicznej;
- Program „Praca-Integracja”, kierowany do przedsiębiorstw i organizacji pozarządowych.

Wsparcie dla młodych ludzi na rynku pracy oferują giełdy i targi pracy współorganizowane przez urzędy pracy, uczelnie, szkoły oraz pracodawców. Ich celem jest promowanie aktywności zawodowej i ułatwienie nawiązania bezpośredniego kontaktu z pracodawcami. Umożliwiają zapoznanie się z ofertami zatrudnienia, złożenie dokumentów aplikacyjnych, a także uzyskanie informacji na temat procesu rekrutacji. Często towarzyszy im oferta bezpłatnych szkoleń i warsztatów. Przykładem ogólnopolskich targów skierowanych do młodych ludzi są „Absolvent Talent Days” (XI edycja w 2019 r.).

Polityka rynku pracy, w tym wspierania zatrudnienia i przeciwdziałania bezrobociu ludzi młodych, często ulega zmianom. Obecnie trwają bardzo zaawansowane prace legislacyjne nad zmianami dotyczącymi polityki rynku pracy, a także zatrudnienia osób niepełnosprawnych. Są one wynikiem krytycznego podejścia do funkcjonujących obecnie rozwiązań, ogólnej poprawy sytuacji na rynku pracy i szukania nowych działań – bardziej skutecznych, efektywnych i lepiej dostosowanych do sytuacji ludzi młodych.

Bezpieczeństwo zatrudnienia ludzi młodych

W Polsce podjęto działania mające na celu zwiększenie bezpieczeństwa pracowników na rynku pracy, polegające na przeciwdziałaniu nadużywaniu przez pracodawców umów cywilnoprawnych, pracy tymczasowej i wypłacaniu niskich wynagrodzeń⁵⁵. Zmiany te w istotnym stopniu odnoszą się do sytuacji młodych ludzi na rynku pracy, ponieważ ich najczęściej dotyczyły niekorzystne praktyki.

Przeciwdziałanie nadużywaniu umów cywilnoprawnych i wprowadzenie minimalnej stawki godzinowej. Ustawa z dnia 22 lipca 2016 r. o zmianie ustawy o minimalnym wynagrodzeniu za pracę oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2016 r., poz. 1265, z późn. zm.) wprowadziła do porządku prawnego gwarancje minimalnej wysokości wynagrodzenia również dla określonych umów

54 bit.ly/2PVewLC [dostęp: 1.09.2017].

55 Krajowy Program Reform. Europa 2020. Aktualizacja 2017/2018, przyjęty przez Radę Ministrów 25 kwietnia 2017 r.

cywilnoprawnych (wcześniej dotyczyła tylko umów o pracę). W 2019 r. minimalna stawka godzinowa wynosi 14,7 zł brutto za godzinę wykonanego zlecenia lub świadczonych usług (w tym również w ramach samozatrudnienia). W kolejnych latach stawka będzie waloryzowana w stopniu odpowiadającym wzrostowi minimalnego wynagrodzenia. Ponadto zostały wprowadzone zmiany w Ustawie z dnia 13 kwietnia 2007 r. o Państwowej Inspekcji Pracy (PIP)⁵⁶. Instytucja ta otrzymała nowe zadania dotyczące sprawowania kontroli wypłacania wynagrodzenia wynikającego z minimalnej stawki godzinowej.

Zmiany w zatrudnieniu pracowników tymczasowych. W 2017 r. nastąpiły zmiany w Ustawie o pracownikach tymczasowych oraz niektórych innych ustaw, dla których termin wejścia w życie wyznaczono na 1 stycznia 2018 r. Zmniejszono maksymalny okres wykonywania pracy tymczasowej. Agencja pracy tymczasowej może skierować pracownika tymczasowego do wykonywania pracy tymczasowej na rzecz jednego pracodawcy użytkownika przez okres nieprzekraczający łącznie 18 miesięcy w okresie obejmującym 36 kolejnych miesięcy. Jednocześnie pracodawca użytkownik może korzystać z pracy tego samego pracownika tymczasowego przez okres nieprzekraczający łącznie 18 miesięcy w okresie obejmującym 36 kolejnych miesięcy. Ustawa zakłada także wzmocnienie ochrony procesowej pracowników tymczasowych. Mogą oni, tak jak inni pracownicy, kierować powództwa do wybranego przez siebie sądu pracy.

W 2016 r. znowelizowano także wykaz prac, których nie mogą wykonywać młodociani pracownicy. Nowelizacja dostosowała polskie przepisy do regulacji unijnych. Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/27/UE z 26 lutego 2014 r. zmieniła dyrektywę Rady nr 94/33/WE w sprawie ochrony pracy osób młodych.

Godzenie życia zawodowego i prywatnego przez osoby młode

Przedsięwzięcia dotyczące godzenia życia zawodowego i rodzinnego realizowane są w konkursach ogłaszanych przez Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej. W 2017 r. w ramach projektu „Rodzina i praca – to się opłaca!”, współfinansowanego ze środków Komisji Europejskiej, opracowana została platforma internetowa zawierająca całościowe informacje na temat mechanizmów godzenia życia zawodowego z rodzinnym oraz pokazująca pracodawcom sposoby wprowadzenia w zakładzie pracy optymalnych rozwiązań w tym zakresie⁵⁷. W 2017 r. ogłoszono także konkurs „Wdrożenie narzędzi wspierających przeciwdziałanie dyskryminacji w miejscu pracy i w dostępie do zatrudnienia w małych przedsiębiorstwach” w ramach Działania 2.1. Równość szans mężczyzn

⁵⁶ Dz.U. z 2007 r., nr 89, poz. 589, z późn. zm.

⁵⁷ rodzinaipraca.gov.pl [dostęp: 1.09.2017].

i kobiet we wszystkich dziedzinach, w tym w dostępie do zatrudnienia, rozwoju kariery, godzenia życia zawodowego i prywatnego (PO WER).

W MRPiPS trwają prace nad zmianami w Ustawie o opiece nad dziećmi do lat trzech. Od 2011 r. ministerstwo prowadzi program wspierający rozwój instytucji opieki nad dziećmi (obecnie pod nazwą Maluch+). Przewiduje on dofinansowanie ze środków budżetu państwa – w otwartym konkursie ofert – inicjatyw dotyczących tworzenia przez różne podmioty (publicznie i niepublicznie) nowych placówek opieki nad małymi dziećmi lub utrzymania istniejących (żłobek, klub dziecięcy i dzienny opiekun).

W ostatnich latach odnotowujemy w Polsce wzrost wskaźnika upowszechnienia edukacji przedszkolnej. Związane jest to m.in. z wprowadzonymi rozwiązaniami prawnymi, dającymi możliwość organizowania edukacji przedszkolnej w innych formach wychowania przedszkolnego. Koncepcja upowszechnienia wychowania przedszkolnego ma charakter systemowy. Dzieci 6-letnie są objęte obowiązkiem rocznego przygotowania przedszkolnego. Od 1 września 2011 r. prawo do wychowania przedszkolnego miały dzieci 5-letnie, od 1 września 2015 r. dzieci 4-letnie, a od 1 września 2017 r. – 3-letnie. Od 1 września 2017 r. wszystkie dzieci 6-letnie oraz te w wieku 3–5 lat, których rodzice chcą, by korzystały z edukacji, mają zapewnione miejsce w placówce przedszkolnej. Jest to obowiązkowym zadaniem własnym gmin. W szczególnie uzasadnionych wypadkach wychowaniem przedszkolnym mogą być także objęte młodsze dzieci (dwuipółletnie i starsze).

Celem zmniejszenia różnic w dostępie do wychowania przedszkolnego oraz likwidacji barier ekonomicznych w dostępie do edukacji na tym poziomie zwiększono finansowe wsparcie dla rodziców korzystających z prawa wychowania przedszkolnego (w tym ograniczono wysokość ponoszonych przez nich opłat lub zwolniono ich z opłat, zwiększono także ogólną pomoc dla rodziców przez wprowadzenie programu „Rodzina 500+”). Organy prowadzące placówki otrzymują wsparcie finansowe z budżetu państwa na zwiększenie liczby miejsc i poprawę warunków (podnoszenie jakości) edukacji. Finansowanie wychowania przedszkolnego 6-latków objęte jest subwencją z budżetu państwa, podobnie jak nauka w szkole. Rozwój placówek przedszkolnych wspierany jest także z funduszy europejskich.

Finansowanie programów i inicjatyw

Polityka wspierania zatrudnienia młodzieży realizowana przez publiczne służby zatrudnienia finansowana jest m.in. z Funduszu Pracy (jest to państwowy fundusz celowy tworzony ze składek pracodawców) i środków europejskich, a w wypadku osób niepełnosprawnych ze środków PFRON. Publiczne służby zatrudnienia mogą zlecać niektóre swoje usługi podmiotom prywatnym i pozarządowym.

OHP, jako państwowa jednostka budżetowa, finansowana jest z funduszy publicznych i korzysta ze środków europejskich.

Program „Gwarancje dla młodzieży” finansowany jest ze środków publicznych i europejskich. W latach 2017–2018 zostanie na ten cel przeznaczony ok. 2,7 mld zł rocznie (w tym ok. 1,1 mld zł ze środków europejskich).

Zapewnianie jakości

Statystyki dotyczące uczestnictwa młodzieży w programach rynku pracy (w tym efektywność kosztowa i zatrudnieniowa poszczególnych form aktywizacji) są gromadzone przez MRPiPS i udostępniane publicznie. Wyniki badań empirycznych i analiz pokazują niską jakość i słabą skuteczność usług oferowanych przez urzędy pracy, nadmierną biurokrację w kontaktach z urzędem, a także niezadowolenie młodzieży (dotyczy to zwłaszcza ludzi młodych mających duże trudności z wejściem i utrzymaniem się na rynku pracy, np. absolwentów niepełnosprawnych)⁵⁸.

Projekty wsparcia zatrudnienia realizowane z funduszy europejskich w poprzednich perspektywach finansowych (w tym przez urzędy pracy i Ochotnicze Hufce Pracy) często nie miały długofalowych celów, a środki finansowe nie były efektywnie wykorzystywane. Przedstawione w *Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)* bariery w wykorzystaniu środków unijnych w Polsce to⁵⁹:

- zbyt niski efekt rozwojowy projektów wybieranych do dofinansowania;
- niska efektywność stosowanych form udzielanego wsparcia;
- niewielkie efekty wsparcia w obszarze innowacyjności;
- niewystarczający potencjał instytucji wdrażających oraz beneficjentów do planowania i realizacji strategicznych przedsięwzięć rozwojowych wpływających na wzrost społeczno-gospodarczy i zatrudnienie;
- nieefektywny mechanizm koordynacji różnego rodzaju środków europejskich.

Pierwzoplanowanym zadaniem w perspektywie finansowej na lata 2014–2020 jest trafniejsze przydzielanie środków europejskich na programy wsparcia zatrudnienia i monitorowanie trwałości ich wykorzystania. Prowadzone są także prace nad reformą publicznych urzędów pracy i Ochotniczych Hufców Pracy, które mają być przekształcone w Państwowe Centra Aktywizacji Młodzieży. Głównym celem zmian jest podniesienie jakości oferowanych usług.

58 Por. K. Sztandar-Sztanderska, *Obywatel spotyka państwo. O urzędach pracy jako biurokracji pierwszego kontaktu*, Warszawa 2016; E. Giermanowska, A. Kumaniecka-Wiśniewska, M. Raclaw, E. Zakrzewska-Mantery, *Niedokończona emancypacja. Wejście niepełnosprawnych absolwentów szkół wyższych na rynek pracy*, Warszawa 2015.

59 Por. *Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)...*, s. 252–255.

Ponadnarodowa mobilność w dziedzinie zatrudnienia, przedsiębiorczości i rozwoju zawodowego

Mobilność edukacyjna i zawodowa ludzi młodych odbywa się przede wszystkim w ramach programów Unii Europejskiej, głównie Erasmus+ (omówionego w tym rozdziale, a także w rozdziałach poświęconych wolontariatowi młodzieżowemu oraz uczestnictwu młodzieży w życiu publicznym). Istnieją też inne programy wielostronne, bilateralne i krajowe finansowane lub współfinansowane przez stronę polską i (lub) przez inne kraje bądź zagraniczne organizacje. Mobilności zawodowej służą usługi oferowane przez europejską sieć publicznych służb zatrudnienia EURES.

Program Erasmus+ w Polsce⁶⁰. Struktura programu Erasmus+ na lata 2014–2020 obejmuje następujące elementy⁶¹:

- Akcja 1. Mobilność edukacyjna;
- Akcja 2. Współpraca na rzecz innowacji i wymiany dobrych praktyk;
- Akcja 3. Wsparcie w reformowaniu polityk;
- Program „Jean Monnet”;
- Sport (wsparcie inicjatyw związanych ze sportem).

W ramach Akcji 1. wspierana jest mobilność osób uczących się i kadry edukacyjnej: istnieje możliwość podjęcia nauki lub zdobycia doświadczenia zawodowego w innym kraju przez studentów i uczniów, praktykantów, stażystów, wolontariuszy, a także nauczycieli akademickich, nauczycieli szkolnych, osoby prowadzące szkolenia, osoby pracujące z młodzieżą, pracowników instytucji edukacyjnych oraz organizacji społeczeństwa obywatelskiego.

Ochotnicze Hufce Pracy. OHP prowadzą programy wymiany praktyk zawodowych młodzieży i organizują wakacyjne wyjazdy do pracy w innych krajach. Wymiana międzynarodowa prowadzona jest m.in. w ramach programów: Erasmus+, Polsko-Niemiecka Współpraca Młodzieży, Polsko-Litewski Fundusz Wymiany Młodzieży, Funduszu Wyszehradzki.

Od 2015 r. w OHP (podobnie jak w urzędach pracy) dostępne są usługi EURES, świadczone przez doradców i asystentów EURES zatrudnionych w 16 wojewódzkich komendach OHP oraz 49 centrach edukacji i pracy młodzieży OHP. Są one ogólnodostępne, bezpłatne i skierowane do osób poszukujących pracy, zainteresowanych wyjazdem do innego kraju w celu podjęcia pracy, a także do pracodawców, którzy chcą zatrudnić pracowników z zagranicy.

Inne programy dla studentów. Studenci mogą skorzystać z wielu programów staży zawodowych w innych krajach, takich jak:

⁶⁰ Informacje o programach dotyczących międzynarodowej mobilności w zatrudnieniu, przedsiębiorczości i możliwościach zawodowych dostępne są na stronie internetowej: erasmusplus.org.pl, w podziale na sektory: Edukacja szkolna, Kształcenie i szkolenia zawodowe, Szkolnictwo wyższe, Edukacja dorosłych, Młodzież, a także Projekty centralne i sport.

⁶¹ erasmusplus.org.pl/o-programie [dostęp: 1.09.2017].

- Międzynarodowe Stypendium Parlamentarne Bundestagu – program stypendialny niemieckiego Bundestagu i berlińskich uniwersytetów, którego główną częścią jest piętnastotygodniowy staż w biurze jednego z deputowanych do Bundestagu;
- stypendia stażowe Polsko-Amerykańskiej Fundacji Wolności na praktyki w renomowanych amerykańskich przedsiębiorstwach⁶².

Usługi publicznych służb zatrudnienia. Wortal publicznych służb zatrudnienia⁶³ zawiera aktualne oferty pracy w państwach członkowskich Unii Europejskiej i krajach Europejskiego Obszaru Gospodarczego. Działania w ramach sieci EURES w Polsce wykonują:

- wojewódzkie urzędy pracy;
- powiatowe urzędy pracy;
- wojewódzkie komendy Ochotniczych Hufców Pracy;
- centra edukacji i pracy młodzieży Ochotniczych Hufców Pracy;
- podmioty akredytowane przez ministra rodziny, pracy i polityki społecznej.

Zatrudnianie cudzoziemców w Polsce

Zgodnie z regulacjami Unii Europejskiej Polska akceptuje swobodny przepływ pracowników w państwach członkowskich Unii Europejskiej, Europejskiego Obszaru Gospodarczego i Szwajcarii – obywatele z tych obszarów mogą podejmować pracę w Polsce bez konieczności uzyskania zezwolenia na pracę. Przepisy dotyczące zatrudniania cudzoziemców w Polsce reguluje Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy oraz rozporządzenia wykonawcze⁶⁴.

Od 1 maja 2014 r. możliwe jest również zatrudnienie cudzoziemca na podstawie zezwolenia na pobyt czasowy i pracę. Wniosek o takie zezwolenie składa cudzoziemiec przebywający legalnie na terytorium Polski, jeśli praca ma być wykonywana dłużej niż trzy miesiące. Co do zasady cudzoziemiec powinien dołączyć do wniosku informację starosty o braku możliwości zaspokojenia potrzeb kadrowych danego pracodawcy.

Procedura uproszczona, nazywana także „procedurą oświadczeniową” (bez konieczności uzyskania zezwolenia na pracę), dotyczy obywateli Armenii, Białorusi, Gruzji, Mołdawii, Federacji Rosyjskiej i Ukrainy. Mogą oni wykonywać pracę w Polsce przez sześć miesięcy w okresie 12 następujących po sobie miesięcy. Warunkiem skorzystania z procedury uproszczonej jest uzyskanie przez pracodawcę wpisu do ewidencji oświadczeń w powiatowym urzędzie pracy oraz posiadanie przez cudzoziemca dokumentu potwierdzającego tytuł

62 Informacje dostępne są na stronie: www.stypendia-pomostowe.pl [dostęp: 1.09.2017].

63 <http://psz.praca.gov.pl/oferty-pracy> [dostęp: 1.09.2017].

64 bit.ly/2EcrDSb [dostęp: 1.09.2017].

pobytowy w Polsce, uprawniającego go do wykonywania pracy. Od 1 stycznia 2018 r. przepisy dotyczące oświadczeń uległy dużym zmianom. Jedną z nich jest obowiązek składania przez pracodawców do powiatowych urzędów pracy informacji o rzeczywistym podjęciu pracy przez cudzoziemca.

Rozwijanie kompetencji związanych z przedsiębiorczością

W Polsce nie ma odrębnej strategii nauczania przedsiębiorczości, ale zagadnienie to jest uwzględnione w kilku strategiach ogólnych. Najbardziej istotną jest „Perspektywa uczenia się przez całe życie”⁶⁵, która określa krajowe ramy strategiczne kształcenia i szkolenia zawodowego przez całe życie. Strategia jest realizowana w latach 2013–2020 i dotyczy wszystkich poziomów kształcenia. W programie rządowym *Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)* położony został nacisk na rozwój kompetencji przedsiębiorczych i wsparcie tworzenia nowych, innowacyjnych firm w Polsce: „Strategia, zorientowana na odpowiedzialny i solidarny rozwój, stawia sobie za cel wyzwolenie przedsiębiorczości, wynalazczości i produktywności”⁶⁶.

Podmioty zaangażowane w rozwój przedsiębiorczości w Polsce to m.in.: Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, Ministerstwo Rozwoju (obecnie Ministerstwo Przedsiębiorczości i Technologii, Ministerstwo Inwestycji i Rozwoju), Ministerstwo Edukacji Narodowej, Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, a także Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, przedsiębiorcy i ich organizacje, banki.

Ministerstwo Przedsiębiorczości i Technologii, Ministerstwo Inwestycji i Rozwoju oraz Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości odgrywają szczególnie ważną rolę we wspieraniu przedsiębiorczości na poziomie polityki. Podmioty te aktywnie uczestniczą w tworzeniu i realizacji strategii związanej z przedsiębiorczością i innowacyjnością.

Narodowy Bank Polski od lat angażuje się w promocję edukacji gospodarczej i finansowej wśród młodzieży, prowadzi portal edukacji ekonomicznej⁶⁷. Bank Gospodarstwa Krajowego realizuje program MRPiPS wspierający rozwój przedsiębiorczości „Pierwszy Biznes – Wsparcie w starcie”⁶⁸. Najpełniejszą informację na temat przedsiębiorczości młodzieży w Polsce zawiera raport: *Youth*

65 bit.ly/2QHAJy [dostęp: 1.09.2017].

66 *Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)...*, s. 3.

67 www.nbportal.pl/edukacja-w-nbp [dostęp: 1.09.2017].

68 wsparciestarcie.bgk.pl [dostęp: 1.09.2017].

entrepreneurship support in Poland. Rapid Policy Assessments of Inclusive Entrepreneurship Policies and Programmes, wydany w 2015 r. przez OECD⁶⁹.

Edukacja formalna

Informacje o nauczaniu przedsiębiorczości w szkołach w Europie, w tym w Polsce, zawarte są w raporcie Eurydice: *Entrepreneurship Education at School in Europe* (2016)⁷⁰. Raport przedstawia informacje dotyczące szkolnictwa podstawowego i średniego (I i II stopnia) z uwzględnieniem szkół zawodowych w latach 2014/2015, a informacje zebrane zostały w 33 krajach należących do sieci Eurydice. Oprócz obszernego opisu porównawczego dokument zawiera także krótkie informacje o nauczaniu przedsiębiorczości w poszczególnych państwach.

Nauczanie przedsiębiorczości w szkołach jest uwzględniane w programach nauczania. Na poziomie ISCED 2 i 3 realizowany jest obowiązkowy przedmiot wiedza o społeczeństwie, w ramach którego uczniowie zobowiązani są do udziału w projekcie edukacyjnym (20% wymiaru przedmiotu na poziomie ISCED 2 i 10% na poziomie ISCED 3). Na poziomie ISCED 3, w ramach obowiązkowego przedmiotu podstawy przedsiębiorczości, uczniowie biorą udział w działaniach społecznych/obywatelskich oraz rozwijają umiejętności twórcze i inicjatywę. W ramach przedmiotu fakultatywnego ekonomia w praktyce uczniowie realizują indywidualne projekty edukacyjne. W związku z reformą szkolnictwa zawodowego w Polsce, rozpoczętą w roku szkolnym 2017/2018, trwają dalsze prace nad zmianami w zakresie nauczania przedsiębiorczości.

Przedsiębiorczość stanowi element Krajowych Ram Kwalifikacji dla Szkolnictwa Wyższego. Dzięki temu większość studentów szkół wyższych musi przynajmniej w minimalnym zakresie zetknąć się z tym obszarem podczas studiów. Potencjał studentów pod tym względem jest jednak niewykorzystany. Cenną inicjatywą edukacyjną uczelni są wysiłki na rzecz transferu wiedzy z nauki do biznesu. Przykładem jest konkurs prac dyplomowych „Młodzi Innowacyjni”, organizowany przez Przemysłowy Instytut Automatyki i Pomiarów od 2009 r.⁷¹ Można do niego zgłaszać prace dyplomowe (inżynierskie i magisterskie) w dziedzinach automatyki, robotyki i pomiarów, a obecnie także prace doktorskie. W latach 2009–2017 do konkursu zgłoszono 525 prac. Zmiany w zakresie nauczania przedsiębiorczości na uczelniach są planowane w związku nową ustawą „Konstytucja dla nauki”, która weszła w życie 1 października 2018 r.⁷²

69 bit.ly/2DiLEWN [dostęp: 1.09.2018].

70 bit.ly/2rw0xOw [dostęp: 1.09.2018].

71 bit.ly/2qRyTLD [dostęp: 1.09.2017].

72 Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. z 2018 r., poz. 1668).

Edukacja pozaformalna i nieformalna

Szkolenia w dziedzinie przedsiębiorczości poza edukacją formalną prowadzi wiele podmiotów, w tym znaczna ich część finansowana jest z funduszy unijnych.

Najbardziej wszechstronny program wsparcia oferuje Fundacja Młodzieżowej Przedsiębiorczości⁷³. Jest to pozarządowa organizacja pożytku publicznego, której celem jest przygotowanie dzieci i młodzieży do życia w warunkach gospodarki rynkowej oraz umożliwienie młodym ludziom zdobycia wiedzy i praktycznych umiejętności ułatwiających realizację planów zawodowych. Fundacja działa w ramach sieci Junior Achievement Worldwide, najstarszej i najszybciej rozwijającej się na świecie organizacji zajmującej się edukacją ekonomiczną młodych ludzi, działającej obecnie w 120 krajach. Programy Fundacji przygotowują młodzież do wejścia na rynek pracy, uczą przedsiębiorczości i poruszania się w świecie finansów, rozwijają umiejętności krytycznego myślenia oraz kształtują aktywny stosunek do życia. Obecnie Fundacja realizuje 12 programów i projektów dla młodzieży szkół podstawowych i średnich, w ramach których organizowane są ogólnopolskie konkursy. Uczestnicząca w nich młodzież reprezentuje Polskę podczas międzynarodowych edycji konkursów.

W 2017 r. Ministerstwo Rozwoju (obecnie Ministerstwo Inwestycji i Rozwoju) uruchomiło pilotaż nowej formy wsparcia – pomocy zwrotnej (nieoprocentowane pożyczki z możliwością częściowego umorzenia) dla osób dorosłych z całego kraju, które chcą skorzystać z kursów lub studiów podyplomowych⁷⁴. Resort przeznaczył na ten cel ponad 50 mln zł w programie Wiedza Edukacja Rozwój (PO WER). Pożyczki będą udzielane przez dwóch operatorów wybranych w konkursie. Fundusz „Pożyczki na kształcenie”⁷⁵ realizowany przez Fundację Agencja Rozwoju Regionalnego w Starachowicach w partnerstwie z Fundacją Fundusz Współpracy z Warszawy oraz Fundusz „Ogólnopolski Program Edukacji Naukowej” realizowany przez Fundację Rozwoju Przedsiębiorczości w Suwałkach⁷⁶. Fundusz „Pożyczki na kształcenie” skierowany jest do osób pełnoletnich. Pożyczki przeznaczone są wyłącznie na studia podyplomowe, kursy, szkolenia oraz inne formy kształcenia osób dorosłych oferowane przez krajowe i zagraniczne podmioty (za wyjątkiem studiów I, II i III stopnia), trwające nie dłużej niż 24 miesiące.

TopMinds. W 2017 r. został uruchomiony program szkoleniowo-mentoringowy skierowany do absolwentów i doktorantów polskich uczelni, którzy planują swoją karierę w nauce, biznesie lub administracji publicznej. Jest to wspólna inicjatywa Stowarzyszenia Top 500 Innovators i Polsko-Amerykańskiej

⁷³ www.junior.org.pl.

⁷⁴ bit.ly/2T8ztBt [dostęp: 1.09.2017].

⁷⁵ inwestujwrozwoj.pl.

⁷⁶ bit.ly/2ROPA5C [dostęp: 1.09.2017].

Komisji Fulbrighta⁷⁷, finansowana ze środków Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach programu pod nazwą „DIALOG” na lata 2017–2019. Celem programu jest:

- przygotowanie uczestników do podejmowania wyzwań i odnalezienia własnej ścieżki osiągnięcia celów zawodowych;
- rozwijanie kompetencji interpersonalnych i budowanie podstaw proaktywnych;
- wzmocnienie poczucia wartości zawodowej i osobistej;
- nawiązanie relacji i rozwinięcie sieci kontaktów.

Program oferuje udział w mentoringu indywidualnym, spotkaniach i wykładach z przedstawicielami różnych zawodów oraz szkoleniach rozwijających kompetencje interpersonalne.

Wsparcie dla osób nauczających przedsiębiorczości

Kształcenie nauczycieli w zakresie przedsiębiorczości nie jest uwzględniane w programach edukacyjnych – odbywa się w ramach doskonalenia zawodowego koniecznego do awansu zawodowego⁷⁸. Obecnie wiele uczelni oferuje studia podyplomowe dla nauczycieli z zakresu przedsiębiorczości.

Ośrodek Rozwoju Edukacji. Doskonalenie zawodowe jest realizowane przez instytucje na poziomie centralnym (Ośrodek Rozwoju Edukacji - ORE) oraz przez wojewódzkie i powiatowe centra doskonalenia nauczycieli. ORE zapewnia ofertę doskonalenia zawodowego w zakresie nauczania przedsiębiorczości skierowaną do wszystkich nauczycieli szkół średnich I i II stopnia⁷⁹.

Podyplomowe studia przedsiębiorczości dla nauczycieli. Studia takie oferuje m.in. Szkoła Główna Handlowa w Warszawie⁸⁰. Są to zajęcia dla nauczycieli szkół średnich. Opłata za trzyletnie studia wynosi 500 zł (są one współfinansowane przez Narodowy Bank Polski). Studia podyplomowe w zakresie przedsiębiorczości dla nauczycieli można ukończyć także online (oferuje je Polski Uniwersytet Wirtualny)⁸¹.

Fundacja Młodzieżowej Przedsiębiorczości oferuje nauczycielom szkół podstawowych i ponadpodstawowych możliwości doskonalenia zawodowego w zakresie przedsiębiorczości. Dostępne są również kursy doskonalenia

⁷⁷ Szczegółowe informacje o programie „TopMinds” dostępne są na stronie: fulbright.edu.pl/topminds [dostęp: 1.09.2017].

⁷⁸ Por. *Nauczanie przedsiębiorczości w szkołach w Europie. Raport Eurydice*, Bruksela 2016, bit.ly/2SHhS2B [dostęp: 1.09.2017].

⁷⁹ www.ore.edu.pl.

⁸⁰ bit.ly/2zUIR3M [dostęp: 1.09.2017].

⁸¹ bit.ly/2qJ76g0 [dostęp: 1.09.2017].

zawodowego, warsztaty lub bezpłatne konferencje, na których można poszerzyć wiedzę w zakresie dydaktyki przedsiębiorczości.

Zakładanie działalności gospodarczej i start-upów przez młodych przedsiębiorców

Informacje o możliwościach założenia firmy i o funduszach są szeroko dostępne i znajdują m.in. na stronach internetowych Ministerstwa Inwestycji i Rozwoju, Ministerstwa Przedsiębiorczości i Technologii, Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, Polskiej Agencji Rozwoju Przedsiębiorczości, Banku Gospodarstwa Krajowego, urzędów pracy, biur karier uczelni, inkubatorów przedsiębiorczości, regionalnych i lokalnych ośrodków wspierania przedsiębiorczości, fundacji i stowarzyszeń zajmujących się przedsiębiorczością. Wiele tych podmiotów udziela informacji i wsparcia po osobistym zgłoszeniu się.

Na stronach internetowych Ministerstwa Przedsiębiorczości i Technologii znajdują się informacje o funduszach pożyczkowych i poręczeniowych, dotacjach, strefach ekonomicznych oraz Społecznej Odpowiedzialności Przedsiębiorstw⁸². MRPiPS uruchomiło stronę internetową programu „Gwarancje dla młodzieży”⁸³.

Informacje o formach pomocy w założeniu działalności gospodarczej są dostępne na stronach internetowych wojewódzkich i powiatowych urzędów pracy i za pośrednictwem serwisu zielona linia (tj. centrum obsługi elektronicznej i telefonicznej dla klientów urzędów pracy z całej Polski)⁸⁴. Akademickie Inkubatory Przedsiębiorczości na swojej stronie internetowej również udostępniają przydatne informacje⁸⁵. Na stronach internetowych Banku Gospodarstwa Krajowego znaleźć można informacje o programie pożyczkowym dla ludzi młodych Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej „Pierwszy Biznes – Wsparcie w starcie”.

Środki finansowe na podjęcie działalności gospodarczej można uzyskać z kilku źródeł, m.in. z Banku Gospodarstwa Krajowego, przez Akademickie Inkubatory Przedsiębiorczości, z publicznych urzędów pracy.

Bank Gospodarstwa Krajowego. Celem programu „Pierwszy biznes – Wsparcie w starcie”, realizowanego przez Bank Gospodarstwa Krajowego⁸⁶, jest rozwój przedsiębiorczości oraz tworzenie nowych miejsc pracy, przeciwdziałanie bezrobociu i promowanie zatrudnienia. Środki na realizację programu

82 bit.ly/2z8cC0h [dostęp: 1.09.2017].

83 bit.ly/2JZaMDi [dostęp: 1.09.2017].

84 bit.ly/2qJJHeH [dostęp: 1.09.2017].

85 inkubatory.pl [dostęp: 1.09.2017].

86 bit.ly/2Fkm5HA [dostęp: 1.09.2017].

pochodzą z Funduszu Pracy. Z pożyczki na podjęcie działalności gospodarczej skorzystać mogą:

- studenci ostatniego roku studiów wyższych;
- absolwenci szkoły lub uczelni wyższej w okresie do czterech lat od dnia ukończenia szkoły lub uzyskania tytułu zawodowego;
- zarejestrowani bezrobotni.

Wartość nisko oprocentowanej pożyczki to 91 604 zł (kwota na dzień 1.12.2018 r.), a okres spłaty wynosi siedem lat. Pożyczkobiorcy mogą skorzystać z bezpłatnych usług doradczych i szkoleniowych. Dofinansowanie utworzenia miejsca pracy to 27 481,20 zł⁸⁷. Z programu pożyczkowego „Pierwszy biznes – Wsparcie w starcie” w 2018 r. udzielono 240 pożyczek w łącznej kwocie 16,3 mln zł (osobom do 29. roku życia) na podjęcie działalności gospodarczej. Od 2014 r. z tej formy pomocy skorzystało blisko 2 tys. osób w tej grupie wiekowej, a kwota pożyczek przekroczyła 120 mln zł⁸⁸.

Akademickie Inkubatory Przedsiębiorczości (AIP)⁸⁹ powstały w 2004 r., jako miejsca gdzie można rozpocząć biznes i uzyskać wsparcie bez ponoszenia wysokiego ryzyka. Oferta inkubatorów kierowana jest głównie do studentów, ale mogą z niej też korzystać inne osoby. W inkubatorach można założyć firmę na próbę, bez rejestracji działalności gospodarczej. Model preinkubacji (firma bez ZUS) polega na udostępnieniu początkującym przedsiębiorcom osobowości prawnej fundacji AIP w celu realizacji działań biznesowych. Oprócz wsparcia księgowego i prawnego można korzystać z biur AIP, konsultacji z ekspertami, ze szkoleń, z pomocy mentorów i innych form wsparcia. W 2005 r. ogólnopolska sieć AIP liczyła 12 inkubatorów, w 2015 r. było ich już 56. W 2006 r. funkcjonowało w inkubatorach 300 start-upów, w 2015 r. było ich 2,3 tys. AIP jako czołowa organizacja start-upowa w Europie wyznacza tendencje w Polsce i za granicą. Wspólnie z siecią Business Link oraz funduszem Seed Capital inkubatory tworzą start-upowy ekosystem porównywalny z ekosystemem Google. Od 2004 r. dzięki AIP powstało ponad 12 tys. firm, w tym np. takie znane marki jak PhotoBlog.pl, Chomikuj.pl, MISBHV, Key2Print, Glov. Obecnie aktem prawnym, regulującym kwestię działania akademickich inkubatorów przedsiębiorczości, jest Ustawa z dnia 20 lipca 2018 roku – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce⁹⁰. Każdy członek inkubatora ma zagwarantowane miejsce do pracy (50 biur

87 bit.ly/2TCBcOp [dostęp: 25.02.2019].

88 bit.ly/2urGBxI [dostęp: 25.02.2019].

89 inkubatory.pl/o-aip [dostęp: 1.09.2017].

90 Art. 148: stanowi, że „1. Uczelnie mogą prowadzić akademickie inkubatory przedsiębiorczości oraz centra transferu technologii. 2. Akademicki inkubator przedsiębiorczości tworzy się w celu wspierania działalności gospodarczej pracowników uczelni, doktorantów i studentów. 3. Akademicki inkubator przedsiębiorczości może być utworzony w formie jednostki ogólnouczelnianej albo spółki kapitałowej. Inkubator w formie jednostki ogólnouczelnianej działa na podstawie regulaminu zatwierdzonego przez senat”.

w 24 polskich miastach), w których może przeprowadzać spotkania biznesowe, konferencje, skorzystać z internetu czy multimediów.

Urzędy pracy. W urzędach pracy osoby bezrobotne mogą uzyskać środki na dofinansowanie rozpoczęcia działalności gospodarczej. Wielkość dofinansowania określona jest w umowie, nie może być jednak wyższa niż sześciokrotność przeciętnego wynagrodzenia, tj. 25 533,54 zł (według stanu na 1 grudnia 2017 r.). Pomoc jest bezzwrotna, o ile spełni się określone w umowie warunki.

W niektórych urzędach pracy osoby młode (w wieku od 18 do 30 lat) mogą skorzystać ze środków na prowadzenie działalności gospodarczej z realizowanych przez nie programów. Przykładem jest projekt współfinansowany z Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój (PO WER), Poddziałanie 1.1.1⁹¹.

Osoby spełniające kryteria określone w Ustawie z dnia 13 czerwca 2003 r. o zatrudnieniu socjalnym (Dz.U. z 2003 r., nr 122, poz. 1143, z późn. zm.) – m.in. osoby wychodzące z bezdomności, uzależnione od alkoholu, narkotyków, chore psychicznie, długotrwale bezrobotne, niepełnosprawne – mogą uzyskać środki na założenie spółdzielni socjalnej.

Promocja kultury przedsiębiorczości

W polityce publicznej państwa ważną rolę w propagowaniu kultury przedsiębiorczości odgrywają Ministerstwo Inwestycji i Rozwoju, Ministerstwo Przedsiębiorczości i Technologii oraz Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości. Na stronach internetowych Ministerstwa Inwestycji i Rozwoju oraz Ministerstwa Przedsiębiorczości i Technologii znajdują się podstawowe informacje o polityce rozwoju kraju i bezpieczeństwie gospodarczym, wsparciu przedsiębiorczości (informacje o funduszach pożyczkowych i poręczeniowych, dotacjach, strefach ekonomicznych oraz społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw)⁹² i wykorzystaniu funduszy europejskich (w latach 2004–2006, 2007–2013 oraz 2014–2020)⁹³. Ministerstwo Przedsiębiorczości i Technologii (dawniej Ministerstwo Rozwoju) wydaje co roku raport *Przedsiębiorczość w Polsce*⁹⁴.

Jednym z głównych podmiotów propagujących przedsiębiorczość w Polsce jest Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, tj. agencja rządowa podległa Ministerstwu Inwestycji i Rozwoju oraz Ministerstwu Przedsiębiorczości

91 bit.ly/2T9epe3 [dostęp: 1.09.2017].

92 bit.ly/2z8cC0h [dostęp: 1.09.2017].

93 bit.ly/2QJIT4U [dostęp: 1.09.2017].

94 bit.ly/2RLWyls [dostęp: 1.09.2017].

i Technologii⁹⁵. Agencja jest zaangażowana w realizację krajowych i międzynarodowych przedsięwzięć finansowanych z funduszy strukturalnych, budżetu państwa oraz programów wieloletnich Komisji Europejskiej. Jej głównym celem jest wspieranie sektora małych i średnich przedsiębiorstw (MSP). W latach 2014–2020 PARP odpowiada za realizację działań w ramach trzech programów operacyjnych:

- Program Operacyjny Inteligentny Rozwój;
- Program Operacyjny Wiedza Edukacja Rozwój;
- Program Operacyjny Polska Wschodnia (program ponadregionalny dla pięciu województw: lubelskiego, podkarpackiego, podlaskiego, świętokrzyskiego, warmińsko-mazurskiego).

Agencja oferuje szkolenia z zakresu przedsiębiorczości i pożyczki na rozpoczęcie działalności gospodarczej. Współpracuje z uczelniami, wspierając start-upy zakładane przez absolwentów i uczelniane przedsiębiorstwa typu spin-out. Wspomaga instytucje i organizacje wsparcia biznesu, w tym parki naukowo-technologiczne, inkubatory i centra transferu technologii, a także prowadzi działalność promocyjną. W 2013 r. PARP wydała podręcznik *Jak zostać i pozostać przedsiębiorcą*. Agencja organizuje także coroczny konkurs „Polski Produkt Przyszłości”, mający upowszechniać nowe, innowacyjne rozwiązania technologiczne⁹⁶.

Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego wspiera postawy przedsiębiorcze wśród studentów i absolwentów przez programy stażowo-szkoleniowe, np. „Top 500 Innovators”, największy program rządowy wspierania innowacyjności w nauce⁹⁷. Dzięki zajęciom prowadzonym przez wybitnych praktyków, wizytom studyjnym w zagranicznych ośrodkach i stażom w najbardziej innowacyjnych przedsiębiorstwach uczestnicy kursów dowiadują się, jak skutecznie komercjalizować wyniki badań naukowych. W planowanej reformie szkolnictwa wyższego położono nacisk na propagowanie przedsiębiorczości przez rozwój partnerstw na rzecz transferu wiedzy i wzmocnienie współpracy między uczelniami a przedsiębiorstwami i pracodawcami.

Działania promujące kulturę przedsiębiorczości wśród młodzieży szkolnej podejmuje Fundacja Młodzieżowej Przedsiębiorczości. Organizuje konkurs „Dzień przedsiębiorczości” (13 edycji do 2017 r.)⁹⁸. Co roku w tym wydarzeniu uczestniczy ponad 40 tys. uczniów z około 700 szkół oraz prawie 15 tys. firm i instytucji. Konkurs sprzyja podejmowaniu przez młodych ludzi trafnych decyzji w planowaniu dalszej drogi edukacyjnej i zawodowej. Dzięki udziałowi w programie uczniowie mają możliwość pozyskania informacji o wykształceniu, umiejętnościach czy predyspozycjach niezbędnych do wykonywania

95 www.parp.gov.pl/o-agencji [dostęp: 1.09.2017].

96 www.parp.gov.pl/konkursppp [dostęp: 1.09.2017].

97 www.top500innovators.org [dostęp: 1.09.2017].

98 dzien-przedsiębiorczosci.junior.org.pl [dostęp: 1.09.2017].

danego zawodu. Mogą poznać również sposób organizacji i zarządzania firmą. W 15. edycji „Dnia przedsiębiorczości”, która odbyła się w 2018 r. uczestniczyło 26 487 uczniów z 668 szkół, oraz 12 152 firm i instytucji⁹⁹.

Warto podkreślić, że wśród młodych ludzi w Polsce zaobserwować można wysoką akceptację dla postaw przedsiębiorczych i dużą gotowość do zakładania firm. Wyniki ogólnopolskich badań młodzieży szkół ponadgimnazjalnych wskazują, że młodzi Polacy chcą być niezależni zawodowo. Młodzież chce prowadzić własne firmy, by móc „brać sprawy w swoje ręce”, planując swoją karierę, dąży do zwiększania swoich zarobków i rozwijania się na rynku pracy¹⁰⁰. Są to jednak tylko deklaracje, które nie przekładają się na wysoki wskaźnik zakładania firm.

W Polsce działa kilka sieci młodych przedsiębiorców, które zwykle koncentrują się na absolwentach szkół wyższych (np. Polska Izba Młodych Przedsiębiorców, Forum Młodych Lewiatan¹⁰¹). Istnieje też wiele lokalnych organizacji zrzeszających młodych przedsiębiorców, np. Stowarzyszenie Młodych Przedsiębiorców – Wrocław. Sieci wsparcia raczej nie współpracują ze sobą, ale podejmowane są wysiłki zmierzające do poprawy stosunków między nimi. Krajowa Izba Gospodarcza realizuje projekt pod nazwą „Młodzi Innowacyjni”, w ramach którego podejmowane są próby ułatwienia współpracy między organizacjami młodzieżowymi, uczelniami, inkubatorami biznesu a parkami naukowo-technologicznymi – realizowane są m.in. konferencje, spotkania z liderami biznesu oraz „Forum Młodych Przedsiębiorców”. W maju 2017 r. odbyła się VII edycja „Young & Innovative Forum”, w której udział wzięło 220 osób¹⁰². Kolejna edycja pt. „Migracje” odbyła się w październiku 2018 r. i skierowana była do cudzoziemców chcących pracować w Polsce oraz do polskich pracodawców szukających pracowników¹⁰³.

99 junior.org.pl/pl/wydarzenia [dostęp: 25.02.2019].

100 *Badanie przedsiębiorczość wśród młodzieży 2017. Wyniki ogólnopolskie*, raport opracowany przez Akademię Liderów Fundacji dr. Bogusława Federa. Fundacja jest organizacją non profit i działa na rzecz rozwijania i wspierania mikroprzedsiębiorczości w Polsce.

101 www.fmlewiatan.pl.

102 kig.pl.

103 minnowacyjni.pl/forum/forum-2018 [dostęp: 25.02.2019].

PRZECIWDZIAŁANIE WYKLUCZENIU SPOŁECZNEMU MŁODZIEŻY

MAGDALENA DUDKIEWICZ

Doktor habilitowana nauk społecznych w zakresie socjologii. Adiunkt w Katedrze Metod Badania Kultury w Instytucie Stosowanych Nauk Społecznych Uniwersytetu Warszawskiego. Badaczka, dydaktyk i szkoleniowiec w zakresie pracy socjalnej, działań obywatelskich, społeczności lokalnych, animacji kultury, społecznego PR oraz realizacji projektów badawczych. Członkini zespołu „Obserwatorium Żywej Kultury – sieć badawcza” i współzałożycielka firmy badawczej MMD Milanowa.

Zagrożenie młodych wykluczeniem społecznym należy rozpatrywać w wielu wymiarach. Począwszy od materialnego, wraz z towarzyszącymi mu często takimi zjawiskami jak uzależnienia, przemoc, bezrobocie, gorsze warunki zamieszkiwania (patrz str. 107), przez niedostępność możliwości czy wręcz brak wyboru¹, aż do dalekich konsekwencji wykluczających młodych z obszaru edukacji na wyższych stopniach, kariery zawodowej czy uczestnictwa w życiu społecznym. Zjawisko wykluczenia utrwała proces dziedziczenia biedy, który potencjalnie prowadzi do powtórzenia przez osoby młode scenariuszy życiowych ich rodziców i opiekunów².

Pojęcie wykluczenia społecznego nie zostało jednoznacznie zdefiniowane w polskim prawie, nawet w Ustawie o pomocy społecznej³, mimo że mówi się w niej o przeciwdziałaniu temu zjawisku, podkreślając jednocześnie rolę integracji osób i rodzin ze środowiskiem (jako cel równoległy z usamodzielnieniem). Wykluczenie społeczne utożsamia się czasem z ubóstwem relatywnym, rozumianym jako wymuszone niezaspokojenie tych potrzeb, które decydują o jakości funkcjonowania człowieka w społeczeństwie. W Polsce o wykluczeniu społecznym (a zatem i o integracji) myśli się przede wszystkim w wymiarze

1 W. Warzywoda-Kruszyńska, *Bieda dzieci, zaniedbanie, wykluczenie społeczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2012.

2 W. Warzywoda-Kruszyńska, K. Kruszyński, *Dziedziczenie biedy i wykluczenia społecznego – w perspektywie lokalnej polityki społecznej*, [w:] *Polski Raport Social Watch 2010. Ubóstwo i wykluczenie społeczne w Polsce*, Warszawa 2011.

3 Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz.U. z 2004 r., nr 64, poz. 593, z późn. zm.).

ubóstwa, programy integracyjne mają zatem za zadanie przywrócenie jednostek na rynek pracy, co pozwoli im na poprawę sytuacji ekonomicznej. Bardzo rzadko w oficjalnych dokumentach wprost wskazuje się na wykluczenie, którego źródłem jest inna narodowość i (lub) wyznanie, różnego rodzaju niepełnosprawność i wszelkie inne różnicowania społeczne, co w znacznym stopniu jest pochodną homogeniczności polskiego społeczeństwa.

Kolejna kwestia dotyczy sposobu wyróżniania grup zagrożonych lub wykluczonych społecznie – w polskim ustawodawstwie ogólnie nie są one wyodrębniane według kryterium wieku (z wyjątkiem czasem najstarszego pokolenia). W rezultacie integracja społeczna młodego pokolenia wyróżniana jest także jedynie z punktu widzenia rynku pracy, a ubóstwo postrzegane jest przede wszystkim z perspektywy rodziny, nawet jeśli dotyczy głównie dzieci i młodzieży. W efekcie ubóstwo młodych pojawia się w dyskursie publicznym przede wszystkim w związku z usamodzielnianiem się, w tym wejściem na rynek pracy i dostępem do mieszkań.

Główne wyzwania

Obszerną diagnozę najważniejszych wyzwań w tym zakresie zawiera Resortowy Program „Młodzież solidarna w działaniu” na lata 2016–2019⁴ (omówiony szerzej w rozdziale poświęconym przeciwdziałaniu wykluczeniu społecznemu młodzieży). Należy jednak pamiętać, że brakuje w nim oszacowania skali zjawiska NEET oraz że diagnoza nie uwzględnia jeszcze skutków wprowadzenia programu „Rodzina 500+”. W programie zwrócono uwagę na ogromne zróżnicowanie w obrębie badanej grupy, czyli młodzieży, która jako „grupa wiekowa 13–30 lat rzadko jest badana jako całość [...] i jest zróżnicowana – inne potrzeby mają osoby pozostające na etapie edukacji formalnej, a inne osoby, które ten etap ukończyły. Innego podejścia wymagają także uczniowie szkół, studenci, dziewczęta, chłopcy, grupy młodzieżowe z miasta czy terenów wiejskich”⁵.

Najważniejsze problemy dotyczące młodych ludzi, potencjalnie sprzyjające sytuacji ich wykluczenia społecznego, to:

1. Poszukiwanie tożsamości w okresie dojrzewania, kształtowanie własnej osobowości i światopoglądu. Istotne utrudnienie w przebiegu tego procesu stanowi brak stabilności finansowej, dostępu do profesjonalnego wsparcia, atrakcyjnych propozycji umożliwiających kształtowanie się tożsamości nie tylko indywidualnej, ale także narodowej czy lokalnej.

⁴ Resortowy Program „Młodzież solidarna w działaniu na lata 2016–2019”.

⁵ Tamże.

2. Niski w porównaniu z innymi grupami wiekowymi poziom tzw. uogólnionego zaufania społecznego, w tym m.in. do polityków (co wpływa na słabe zainteresowanie polityką i sprawami życia publicznego oraz niski lub pozorny udział w procesach demokratycznych i partycypacyjnych na wszystkich szczeblach). Niski poziom zaufania objawia się też m.in. rozbieżnością między deklaracjami, że należy być wrażliwym i gotowym do pomocy innym ludziom, a niską rzeczywistą wrażliwością na dobro wspólne (m.in. niskie lub jedynie akcyjne zaangażowanie w wolontariat – zjawisko opisane w rozdziale poświęconym wolontariatowi młodzieżowemu) oraz ogólnym osłabieniem solidarności społecznej, zwrotem w kierunku wartości materialistycznych i wzrostem egocentryzmu. Taki stan wynika m.in. z nastawienia na sukces indywidualny (w życiu, w nauce, w pracy) oraz braku stymulowania postaw prospołecznych w rodzinie czy w szkole. Badania postaw wobec starości prowadzone przez CBOS wskazują ponadto na poczucie rosnącego dystansu międzypokoleniowego⁶.
3. Słaba kondycja fizyczna młodych ludzi, na co składają się: niski poziom aktywności fizycznej młodzieży – badania GUS wskazują na zdecydowaną dominację spędzania wolnego czasu na czynnościach niewymagających ruchu i wysiłku fizycznego (przyczyny upatrywane są w niskim poziomie zajęć wychowania fizycznego w szkole oraz przewadze alternatywnych, niezwiązanych z aktywnością fizyczną form spędzania czasu wolnego) oraz nieprawidłowe odżywianie się (prowadzące do nadwagi lub niedoborów) i brak wystarczająco długiego snu.
4. Niepełnosprawność – młodzież z niepełnosprawnościami jest grupą zróżnicowaną zarówno pod względem rodzaju i stopnia niepełnosprawności, jak i pod względem aktywności społecznej, edukacyjnej oraz zawodowej.
5. Słaba kondycja psychiczna młodego pokolenia, w tym depresje i zaburzenia łaknienia – jednym ze wskaźników jest wzrost liczby samobójstw wśród dzieci i młodzieży. Inne przejawy to dysfunkcyjne korzystanie z internetu (w tym uzależnienie), prowadzące m.in. do zaburzeń uwagi czy agresywnych zachowań, oraz uzależnienia substancjalne, od nikotyny, alkoholu i narkotyków.
6. Niski poziom aktywności kulturalnej młodzieży, w tym uczestnictwa uczniów w zajęciach pozalekcyjnych, zmniejszenie czytelnictwa książek, spadek zainteresowania ofertą instytucji kulturalnych oraz uczestnictwem w amatorskich ruchach artystycznych.
7. Trudna sytuacja młodych na rynku pracy, wynikająca z braku doświadczenia zawodowego i niskich kwalifikacji oraz braku umiejętności i gotowości do dostosowania ich do wymagań zmieniającego się dynamicznie rynku

6 M. Omyła-Rudzka, *Społeczna solidarność z osobami w starszym wieku*, CBOS, Warszawa 2012.

pracy, niskiego poziomu kluczowych kompetencji przydatnych w pracy zawodowej (w tym inicjatywy i przedsiębiorczości, współpracy, komunikacji), słabego osadzenia na rynku pracy i niewykształconego kapitału społecznego w potencjalnych miejscach pracy. W tym wymiarze istotne wydaje się uzupełnienie oferty edukacyjnej (formalnej, pozaformalnej oraz nieformalnej) nakierowanej na kształcenie kompetencji cenionych wysoko przez pracodawców. Młodym ludziom często proponuje się jedynie zatrudnienie na umowy cywilnoprawne lub czasowe, przez co są słabiej chronieni przed zwolnieniem, a to kształtuje niestabilną sytuację zawodową tych osób i tym samym uniemożliwia podejmowanie długofalowych zobowiązań o charakterze zarówno finansowym (zaciąganie kredytów hipotecznych na kupno własnego mieszkania), jak i prywatnym (np. opóźnienia zakładanie rodziny i decydowanie się na dzieci), co w konsekwencji prowadzi m.in. do zjawiska „późnego gniazdownictwa” – zamieszkiwania do 30. roku życia z rodzicami i coraz późniejszego usamodzielniania się. Największy niepokój wywołuje zjawisko pozostawania poza edukacją, szkoleniami i pracą (NEET). W Polsce wstępnie oszacowany odsetek młodych ludzi w takiej sytuacji wynosił w 2015 r. 14,9% (w latach 2008–2013 wzrósł on z 13% do 16,5%, od 2014 r. spada), co stanowi wartość bliską średniej dla krajów OECD⁷. Przynależność do grupy NEET powoduje nie tylko utrwalenie negatywnych wzorców funkcjonowania zawodowego, ale także przekłada się na niższe zaufanie – w tym do instytucji, mniejsze zainteresowanie sprawami publicznymi i zaangażowanie w sprawy publiczne (m.in. uczestnictwo w wyborach) oraz mniejsze zaangażowanie w sprawy społeczne (m.in. przynależność do organizacji)⁸.

8. Wychowywanie się poza naturalnym środowiskiem rodzinnym: w 2016 r. w pieczy zastępczej (w rodzinnej pieczy zastępczej, obejmującej rodziny zastępcze i rodzinne domy dziecka, i w instytucjonalnej pieczy zastępczej, obejmującej placówki opiekuńczo-wychowawcze i interwencyjne ośrodki preadopcyjne) przebywało ponad 74,7 tys. dzieci. To spadek o ponad 1,7 tys. w porównaniu z 2015 r. Rośnie z kolei udział rodzinnych form opieki nad dziećmi – w 2007 r. było to 67,3%, a w 2016 r. już 75,6%⁹.
9. Wielodzietność oraz niepełne rodziny jako czynniki, których występowanie potencjalnie może prowadzić do problemów finansowych rodziny i tym samym wykluczenia (co wynika ze wskaźników zagrożenia ubóstwem lub wykluczeniem społecznym w EU27¹⁰). Zagrożenie ubóstwem

⁷ *Society at a Glance. A Spotlight on Youth*, OECD, 2016.

⁸ *Europejskie badanie jakości życia*, Eurofound, 2012.

⁹ www.mpips.gov.pl/aktualnosci-wszystkie/swiadczenia-rodzinne/art,8886,mniej-dzieci-w-pieczy-zastepczej.html [dostęp: 21.05.2018].

¹⁰ Eurostat – EU-SILC; bit.ly/2a5Psey [dostęp: 21.05.2018].

zwiększa się wraz ze wzrostem liczebności gospodarstwa domowego, a najwyższe wartości osiąga w rodzinach wielodzietnych z trojgiem bądź większą liczbą dzieci na utrzymaniu. W porównywalnie trudnej sytuacji jak osoby z rodzin wielodzietnych znajdują się osoby z rodzin niepełnych. Problematyka ubóstwa i wykluczenia szczególnie dotyka też dzieci i młodzież w różnym stopniu niepełnosprawnych. Znaczenie tych czynników ryzyka istotnie wzrasta w sytuacji małej skuteczności systemu wsparcia rodzin wielodzietnych i może zaostrzać obawy młodych ludzi przed posiadaniem dzieci oraz poważnie ograniczyć zdolność rodzin, które się na dzieci zdecydowały, do rzetelnego wypełniania funkcji wychowawczych¹¹. Poza samotnym rodzicielstwem i wielodzietnością warto zwrócić uwagę na nastoletnie macierzyństwo. Wprawdzie ogólna tendencja od 2008 r. jest malejąca, ale w wypadku bardzo młodych matek miała charakter wzrostowy¹². Status materialny i niematerialny dzieci jest taki, jak rodzin i społeczności, w których się urodziły i w których dorastają. Z tego oczywistego faktu wynika ryzyko odtwarzania nierówności w kolejnych pokoleniach. Dzieci z zamożnych i włączonych rodzin jako osoby dorosłe też są zamożne i włączone, a dzieci z rodzin ubogich i wykluczonych, gdy dorastają, są w podobnej sytuacji jak ich rodzice¹³. Według metodologii przyjętej na potrzeby strategii *Europa 2020* w latach 2011–2012 liczba ubogich lub wykluczonych dzieci (w wieku 0–17 lat) w Polsce wynosiła ponad 2,1 mln (około 30% populacji w tym wieku)¹⁴. Należy jednak podkreślić, że od 2016 r. spadek skrajnego ubóstwa dotyczył zdecydowanej większości branych pod uwagę grup ludności, przy czym najbardziej wyraźną poprawę w tym zakresie odnotowano w grupie w wieku 0–17 lat oraz w rodzinach wielodzietnych¹⁵. Tendencję spadkową potwierdzają również dane z 2017 r.: „znaczącą poprawę zaobserwowano m.in. wśród samotnych matek lub ojców z dziećmi na utrzymaniu (spadek wartości wskaźnika o ok. 3 p. proc.), osób zamieszkujących gospodarstwa domowe z przynajmniej 1 dzieckiem do lat 16 posiadającym orzeczenie o niepełnosprawności (ok. 3 p. proc.) oraz osób w gospodarstwach z co najmniej 3 dziećmi w wieku 0–17 lat (ok. 2 p. proc.). Poprawę sytuacji dzieci potwierdzają również dane uwzględniające poszczególne grupy wieku, o czym świadczy spadek zasięgu ubóstwa skrajnego wśród osób

11 „Krajowy Program Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu 2020. Nowy wymiar aktywnej integracji”, www.mpips.gov.pl/bip/akty-prawne/programy/krajowy-program-przeciwdzialania-ubostwu-i-wykluczeniu-spoecznemu-2020-nowy-wymiar-aktywnej-integracji [dostęp: 21.05.2018].

12 Tamże.

13 Tamże.

14 Tamże.

15 *Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2016 r. (na podstawie badania budżetów gospodarstw domowych)*, opracowanie sygnalne, <https://bit.ly/2uwlhWx> [dostęp: 12.01.2019].

w wieku 0–17 lat (ok. 1 p. proc.)”. Nie zmienia to faktu, że problem ubóstwa nadal dotyczy ok. 5% dzieci w wieku 0–17 lat.¹⁶

Instytucje zajmujące się kwestią wykluczenia społecznego

Kwestie związane z obszarem wykluczenia społecznego pozostają w Polsce domeną Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej. Jak wspomniano w poprzednim podrozdziale, w polskim ustawodawstwie ogólnie kwestie wykluczenia społecznego nie są wyodrębniane według kryterium wieku, co powoduje, że zagadnienia związane z wykluczeniem społecznym młodzieży są rozproszone między różnymi departamentami ministerstwa. Sztandarowy projekt społeczny „Rodzina 500+” realizowany jest przez Departament Polityki Rodzinnej, który zajmuje się także innymi działaniami skierowanymi do rodziny (takimi jak Karta Dużej Rodziny), w tym także do młodzieży w wieku 13–18 lat. Inne departamenty MRPIPS, w których obszarze działania pozostają te kwestie, to: Departament Rynku Pracy (nadzorujący program „Gwarancje dla młodzieży” skoncentrowany na wsparciu młodzieży na rynku pracy – opisany w rozdziale poświęconym zatrudnieniu i rynkowi pracy) oraz pośrednio Departament Pomocy i Integracji Społecznej, Departament Ekonomii Społecznej i Pożytku Publicznego, a także Departament Wdrażania EFS. W strukturze ministerstwa nie ma departamentu skupiającego się na problematyce młodzieżowej (mimo że kryterium wieku w organizacji zagadnień bywa obecne w odniesieniu do najstarszego pokolenia, o czym świadczy istnienie Departamentu Polityki Senioralnej).

Sprawami młodzieży w pewnych wydzielonych obszarach zajmuje się także Ministerstwo Inwestycji i Rozwoju (np. zarządza „Inicjatywą na rzecz zatrudnienia ludzi młodych” i gwarantuje środki na jej realizację, monitoruje wydatki w ramach realizacji programu „Gwarancje dla młodzieży” pochodzące z EFS oraz „Inicjatywy na rzecz zatrudnienia ludzi młodych”), kwestie te w odpowiednich zakresach pozostają również w obrębie działania Ministerstwa Edukacji Narodowej, Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego, a także Ministerstwa Sportu i Turystyki.

Polityki publiczne wypracowywane przez poszczególne departamenty Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej poddawane są konsultacjom wewnętrznym (w ramach ministerstwa), następnie konsultacjom międzyresortowym oraz (w pewnych zakresach) są przedmiotem debat Rady Dialogu Społecznego – ciała powołanego w 2015 r., które zastąpiło dotychczasową Trójstronną Komisję ds. Społeczno-Gospodarczych. Rada

¹⁶ Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2017 r., <https://bit.ly/2FDqUcU> [dostęp: 12.01.2019].

Dialogu Społecznego jest miejscem dialogu między stroną rządową, organizacjami zrzeszającymi pracodawców oraz związkami zawodowymi, opiniuje projekty założeń ustaw i aktów prawnych, które mieszczą się w ustawowym działaniu Rady, może przedstawiać projekty ustaw i aktów prawnych. Rada Dialogu Społecznego zajmuje się zadaniami regulowanymi w pięciu różnych ustawach, dotyczących kształtowania wynagrodzeń w państwowej sferze budżetowej, minimalnego wynagrodzenia za pracę, pomocy społecznej, emerytur i rent z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych oraz świadczeń rodzinnych. Głównym obszarem działania (a zatem i prowadzonych konsultacji) Rady Dialogu Społecznego są zatem kwestie z obszaru rynku pracy, zatrudnienia oraz wybranych obszarów pomocy społecznej i wykluczenia społecznego, ponownie jednak bez wydzielenia w tym zakresie problematyki młodzieżowej. Regionalnym odpowiednikiem Rady Dialogu Społecznego są Wojewódzkie Rady Dialogu Społecznego¹⁷.

Działania państwa na rzecz przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu młodzieży

W Polsce nie istnieje dokument wypełniający kryteria strategii włączenia społecznego młodego pokolenia. Funkcjonują dokumenty bardziej ogólne o statusie programów, w których tego rodzaju działania stanowią jeden z kilku elementów, często w wymiarze wspierania rodziny, a nie w ściśle wiekowych kategoriach. Najważniejsze z nich to „Krajowy Program Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu 2020. Nowy wymiar aktywnej integracji” (zawiera cel operacyjny dotyczący gwarancji dla przyszłości młodzieży – stworzenie szansy dla młodzieży wejścia na rynek pracy i tworzenia rodziny) oraz program „Aktywne formy przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu – nowy wymiar 2020”¹⁸, w którym jeden z celów szczegółowych zakłada „integrowanie młodzieży szczególnie ze środowisk zagrożonych wykluczeniem społecznym z lokalnym środowiskiem poprzez działania edukacyjno-integracyjne”¹⁹. Wymienione programy zostały opisane w kolejnych podrozdziałach w ramach niniejszego rozdziału.

Jeszcze na etapie prac przygotowujących Polskę do wstąpienia do Unii Europejskiej młodzież została wyróżniona jako jedna z grup partnerskich, które miały tworzyć podstawy integracji. W ówczesnym Urzędzie Komitetu Integracji Europejskiej (agendzie rządowej koordynującej działania zmierzające do wstąpienia do Unii Europejskiej) powołano Radę Konsultacyjną ds. Młodzieży.

¹⁷ bit.ly/1SuzcnY [dostęp: 21.05.2018].

¹⁸ *Aktywne formy przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu – nowy wymiar 2020*, Warszawa, luty 2016 r.

¹⁹ Tamże.

Była ona jednym z siedmiu ciał tworzących Narodową Radę Integracji Europejskiej. W efekcie powstała *Strategia państwa dla młodzieży na lata 2003–2012*²⁰ (omówiona w rozdziale poświęconym polityce młodzieżowej w Polsce). Inspiracją do powstania tego dokumentu były działania Komisji Europejskiej. Prace nadzorowało ówczesne Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu. Głównym celem określonym w tym dokumencie było „stworzenie odpowiednich warunków dla młodzieży w wieku 15–25 lat, umożliwienie jej uczestnictwa w życiu społecznym, kulturalnym i politycznym na równi z innymi grupami społecznymi”²¹. W *Strategii* wyróżniono pięć obszarów aktywności: edukacja młodzieży; zatrudnienie; uczestnictwo młodzieży w życiu publicznym; czas wolny, kultura, sport, turystyka; zdrowie i profilaktyka. W 2005 r. *Strategia* została uznana przez władze za podstawowy dokument w zakresie polityki młodzieżowej, co wynikało ze „Stanowiska rządu w sprawie wdrażania Europejskiego Paktu na rzecz Młodzieży”. Zdecydowano o działaniach na rzecz poprawy jakości życia rodzinnego i zawodowego młodych ludzi, a państwo przyjęło na siebie rolę „organizatora powszechnie dostępnej, wysokiej jakości edukacji odpowiadającej na potrzeby społeczeństwa i rynku pracy opartej na wiedzy, twórcy instrumentów rynkowych pozwalających na aktywizację zawodową młodych ludzi, inicjatora włączania młodzieży do aktywnego udziału w życiu społecznym i obywatelskim oraz organizatora powszechnej i dostępnej podstawowej i specjalistycznej opieki zdrowotnej”²². Część zadań założonych w *Strategii* zrealizowano, jednak w 2009 r. pojawiły się w dyskursie publicznym opinie, że staje się ona martwym dokumentem i przestaje być traktowana jako dokument organizujący działania związane z problematyką młodzieżową²³. Po 2012 r. na poziomie centralnym nie pojawił się już żaden nowy dokument o znaczeniu strategicznym odnoszący się konkretnie do młodzieży.

Programy na rzecz przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu młodzieży

Za kluczowy dokument organizujący zagadnienia dotyczące przeciwdziałania zjawisku wykluczenia wśród młodzieży należy uznać „Krajowy Program Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu 2020. Nowy wymiar aktywnej integracji”.

²⁰ bit.ly/2QsqQEg [dostęp: 21.05.2018].

²¹ G. Zielińska, *Rola państwa w realizacji polityki dla młodzieży*, [w:] G. Zielińska (red.), *Polityka młodzieżowa*, „Studia BAS” 2009, nr 2 (18).

²² Tamże.

²³ Tamże.

Program jest osadzony w innych dokumentach strategicznych, wśród których jako kluczowe wskazano: *Długookresową Strategię Rozwoju Kraju. Polska 2030. Trzecia Fala Nowoczesności* (DSRK) oraz *Średniookresową Strategię Rozwoju Kraju* (SRK) (omówione zostały w rozdziale poświęconym polityce młodzieżowej w Polsce) wraz z dziewięcioma strategiami zintegrowanymi, w tym ze *Strategią Rozwoju Kapitału Ludzkiego* (SRKL), odgrywającą czołową rolę z punktu widzenia realizacji priorytetu walki z ubóstwem, oraz *Strategią Rozwoju Kapitału Społecznego* (SRKS) (omówioną w rozdziale poświęconym wolontariatowi młodzieżowemu).

Zawarty w Programie drugi cel operacyjny został opisany jako „gwarancje dla przyszłości młodzieży – stworzenie szansy dla młodzieży wejścia na rynek pracy i tworzenia rodzin. Stworzenie spójnego systemu działań edukacyjnych, społecznych i zawodowych umożliwiającego młodzieży przygotowanie do wejścia na rynek pracy, zdobycie niezbędnych kompetencji oraz umiejętności ułatwiających włączenie społeczne, aktywność zawodową i rozwój rodziny”. Cel został rozpisany na rezultaty niższego rzędu oraz działania. Całość odnosi się głównie do funkcji socjalnej i wczesnointerwencyjnej szkoły, unowocześnienia systemu kształcenia (ukierunkowanie na kształcenie kompetencji kluczowych, kreatywności, przedsiębiorczości oraz kooperacji), doskonalenia i promocji kształcenia zawodowego, wdrożenia systemu pierwszego zatrudniania. Program podkreśla znaczenie:

- zapobiegania przedwczesnemu macierzyństwu oraz zapewnienia odpowiedniej pomocy matkom (rodzicom) i ich rodzinom, jeśli dojdzie do takiej sytuacji;
- objęcia szczególną opieką rodziny wychowujące więcej niż jedno dziecko niepełnosprawne, gdyż najczęściej występują tam trudności z zapewnieniem odpowiedniej rehabilitacji wszystkim dzieciom, a niezaspokojenie tych potrzeb potęguje zagrożenie ubóstwem; podkreślono, że w sferze edukacji jest to problem wykluczenia poza szkolnictwo integracyjne oraz niska jakość tego ostatniego, a w sferze zawodowej pozostawanie poza edukacją, szkoleniami i pracą po ukończeniu gimnazjów czy szkół zawodowych (szczególnie szkół specjalnych);
- dążenia do zapewnienia równości szans życiowych przez niwelowanie nierówności startu w trakcie dzieciństwa – jako dowód skuteczności takich działań wskazano ograniczenie zjawiska dziedziczenia statusu po rodzicach do minimum.

Dla opisywanego Programu istotne są też obszary strategiczne zawarte w dwóch ogólniejszych dokumentach strategicznych. Jeden z trzech obszarów strategicznych *Strategii Rozwoju Kraju 2020*²⁴ (omówionej szerzej w rozdziale

²⁴ bit.ly/2rwpn0F [dostęp: 21.05.2018].

poświęconym polityce młodzieżowej w Polsce) odnosi się do spójności społecznej i terytorialnej. Wskazano w nim priorytetowe kierunki interwencji publicznej:

1. zwiększenie aktywności osób wykluczonych i zagrożonych wykluczeniem społecznym (kluczowe dla działań dotyczących młodzieży są: lepsze dopasowanie wsparcia przez zmiany w systemie świadczeń społecznych, zwiększony dostęp do rehabilitacji, program e-integracji nakierowany na grupy zagrożone wykluczeniem cyfrowym, zapewnienie powszechnego dostępu do wysokiej jakości edukacji na jej wszystkich etapach oraz powszechnego dostępu do kultury; wsparcie dla zwiększenia dostępności i poprawy jakości elastycznych form opieki nad dziećmi, ze szczególnym uwzględnieniem obszarów wiejskich i małych miast; zwiększenie dostępności komunikacyjnej, ułatwiającej dostęp do usług oraz rynków pracy);
2. zmniejszenie ubóstwa w grupach najbardziej nim zagrożonych (kluczowe dla działań dotyczących młodzieży są: zwiększenie dostępności różnych form pomocy dla uczniów, obiady, podręczniki itp.; zwiększenie dostępności i poprawa jakości elastycznych form opieki nad dziećmi ze szczególnym uwzględnieniem obszarów wiejskich i małych miast; inwestycje infrastrukturalne pozwalające niepełnosprawnym na obecność w przestrzeni publicznej, podnoszenie jakości edukacji włączającej; stworzenie efektywnego systemu wynajmu mieszkań i rozwój budownictwa socjalnego);
3. zwiększenie bezpieczeństwa obywatela (kluczowe dla działań dotyczących młodzieży są: podnoszenie wiedzy i świadomości konsumentów w zakresie zasad zdrowego żywienia i profilaktyki chorób, kształtowanie świadomości zdrowotnej i zdrowego stylu życia przez promocję i edukację zdrowotną, zwłaszcza wśród osób o najniższym statusie społeczno-ekonomicznym, oraz wzrost poziomu aktywności fizycznej, ze szczególnym uwzględnieniem propagowania aktywności fizycznej wśród dzieci i młodzieży.

Z kolei w przyjętej przez rząd *Strategii Rozwoju Kapitału Ludzkiego 2020* określono priorytetowe kierunki interwencji²⁵, wśród których dla działań dotyczących młodzieży kluczowe są zmiany w zakresie polityki publicznej kierowanej do młodej generacji, tak aby nie dopuszczać do ograniczenia lub utraty jej potencjałów, przede wszystkim przez wspieranie transferu edukacja (kształcenie i szkolenie) – zatrudnienie, ograniczenie skali ubóstwa i zagrożenia ubóstwem, szczególnie wśród dzieci, osób starszych i niepełnosprawnych oraz wzmocnienie działań profilaktycznych skierowanych do dzieci i rodzin zagrożonych dysfunkcją lub przeżywających trudności, w tym rozwój rodzinnych form pieczy zastępczej. Pozostałe kierunki interwencji dotyczą m.in. poprawy efektywności systemu

²⁵ bit.ly/2ROASw3 [dostęp: 21.05.2018].

świadczeń społecznych oraz systemu aktywizacji zawodowej i powrotu na rynek pracy, integracji społecznej imigrantów i osób powracających z zagranicy, rozwoju aktywnych, w tym innowacyjnych, form pomocy osobom zagrożonym lub wykluczonym społecznie, wsparcia osób zagrożonych lub dotkniętych przemocą w rodzinie oraz zwiększenia dostępności mieszkań, w tym przez rozbudowę systemu najmu oraz rozwój mieszkalnictwa społecznego.

„Krajowy Program Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu” szczególnie znaczenie przypisuje wspomaganie dzieci w rodzinach zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, młodych mających problemy z wejściem na rynek pracy (NEET) oraz młodych z niepełnosprawnościami (z niezaspokojonymi potrzebami rehabilitacyjnymi i opieki medycznej, z problemami z udziałem w edukacji). Takie wskazanie grup docelowych tylko częściowo koresponduje z założeniami Strategii Unii Europejskiej na rzecz młodzieży na lata 2019–2027²⁶, w której wymieniono konkretne kategorie młodzieży szczególnie zagrożonej marginalizacją i wykluczeniem z powodu: pochodzenia etnicznego, płci, orientacji seksualnej, niepełnosprawności, religii, przekonań lub poglądów politycznych (w dokumencie wskazano ponadto, że „wykluczenie społeczno-ekonomiczne oraz wykluczenie z procesów demokratycznych idą ze sobą w parze”)²⁷. Dodatkowy problem ze wskazaniem grup docelowych wynika z charakteru polskiego systemu pomocy społecznej, który nie wyodrębnia ich w podziale na kategorie wiekowe, lecz wyróżnia jedynie konkretne grupy obywateli (w tym osoby młode) uprawnionych – po spełnieniu określonych warunków – do otrzymania wsparcia socjalnego.

Za drugi istotny, przy czym najbardziej aktualny, dokument programowy należy uznać program „Aktywne formy przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu – nowy wymiar 2020”. Program nosi datę „luty 2016”, został ogłoszony przez Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, Departament Pomocy i Integracji Społecznej, i powstał w wyniku połączenia dwóch programów realizowanych wcześniej – „Aktywne formy przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu – edycja 2011–2015” oraz „Świetlica-Dzieci-Praca na rzecz wsparcia dziecka i rodziny w gminie na lata 2011–2015”. Do młodzieży odnoszą się dwa spośród opisanych w programie wyzwań: „włączenie środowisk młodzieżowych poprzez animację i edukację w tworzeniu przestrzeni dla jej aktywności, ze szczególnym zwróceniem uwagi na wzmocnienie indywidualnych kompetencji społecznych” oraz „proponuje kształcenia młodzieży w zakresie nabycia umiejętności społecznych oraz form spędzania czasu wolnego jako działania o charakterze profilaktycznym”. W efekcie jednym z celów szczegółowych

26 Rezolucja Rady Unii Europejskiej i przedstawicieli rządów państw członkowskich zebranych w Radzie w sprawie ram europejskiej współpracy na rzecz młodzieży: Strategia Unii Europejskiej na rzecz młodzieży na lata 2019–2027, <https://bit.ly/2JmK9tA> [dostęp: 28.02.2019].

27 Tamże.

programu jest „integrowanie młodzieży szczególnie ze środowisk zagrożonych wykluczeniem społecznym z lokalnym środowiskiem poprzez działania edukacyjno-integracyjne”²⁸. Do najważniejszych wyzwań stojących przed politykami publicznymi, związanych z przeciwdziałaniem procesom wykluczenia wśród młodych, zaliczono:

1. budowanie solidarności międzypokoleniowej definiowanej jako spójność międzypokoleniowa²⁹;
2. budowanie systemu wspierania aktywności społecznej młodzieży i grup młodzieżowych;
3. zapewnienie wsparcia i promowania aktywności społecznej w podstawie programowej kształcenia ogólnego, programach studiów itd. oraz ułatwienie dostępu do edukacji pozaformalnej;
4. przygotowanie oferty dla młodych osób z niepełnosprawnością³⁰.

Poddane analizie dokumenty jako główny podmiot rządowy w przeciwdziałaniu zjawisku wykluczenia wśród młodzieży wskazują Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, a w jego obrębie Departament Pomocy i Integracji Społecznej, Departament Polityki Rodzinnej oraz Departament Ekonomii Społecznej i Pożytku Publicznego. „Krajowy Program Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu 2020” wśród działań przewidzianych w drugim priorytecie („Zapewnienie spójności działań edukacyjnych, społecznych i zawodowych na rzecz dzieci i młodzieży”) wskazuje partnerów działań, takich jak Ochotnicze Hufce Pracy (dla działań w kierunku unowocześniania systemu kształcenia młodzieży przez zorientowanie na kształcenie kompetencji kluczowych: kreatywności, przedsiębiorczości oraz kooperacji, doskonalenie modelu kształcenia zawodowego oraz promocja kształcenia zawodowego w powiązaniu z rynkiem pracy, a także instytucje edukacyjne, rynku pracy i integracji społecznej w działaniu zmierzającym do wdrożenia całościowego systemu pierwszego zatrudnienia młodzieży opartego na działaniach zintegrowanych. Dla poszczególnych działań opisywanych w omawianych dokumentach jako partnerów wskazuje się przede wszystkim poszczególne instytucje podlegające władzy lokalnej, w tym podmioty edukacyjne i wychowawcze (szkoły, ośrodki wychowawcze i socjoterapii, zakłady poprawcze i schroniska dla nieletnich), domy kultury, ośrodki pomocy społecznej oraz powiatowe urzędy pracy. Wskazuje się też partnerów niepublicznych, takich jak centra i kluby integracji społecznej, podmioty ekonomii społecznej, organizacje pozarządowe, w tym Centra Wolontariatu. Realizatorem programu „Aktywne formy przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu – nowy wymiar 2020” jest Departament Pomocy

28 *Aktywne formy przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu – nowy wymiar 2020...*

29 W tym aspekcie Resortowy Program „Młodzież solidarna w działaniu na lata 2016–2019” pozostaje komplementarny w stosunku do „Programu na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014–2020”.

30 Program „Młodzież solidarna w działaniu na lata 2016–2019”.

i Integracji Społecznej, Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej oraz Biuro Kontroli, Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej (szczebel centralny), a także organizacje pozarządowe na szczeblu lokalnym. O dotacje mogą ubiegać się jednostki samorządu terytorialnego oraz organizacje pozarządowe.

Na realizację „Krajowego Programu Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu 2020. Nowy wymiar aktywnej integracji” przewidziano środki pochodzące z budżetu państwa, jednostek samorządu terytorialnego, funduszy celowych, jak i środków europejskich (przeze wszystkim z Regionalnych Programów Operacyjnych, Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój, a także niekiedy innych inicjatyw, takich jak Program Operacyjny Europejskiego Funduszu Pomocy Najbardziej Potrzebującym 2014–2020).

Plan finansowania programu na lata 2014–2020 zakłada wydatki na poziomie ponad 180 mln zł (średnio – ok. 25,7 mln zł rocznie). Zdecydowana większość tej kwoty ma pochodzić ze środków budżetu państwa (blisko 112 mln zł, czyli 62%), w następnej kolejności ze środków jednostek samorządu terytorialnego (prawie 58,5 mln zł, czyli 32%). Pozostała kwota to środki z funduszy celowych oraz ze środków prywatnych. Finansowanie priorytetu pierwszego programu (czyli „Przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu dzieci i młodzieży”) stanowi 55% kwoty przewidzianej na cały program w latach 2014–2020 (ok. 98,5 mln zł). Zdecydowana większość tych środków ma pochodzić z budżetu państwa (73%) oraz budżetów samorządowych (23%). Największe środki w ramach tego priorytetu przewidziano na działanie 1.5 – „Poszerzenie zakresu wsparcia w systemie świadczeń finansowych dla rodzin” (55% środków przewidzianych na realizację całego priorytetu). Oznacza to, że większość pieniędzy ma być przeznaczona na wsparcie rodzin, czyli pośrednio na polepszenie sytuacji dzieci w wieku do 18. roku życia. Można uznać, że program w znikomym stopniu zakłada środki na przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu młodzieży w wieku 19–30 lat³¹.

Poziom finansowania całości programu „Aktywne formy przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu – nowy wymiar 2020” (trzech konkursów, w tym jednego wprost odnoszącego się do młodzieży) wynosi 21,7 mln zł na lata 2016–2020, co daje skalę rocznej dotacji na poziomie blisko 4,4 mln zł, przy czym z dotacji można pokryć 80% kosztów projektów.

Dla „Krajowego Programu Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu 2020” założono następujące wskaźniki dotyczące młodzieży, opisywane przez wskazanie wartości bazowej w 2011 r. i wartości docelowej w 2020 r.:

- stopa bezrobocia absolwentów szkół prowadzących kształcenie zawodowe: policealnych i średnich zawodowych oraz zasadniczych zawodowych: wartość bazowa 40,6%, docelowa 35,9%;

31 Wszystkie wyliczenia na podstawie dokumentu „Krajowy Program Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu 2020. Nowy wymiar aktywnej integracji”...

→ wskaźnik bierności społecznej młodzieży, NEET: dla przedziału 20–24 lata wartość bazowa 18,2%, docelowa 16,2%, dla przedziału 25–29 lat wartość bazowa 21,4%, docelowa 18%.

Zapisy w programie zakładają prowadzenie monitoringu, ewaluacji bieżącej, śródkresowej oraz po zakończeniu programu. Monitoring ma opierać się na zbieraniu i analizie danych z wykorzystaniem narzędzia „Ocena zasobów pomocy społecznej”, ma wykorzystywać dane zbierane i weryfikowane w ramach sprawozdań MPIPS03 oraz systemów statystyczno-informacyjnych SYRIUSZ i POMOST, a także dane gromadzone przez Główny Urząd Statystyczny. Za zbieranie danych oraz realizację badań mają być odpowiedzialne Obserwatoria Integracji Społecznej (OIS), które powstały w ramach projektu „Koordynacja na rzecz aktywnej integracji” realizowanego w Programie Operacyjnym Kapitał Ludzki na lata 2007–2013. Obserwatoria działają przy Regionalnych Ośrodkach Polityki Społecznej. Na szczeblu centralnym program przewidywał powołanie Krajowej Platformy Badawczej, która miała być konsorcjum „administracji rządowej, partnerów społecznych i organizacji obywatelskich oraz ekspertów (badacze ubóstwa, praktycy pomocy, osoby doświadczające problemów)”. Miała ona zarządzać całością analiz i rekomendować zmiany w programie. Przewidywano również opracowywanie (od 2015 r.) corocznego raportu o stanie realizacji programu, co jednak do 2018 r. nie zostało zorganizowane.

Z kolei wskaźniki dla programu „Aktywne formy przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu – nowy wymiar 2020” zakładają objęcie w ramach opisanego wyżej konkursu 200 przedstawicieli młodzieży, działania projektowe ma prowadzić 15 podmiotów reintegracyjnych oraz lokalnych świetlic środowiskowych i klubów młodzieżowych, ma być 20 inicjatyw wolontariackich. W programie przewidziano, że monitoring będzie prowadzony przez Departament Pomocy i Integracji Społecznej w Ministerstwie Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej. Podmioty, którym przyznawana jest dotacja w ramach konkursów, zobowiązane są do przedstawiania sprawozdań z wykonania powierzonego zadania publicznego, a ich bieżąca realizacja może podlegać ocenie prowadzonej przez pracowników ministerstwa w ramach wizyt monitorujących.

W Polsce władze krajowe nie prowadzą kampanii lub innych działań propagujących przeciwdziałanie dyskryminacji, rasizmowi lub wspierających wielokulturowość. Obszary te pozostają domeną przede wszystkim organizacji pozarządowych oraz, w mniejszym zakresie, niektórych samorządów terytorialnych (m.in. m.st. Warszawa, które stworzyło i wsparło finansowo Centrum Wielokulturowe, działające od 2017 r. i powierzone przez samorząd lokalnym organizacjom pozarządowym). Organ państwowy, który podejmuje działania w tym zakresie, to Rzecznik Praw Obywatelskich (RPO), aktywnie przeciwstawiający się różnego typu dyskryminacji i dbający o zrozumienie i ochronę praw człowieka.

W 2016 r. została zlikwidowana (powołana w 2013 r.) Rada do spraw Przeciwdziałania Dyskryminacji Rasowej, Ksenofobii i związanej z nimi Nietolerancji. Jej zadaniem było „koordynowanie działań podejmowanych przez organy administracji publicznej na rzecz zwalczania nierówności związanej z pochodzeniem rasowym, narodowym czy etnicznym oraz przeciwdziałania rasizmowi i ksenofobii”³². W opinii rządu Rada działała nieefektywnie, a jej zadaniami od 2016 r. zajmuje się Pełnomocnik Rządu ds. równego traktowania³³.

W polskich szkołach przez pewien czas odgórnie nie inicjowano działań zmierzających do wypełnienia zobowiązań wynikających z deklaracji paryskiej z 17 marca 2015 r., dotyczącej zobowiązania ministrów edukacji o promowaniu – przez edukację – postaw obywatelskich oraz wspólnych wartości: wolności, tolerancji i niedyskryminacji. Jej główne cele to „zapobieganie gwałtownej radykalizacji postaw oraz promowanie wartości demokratycznych, praw podstawowych, zrozumienia międzykulturowego i aktywnego obywatelstwa” oraz „sprzyjanie włączaniu osób uczących się należących do grup defaworyzowanych, w tym osób ze środowisk migracyjnych, przy jednoczesnym przeciwdziałaniu dyskryminującym praktykom i zwalczaniu ich”³⁴. Od dawna tego typu działania są inicjowane przez szkoły przy wsparciu samorządów i partnerów społecznych. Zagadnienia te zostały uwzględnione w nowych podstawach programowych kształcenia ogólnego³⁵, w których wśród celów kształcenia i treści nauczania z zakresu edukacji obywatelskiej (w ramach przedmiotów: język polski, historia, wiedza o społeczeństwie, geografia, etyka, język obcy nowożytny) wskazano wartość współpracy, solidarności i budowania relacji społecznych, a także szacunku dla innych osób oraz kształtowania postawy otwartości wobec świata i ludzi. Pojawiły się też stwierdzenia o potrzebie przeciwstawiania się ksenofobii, rasizmowi, szowinizmowi i antysemityzmowi oraz postulaty godzenia różnych tożsamości społeczno-kulturowych (regionalnej, narodowej i etnicznej, państwowej i obywatelskiej, europejskiej).

32 Pismo RPO o likwidacji Rady, bit.ly/2G6ZL4I [dostęp: 21.05.2018].

33 www.rownetraktowanie.gov.pl

34 eurydice.org.pl/2016/03/18/broszura-dotyczaca-realizacji-postanowien-deklaracji-paryskiej-z-17-marca-2015-roku [dostęp: 28.02.2019].

35 Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej: z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej (Dz.U. 2017, poz. 356); z dnia 30 stycznia 2018 r. w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego dla liceum ogólnokształcącego, technikum oraz branżowej szkoły II stopnia (Dz.U. 2018, poz. 467); z dnia 26 lipca 2018 r. w sprawie uzyskiwania stopni awansu zawodowego przez nauczycieli (Dz.U. 2018, poz. 1574).

Prawa młodzieży

Prawa młodzieży nie stanowią w polskim ustawodawstwie ani dyskursie publicznym osobnej kategorii praw, tak jak jest to w odniesieniu do praw dziecka (w Polsce funkcjonuje osobny urząd Rzecznika Praw Dziecka³⁶, omówiony w rozdziale poświęconym polityce młodzieżowej w Polsce), co wynika z Konwencji o Prawach Dziecka przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych). Słowo „młodzież” pojawia się wprawdzie w konstytucji RP, np. w art. 68 pkt 5, w którym mówi się, że: „Władze publiczne popierają rozwój kultury fizycznej, zwłaszcza wśród dzieci i młodzieży”. Trudno powiedzieć, kogo dokładnie to postanowienie dotyczy, gdyż konstytucja nie podaje żadnej definicji terminu „młodzież”. Definicji młodzieży nie znajdziemy też w żadnej konwencji międzynarodowej, której Polska jest stroną. Podstawowe przepisy dotyczące młodzieży odnoszą się głównie do ograniczania praw nieletnich w zakresie takich zachowań jak przebywanie poza miejscem zamieszkania lub pobytu po godzinie 23.00, zakup i używanie alkoholu i papierosów, ograniczeniu podlega też prawo do życia intymnego, zakupów przez internet, uzyskiwania prawa jazdy czy wstępu do nocnych klubów, a także samodzielnych wizyt u lekarza – są możliwe od 16. roku życia. Wśród uprawnień osób poniżej 18. roku życia można z kolei wskazać głównie ograniczenie odpowiedzialności karnej oraz różne przysługujące zniżki na przejazdy środkami komunikacji publicznej (przywilej przysługujący dłużej, jeśli osoba uprawniona kontynuuje naukę). Wśród organizowanych przez instytucje państwowe kampanii społecznych kierowanych do młodych ludzi i propagujących właściwe zachowania można wskazać kampanię promującą trzeźwość wśród młodych kierowców „Mój wybór... życie”.

Systemy wsparcia społecznego

Wsparcie mieszkaniowe

Ustawa o pomocy społecznej³⁷ (opisana we wcześniejszych podrozdziałach w ramach niniejszego rozdziału) przewiduje indywidualną procedurę wsparcia dla osoby pełnoletniej opuszczającej takie placówki jak dom pomocy społecznej dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych intelektualnie, dom dla matek z małoletnimi dziećmi i kobiet w ciąży oraz schronisko dla nieletnich, zakład poprawczy, specjalny ośrodek szkolno-wychowawczy, specjalny ośrodek wychowawczy, młodzieżowy ośrodek socjoterapii zapewniający całodobową opiekę i młodzieżowy ośrodek wychowawczy. Działania na rzecz „osoby usamodzielnianej” mają też

³⁶ brpd.gov.pl/prawa-dziecka [dostęp: 21.05.2018].

³⁷ Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz.U. z 2004 r., nr 64, poz. 593, z późn. zm.).

na celu jej integrację ze środowiskiem przez pracę socjalną oraz wsparcie materialne w formie pieniężnej na usamodzielnienie i na kontynuowanie nauki, pomoc w uzyskaniu odpowiednich warunków mieszkaniowych (w tym m.in. uzyskanie mieszkania chronionego pod nadzorem i przy wsparciu pracownika socjalnego) i uzyskaniu zatrudnienia oraz pomoc w formie rzeczowej na zagospodarowanie. Warunkiem otrzymania wsparcia jest zobowiązanie osoby usamodzielnianej do wypełniania indywidualnego planu stawiania się samodzielnym w asyście pracownika socjalnego.

W Polsce wsparcie mieszkaniowe (realizowane przez przyznawanie mieszkań socjalnych i komunalnych), podobnie jak większość innych programów pomocowych, nie jest uzależnione od wieku, lecz decydujące jest kryterium dochodowe. Jednocześnie w wielu dokumentach wskazuje się na mieszkanie jako warunek usamodzielniania młodego pokolenia oraz na znaczenie odpowiednich warunków mieszkaniowych dla rozwoju dzieci i młodzieży. Osobny program stanowią działania podejmowane w ramach Towarzystwa Budownictwa Mieszkaniowego oraz (zakończony w 2018 r.) program „Mieszkanie dla Młodych”, wspierający zakup pierwszego mieszkania na rynku pierwotnym lub budowę pierwszego domu, którego beneficjentami mogły być początkowo tylko młode rodziny (do 35. roku życia), a w późniejszym okresie funkcjonowania programu także osoby młode (państwo pokrywa 10% kosztów zakupu mieszkania do 50 m kw. dla osób bez dzieci i 15% dla tych z dziećmi. Dodatkowo przez kolejne pięć lat rodziny mające przynajmniej troje dzieci mogą mieć pokryte kolejne 5% kosztów). Program „Mieszkanie dla Młodych” funkcjonował do 30 września 2018 r., później zastąpił go Narodowy Program Budowy Mieszkań „Mieszkanie+”, w ramach którego planowana jest budowa tanich mieszkań na wynajem oraz uruchomienie specjalnych kas oszczędnościowych, w których Polacy mieliby odkładać pieniądze na własne mieszkanie lub dom. Dla osób z niskimi dochodami dostępny jest też system dodatków mieszkaniowych wypłacanych przez gminy w ramach systemu pomocy społecznej.

Wsparcie dla rodzin i osób bezrobotnych

Jak wspomniano, pomoc dla najmłodszego pokolenia w systemie zabezpieczenia społecznego realizowana jest przede wszystkim w ramach wsparcia dla rodzin – niektóre rodzaje wsparcia uzależnione są od sytuacji materialnej, inne nie, są też takie, w których kryteria są mieszane, w tym obecnie najważniejsze wsparcie realizowane w ramach programu „Rodzina 500+”³⁸. Jest to wsparcie otrzymywane na każde drugie i kolejne dziecko, bez żadnych dodatkowych warunków, a w rodzinach z dochodem poniżej 800 zł netto także na pierwsze lub

38 Ustawa z dnia 11 lutego 2016 r. o pomocy państwa w wychowywaniu dzieci (Dz.U. z 2016 r., poz. 195).

jedynе dziecko. Dla rodzin z dzieckiem niepełnosprawnym kryterium dochodowe jest wyższe i wynosi 1200 zł netto, dodatkowe wsparcie w wysokości 500 zł otrzymują także rodziny zastępcze oraz rodzinne domy dziecka na każde dziecko, na podstawie Ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej³⁹. Co istotne, świadczenie wychowawcze z programu „Rodzina 500+” nie jest wliczane do dochodu w wypadku świadczeń z pomocy społecznej, funduszu alimentacyjnego, świadczeń rodzinnych czy dodatków mieszkaniowych.

Pozostałe istotne elementy systemu wsparcia rodzin to:

1. zasiłek rodzinny przysługujący rodzicom, jednemu z rodziców albo opiekunowi prawnemu dziecka, albo opiekunowi faktycznemu dziecka, które zależy od kryterium dochodowego (obowiązuje reguła „złotówka za złotówkę”) i po jego wypełnieniu przynależy na dzieci do 18. roku życia, do ukończenia 21. roku życia w wypadku nauki dziecka w szkole oraz do 24. roku życia dla dziecka z niepełnosprawnością, które kontynuuje naukę w szkole lub w szkole wyższej;
2. dodatki do świadczenia rodzinnego, dotyczące np. kształcenia i rehabilitacji dziecka z niepełnosprawnością (na pokrycie zwiększonych wydatków związanych z rehabilitacją lub kształceniem), wychowywania dziecka w rodzinie wielodzietnej (na trzecie i na następne dzieci), dziecka uczącego się poza miejscem zamieszkania czy z tytułu samotnego wychowywania dziecka;
3. świadczenia przysługujące z tytułu urodzenia dziecka („becikowe”) oraz świadczenie rodzicielskie („kosiniakowe”), przysługujące przez okres 52 tygodni lub dłużej, w szczególnych przewidzianych ustawowo sytuacjach.

Bezpośrednią formę pomocy dla młodych osób stanowi wsparcie dla bezrobotnych – osoba, która przez ostatnie 18 miesięcy pracowała przez 365 dni i otrzymywała przynajmniej pensję minimalną może otrzymać zasiłek dla bezrobotnych. Inne formy wsparcia bezrobotnych to szkolenia, obwieszczenia o pracy, dofinansowanie do zakładania działalności gospodarczej (głównie ze środków Unii Europejskiej) – jednak dla młodych osób barierą w uzyskaniu takich świadczeń stanowi często brak historii zatrudnienia. Kolejną formą wsparcia na rynku pracy jest poradnictwo zawodowe (szerzej omówione w rozdziale poświęconym zatrudnieniu i rynkowi pracy), które w Polsce odbywa się w ramach działań:

1. polityki edukacyjnej (poradnie psychologiczno-pedagogiczne funkcjonujące w systemie oświaty);
2. szkolnictwa wyższego (akademickie biura karier);
3. polityki rynku pracy – działania kierowane do osób zarejestrowanych, realizowane przez jednostki publicznych służb zatrudnienia: Ministerstwo

³⁹ Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz.U. z 2011 r., nr 149, poz. 887, z późn. zm.).

Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, Centra Informacji i Planowania Kariery Zawodowej (funkcjonujące w ramach wojewódzkich urzędów pracy) oraz powiatowe urzędy pracy i Ochotnicze Hufce Pracy.

Opieka zdrowotna

Dla większości młodych ludzi – do ukończenia 18. roku życia, a dla osób kontynuujących naukę do ukończenia 26. roku życia – w Polsce dostępna jest bezpłatna opieka medyczna (również dla starszych, o ile są zarejestrowani jako osoby bezrobotne). Funkcjonuje osobna specjalistyczna sieć szpitali przeznaczona dla osób do 18. roku życia – przysługuje im także zwolnienie z odpłatności za koszty żywienia i zakwaterowania w szpitalu uzdrowiskowym dla dzieci, sanatorium uzdrowiskowym dla dzieci i sanatorium uzdrowiskowym (dla dzieci z niepełnosprawnością w znacznym stopniu – bez ograniczenia wieku). W 2016 r. weszła w życie Ustawa o wsparciu kobiet w ciąży i rodzin „Za życiem”⁴⁰, na mocy której osoby do ukończenia 18. roku życia posiadające zaświadczenie stwierdzające ciężkie i nieodwracalne upośledzenie albo nieuleczalną chorobę zagrażającą życiu, które powstały w prenatalnym okresie rozwoju dziecka lub w czasie porodu, mają prawo do świadczeń poza kolejnością.

Podsumowując, w Polsce nie istnieje osobny ogólnokrajowy system monitorowania i zapewniania jakości (ewaluacji) wsparcia opisanego w niniejszym rozdziale. Poszczególne oceny i ewaluacje prowadzone są albo na potrzeby konkretnych projektów, np. kierowanych do beneficjentów uprawnionych do poszczególnych typów świadczeń przez różne instytucje realizujące świadczenia (często na poziomie jednostek samorządu terytorialnego), albo w ramach szerokich programów pomocowych, przede wszystkim wówczas, gdy stanowi to wymóg wynikający ze współfinansowania działań z funduszy europejskich.

Praca z młodzieżą jako wsparcie w zapobieganiu wykluczeniu społecznemu

Za kluczowy dokument organizujący zagadnienia dotyczące zapobiegania zjawisku wykluczenia wśród młodzieży należy uznać „Krajowy Program Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu 2020. Nowy wymiar aktywnej integracji” (opisany we wcześniejszych podrozdziałach w ramach niniejszego rozdziału). Również tam szukać należy informacji dotyczących podmiotów właściwych do podejmowania pracy z młodzieżą jako czynnika sprawczego inkluzji. W programie założono takie działania przede wszystkim w kontekście

⁴⁰ Ustawa z dnia 4 listopada 2016 r. o wsparciu kobiet w ciąży i rodzin „Za życiem” (Dz.U. z 2016 r., poz. 1860).

wejścia na rynek pracy i tworzenia rodziny. Niestety, program nie zawiera opisu wskaźników i harmonogramu i nie sposób też odnaleźć informacji dotyczących stopnia jego zaawansowania. W odniesieniu do programów pracy z młodzieżą za istotny akt prawny uznać można także Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2013 r. w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach⁴¹ oraz Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 28 sierpnia 2017 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach⁴².

Główne programy pracy z młodzieżą mające na celu przeciwdziałanie wykluczeniu oraz konkretne grupy docelowe objęte tymi działaniami zostały opisane we wcześniejszych podrozdziałach w ramach niniejszego rozdziału. Wspomniane wcześniej w tym rozdziale rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej jako przyczyny powodujące konieczność udzielenia pomocy psychologiczno-pedagogicznej wymienia bardzo konkretne kategorie (jak niepełnosprawność, szczególnie uzdolnienia, zaburzenia komunikacji językowej, choroba przewlekła), ale zawiera też sformułowania ogólne, takie jak niedostosowanie społeczne i zagrożenie niedostosowaniem społecznym, specyficzne trudności w uczeniu się, sytuacje kryzysowe lub traumatyczne, zaniedbania środowiskowe związane z sytuacją bytową ucznia i jego rodziny, sposobem spędzania czasu wolnego i kontaktami środowiskowymi. W ostatnim punkcie pojawia się stwierdzenie o trudnościach adaptacyjnych związanych z różnicami kulturowymi lub ze zmianą środowiska edukacyjnego.

„Krajowy Program Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu 2020” odnosi się głównie do funkcji socjalnej i wczesnointerwencyjnej instytucji edukacyjnych. Tym samym to szkoła staje się głównym podmiotem realizującym pracę z młodzieżą. Za uzupełniające uznać można zadania realizowane przez Ochotnicze Hufce Pracy (środowiskowe i „bez zakwaterowania”), centra edukacji i pracy młodzieży (w tym: młodzieżowe biura pracy, kluby pracy, mobilne centra informacji zawodowej, młodzieżowe centra kariery, punkty pośrednictwa pracy) oraz Ośrodki Szkolenia i Wychowania. Wspomniane wcześniej w tym rozdziale rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej jako osobę odpowiedzialną za udzielenie pomocy psychologiczno-pedagogicznej na terenie placówki edukacyjnej wskazuje jej dyrektora, zaś wśród jej realizatorów zostali wymienieni nauczyciele, wychowawcy i specjaliści, tacy jak psycholodzy, pedagodzy, logopedzi, doradcy zawodowi i terapeuci pedagogiczni. Jednocześnie podkreślono, że możliwa jest w tym zakresie współpraca z rodzicami, poradniami

41 bit.ly/2C0PDX3 [dostęp: 21.05.2018].

42 bit.ly/2SBmGGw [dostęp: 21.05.2018].

psychologiczno-pedagogicznymi, placówkami doskonalenia nauczycieli, innymi placówkami edukacyjnymi, organizacjami pozarządowymi oraz innymi instytucjami działającymi na rzecz rodziny, dzieci i młodzieży, a w szczególnych sytuacjach także m.in. asystentami edukacji romskiej, pracownikami socjalnymi, asystentami rodziny i kuratorami sądowymi.

W momencie zaistnienia problemów wskazujących na różnego rodzaju niedostosowanie społeczne młodych ludzi zostają oni objęci także interwencją skierowaną do całej rodziny – wówczas największa rola przypada systemowi pomocy społecznej, a tym samym pracownikom socjalnym i asystentom rodziny (a w sytuacjach skrajnych systemowi pieczy zastępczej). Zagadnienia te reguluje Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej⁴³, która zakłada stworzenie spójnego systemu opieki nad dzieckiem i rodziną, jeżeli ma ona trudności głównie natury opiekuńczo-wychowawczej. Są to usługi asystenta rodziny lub rodziny wspierającej, poradnictwa rodzinnego, usług opiekuńczych i specjalistycznych dla rodzin z dziećmi czy terapii rodzinnej. Wsparcie powinno być dostarczone przez przygotowanych do tego specjalistów, placówki wsparcia dziennego (światlice, kluby) lub inne podmioty działające w tym zakresie, w tym także wyspecjalizowane stowarzyszenia, fundacje i organizacje kościelne (prowadzące m.in. działania okołoszkolne o charakterze edukacyjnym), działania opiekuńcze na rzecz spędzania czasu wolnego, działania uliczno-podwórkowe (animacyjne, streetworkerzy etc.), działania wspierające o wymiarze dzielnicowym (sport, kultura etc.). Z kolei młodzieży pełnoletniej wsparcia mogą udzielić centra i kluby integracji społecznej, jednak nie są to placówki przygotowane do specjalistycznej pracy z młodzieżą. W skrajnych sytuacjach kryzysowych na mocy decyzji sądu młodzież kierowana jest do wyspecjalizowanych placówek: specjalnego ośrodka szkolno-wychowawczego, młodzieżowego ośrodka wychowawczego, młodzieżowego ośrodka socjoterapii zapewniającym całodobową opiekę, specjalnego ośrodka wychowawczego, schroniska dla nieletnich lub zakładu poprawczego.

Na koniec należy podkreślić znaczenie niekonwencjonalnych metod pracy z młodzieżą, nastawionych na umożliwienie młodym ludziom spontanicznego i autentycznego wyrażania siebie, swoich przekonań, konfliktów i urazów. Do tego rodzaju metod, skierowanych przede wszystkim do młodzieży przejawiającej oznaki demoralizacji i sprawiającej problemy wychowawcze, zaliczyć można arteterapię (leczenie przez sztukę), którą można sprowadzić do trzech podstawowych funkcji: rekreacyjnej, edukacyjnej i korekcyjnej⁴⁴ – najczęstsze formy arteterapii to muzykoterapia, choreoterapia, plastykoterapia, terapia przez teatr. Podejście to ułatwia budowanie porozumienia,

43 Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz.U. z 2011 r., nr 149, poz. 887, z późn. zm.).

44 Por. M. Konopczyński, *Metody twórczej resocjalizacji*, Warszawa 2007.

wspomaga rozwój i uczy rozwiązywania codziennych życiowych problemów. Z kolei *milieu therapy* najczęściej rozumiana jest jako terapia otoczeniem lub terapia przez otoczenie (środowisko) społeczne (polega na skoncentrowaniu na wychowaniu bodźców do właściwego postępowania); specyficzna forma tego podejścia to żagloterapia – zastosowanie sportów wodnych w wychowaniu młodzieży, nastawione na zmianę tożsamości, nawiązanie nowych przyjaźni, wyuczenie odpowiedzialności za siebie i innych, pozytywne wykorzystanie sprytu i odwagi, wyuczenie dyscypliny, nauk rzetelności⁴⁵.

Szkolenia i wsparcie dla osób zaangażowanych w program inkluzji społecznej młodzieży realizowane jest przede wszystkim w ramach studiów licencjackich, magisterskich i podyplomowych na wydziałach pedagogicznych oraz resocjalizacyjnych. Jako przykłady wskazać można kierunki: specjalne potrzeby edukacyjne dzieci i młodzieży w Wyższej Szkole Biznesu w Dąbrowie Górniczej, pedagogika opiekuńczo-wychowawcza i profilaktyka na Wydziale Pedagogiki Uniwersytetu Zielonogórskiego, socjologia i nauka o zdrowiu w tej samej uczelni (specjalność przygotowuje do pracy w trudnych środowiskach i prowadzenia w nich pracy profilaktycznej z dziećmi i młodzieżą); studia podyplomowe: wsparcie dzieci i młodzieży z trudnościami wychowawczymi i edukacyjnymi na Wydziale Nauk Pedagogicznych Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej lub zachowania problemowe młodzieży – profilaktyka, wsparcie, interwencja na Wydziale Stosowanych Nauk Społecznych i Resocjalizacji Uniwersytetu Warszawskiego. Osoby pracujące z młodzieżą zagrożoną wykluczeniem społecznym mogą także skorzystać z materiałów publikowanych przez Wydział Specjalnych Potrzeb Edukacyjnych Ośrodka Rozwoju Edukacji⁴⁶. Należy jednak podkreślić, że przygotowanie „liderów młodzieżowych do pracy z grupą rówieśniczą” oraz „dorosłych pracujących z młodzieżą” w Resortowym Programie „Młodzież solidarna w działaniu na lata 2016–2019” wskazywane jest dopiero jako postulat do realizacji w przyszłości.

45 Por. m.in. A. Mazur, *Niekonwencjonalne metody pracy z młodzieżą sprawiającą trudności wychowawcze*, „Pedagogika Katolicka” 2012, nr 11; A. Szecówka, *Milieu therapy w resocjalizacji nieletnich*, [w:] A. Rejzner, P. Szczepaniak (red.), *Terapia w resocjalizacji*, cz. II, Warszawa 2009.

46 www.ore.edu.pl/2017/11/specjalne-potrzeby-edukacyjne-materialy-do-pobrania [dostęp: 28.02.2019].

UCZESTNICTWO MŁODZIEŻY W ŻYCIU POLITYCZNYM

MARCIN SIŃCZUCH

Doktor nauk humanistycznych w zakresie socjologii. Adiunkt w Katedrze Metod Badania Kultury w Instytucie Stosowanych Nauk Społecznych Uniwersytetu Warszawskiego. Jego zainteresowania naukowe obejmują m.in. socjologię młodzieży, ze szczególnym uwzględnieniem instytucjonalnej obecności młodych ludzi w systemie współczesnego państwa, a także styk socjalizacji instytucjonalnej, formalnej oraz jej pozaformalnych i nieformalnych wymiarów i socjologiczną analizę założeń i konsekwencji polityki młodzieżowej.

Polska jest demokracją parlamentarną. Dwuizbowy parlament jest wybierany w wolnych, demokratycznych i powszechnych wyborach, a jego kadencja trwa cztery lata. Izby parlamentu – sejm i senat – różnią się między sobą kompetencjami i sposobem wyboru. Czynne prawo wyborcze przysługuje obywatelom polskim po ukończeniu 18. roku życia, bierne jest zróżnicowane w zależności od rodzaju wyborów. Polska jest podzielona na 16 województw, a jednostkami niższego rzędu są powiaty i gminy. Administracja rządowa działa na szczeblu kraju, województw i powiatów, samorządowa – województw, powiatów i gmin. Głową państwa jest prezydent wybierany na pięcioletnią kadencję w wyborach powszechnych.

Uczestnictwo młodzieży w życiu społecznym i politycznym jest w dzisiejszej Polsce przedmiotem debaty. Stosunkowo niewiele młodych Polek i Polaków należy do partii politycznych, związków zawodowych i innych tradycyjnych organizacji sceny politycznej. Według danych „Diagnozy Społecznej” z 2015 r. członkostwo w partii politycznej deklaruje zaledwie 2,2% badanych w wieku 16–29 lat wobec 4,2% dla całej populacji. Badania GUS pokazują, że organizacje młodzieżowe partii politycznych w 2016 r. skupiały zaledwie 17,4 tys. osób, w tym tylko 6,3% poniżej 18. roku życia¹. Członkowie i członkinie organizacji młodzieżowych to zaledwie 7% ogółu członków partii politycznych. Frekwencja wyborcza jest w Polsce – jak w całej Europie – najniższa w grupie wiekowej 18–24 lata.

¹ bit.ly/2V2v0ks [dostęp: 18.03.2019].

Na przykład w wyborach do europarlamentu głosowało 28% jej przedstawicieli, podczas gdy ogólna frekwencja wyniosła ponad 42%². Wyborcy z tej grupy stosunkowo częściej niż ogół obywateli głosują na nowe partie i ruchy polityczne, nierzadko postulujące bardziej radykalne zmiany i rozwiązania kwestii społecznych. Z drugiej strony aktywnie rozwijają się alternatywne formy uczestnictwa młodych ludzi w życiu społecznym, których animatorem są w dużej mierze organizacje pozarządowe. Powszechna obecność i stosunkowo mocna pozycja samorządów uczniowskich nie zawsze przekłada się na ich realny wpływ na sytuację w szkole. Edukacja obywatelska w szkołach korzysta z szerokiego wsparcia w formie programów i projektów ze strony rządowej i unijnej, jak i zapewnianego przez przedstawicieli trzeciego sektora. Wszystko to składa się na złożony i trudny do jednoznacznej oceny obraz aktywności obywatelskiej młodzieży.

Młodzi wyborcy

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej definiuje wiek, od którego obywatelom przysługuje czynne prawo wyborcze. W art. 62 określa się, że prawo wybierania Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, posłów, senatorów i przedstawicieli do organów samorządu terytorialnego przysługuje od dnia ukończenia przez polskiego obywatela 18. roku życia. Inicjatywa obniżenia wieku uprawniającego do głosowania w wymienionych powyżej wyborach wymagałaby uzyskania większości parlamentarnej umożliwiającej zmianę ustawy zasadniczej. Ustawowe obniżenie wieku czynnego prawa wyborczego jest możliwe jedynie w wypadku wyborów do Parlamentu Europejskiego³.

Plany obniżenia dolnej granicy wieku wyborczego pojawiały się jako inicjatywy niektórych ugrupowań politycznych i środowisk pozarządowych. W 2003 r. Unia Wolności proponowała dopuszczenie do udziału w referendum akcesyjnym obywateli w wieku 16–17 lat. W 2010 r. Platforma Obywatelska sondowała pomysł przyznania prawa do głosu młodszej młodzieży w wyborach samorządowych⁴. Do postulatu obniżenia wieku czynnego prawa wyborczego we wszystkich typach wyborów powróciła w 2013 r. partia Twój Ruch (dawniej Ruch Palikota)⁵.

2 bit.ly/2Jh68iM [dostęp: 10.02.2019].

3 M. Waszak, J. Zbieranek, *Propozycja obniżenia wieku czynnego prawa wyborczego do lat 16. Wybrane zagadnienia*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2010.

4 A. Kondzińska, *Szesnastoletni wyborca? Nawet młodzi są przeciw*, „Gazeta Wyborcza”, 21.03.2013, wyborcza.pl/1,76842,13600283,Szesnastoletni_wyborca__Nawet_mlodzi_sa_przeciw.html [dostęp: 30.08.2017].

5 P. Gawlik, *Prawo wyborcze dla 16-latków. Chce tego Palikot. Zyska radykalna prawica?*, „Gazeta Wyborcza”, 21.03.2013, wyborcza.pl/1,76842,14060119,Prawo_wyborcze_dla_16_latkow__Chce_tego_Palikot__Zyska.html [dostęp: 30.08.2017].

Idea obniżenia wieku wyborczego do 16. roku życia nie znajduje szerokiej społecznej akceptacji. Badania pokazują, że popiera ją maksymalnie 15% dorosłych Polek i Polaków⁶, niemniej wspierają ją organizacje młodzieżowe⁷.

Frekwencja wyborcza w Polsce w wybranych kategoriach wiekowych (dane w %)

	ogółem	18–24 lata	25–30 lat
Wybory samorządowe 2018	51,30	34,80****	
Wybory parlamentarne 2015	50,92*	51,80**	56,50**
Wybory parlamentarne 2011	60,00***	54,00***	52,00***a
Wybory prezydenckie 2015 (I tura)	48,96*	NA	NA
Wybory prezydenckie 2015 (II tura)	55,34*	NA	NA
Wybory samorządowe 2014 (I tura)	47,4*	NA	NA
Wybory samorządowe 2014 (II tura)	39,97*	NA	NA
Wybory do Parlamentu Europejskiego 2014	23,83*	14,00**** (średnia dla EU = 28,00)	19,00****a

* Dane Państwowej Komisji Wyborczej.

** Estymacja na podstawie badań: „Polskie Generalne Studium Wyborcze”. 14–29 listopada 2015 r., Centrum Badania Opinii Społecznej. Wielkość próby: N=1733.

*** Estymacja na podstawie badań: „Polskie Generalne Studium Wyborcze”. 20 października – 13 listopada 2011 r., Centrum Badania Opinii Społecznej. Wielkość próby: N=1919.

***a Źródło danych jak wyżej, dane dla grupy wiekowej 25–32 lata.

**** Directorate-General for Communication PUBLIC OPINION MONITORING UNIT, TNS Opinion, Post-election survey 2014, wielkość próby N=27 331 (Europeans old enough to vote - aged 18 or over/ 16 or over in Austria), Fieldwork: 30 May – 27 June 2014⁸.

****a Źródło danych jak wyżej, dane dla grupy wiekowej 25–39 lat.

**** Grupę wiekową 18–29 lat, dane sondażu exit poll Ipsos dla TVN 24, www.tvn24.pl/wiadomosci-z-kraju,3/wybory-samorzadowe-frekwencja-w-polsce,877835.html [dostęp: 10.02.2019].

W Polsce nie funkcjonują żadne regulacje prawne ułatwiające udział w procedurach demokratycznych (wybory, referenda), których podstawą byłby wiek. Młode osoby niepełnosprawne lub przebywające w instytucjach zamkniętych

6 M. Waszak, J. Zbieranek, *Propozycja obniżenia wieku czynnego prawa wyborczego do lat 16. Wybrane zagadnienia...*, s. 11.

7 M.in. stanowisko Polskiej Rady Organizacji Młodzieżowych: *Stanowisko w sprawie uczestnictwa młodych ludzi w życiu społecznym i politycznym*, bit.ly/2Ek9kLQ [dostęp: 30.08.2017].

8 http://www.europarl.europa.eu/mwg-internal/de5fs23hu73ds/progress?id=ahEe_r0fgUw9l6B4Rbc5JD-cRZk_DXVtEV_wcQjdey0 [dostęp: 30.05.2018].

(szpitale, więzienia, kiedyś – jednostki wojskowe⁹) mogą korzystać z przysługujących im ułatwień na równi z przedstawicielami pozostałych kategorii wiekowych.

Frekwencja wyborcza w najmłodszych grupach wiekowych jest w Polsce znacznie niższa od średniej dla ogółu społeczeństwa. Jednocześnie, począwszy od połowy lat dziewięćdziesiątych XX w., można zauważyć tendencję wzrostową. Coraz większy odsetek młodzieży bierze udział w wyborach. Podobnie jak w wypadku całego polskiego społeczeństwa, młodzi Polacy najczęściej głosują w wyborach prezydenckich, następnie parlamentarnych. Najniższa frekwencja dotyczy głosowania w wyborach do samorządów lokalnych i do Parlamentu Europejskiego.

Młodzi politycy

Według Ustawy o partiach politycznych¹⁰ członkiem partii politycznej w Polsce może być osoba, która ukończyła 18 lat. Większość partii politycznych jest w kontakcie ze wspierającymi je różnego rodzaju organizacjami młodzieżowymi. Niektóre z nich są oficjalnie afiliowanymi organizacjami młodzieżowymi danych partii politycznych, inne mają status organizacji stowarzyszonych czy luźno współpracujących.

Według najnowszych dostępnych danych Głównego Urzędu Statystycznego¹¹ do partii politycznych należało łącznie 250,8 tys. osób, co stanowi mniej niż 1% ogółu ludności w wieku powyżej 18 lat. Na podstawie badań sondażowych¹² odsetek osób aktywnie działających w partiach politycznych w latach 2013–2015 waha się od 3,2% do 4,2%.

W 2016 r. 16 partii politycznych¹³ (na 54 zbadane) zadeklarowało afiliowanie organizacji młodzieżowych bądź działających w strukturach partii, bądź mających formułę niezależnych stowarzyszeń. W 2016 r. należało do nich 17,4 tys. członków. Z danych GUS wynika, że w 2016 r. przeciętna polityczna organizacja młodzieżowa skupiała prawie 1,1 tys. członków, a połowa młodzieżówek liczyła nie więcej niż 71 działaczy. W latach 2014–2016 udział kobiet wśród członków młodzieżówek wzrósł prawie dwukrotnie i wyniósł

9 Do 2009 r. komisje wyborcze działały w jednostkach wojskowych, gdzie pełnili służbę żołnierze z poboru.

Po 2010 r. w Polsce służba wojskowa została w pełni uzawodowiona, a pobór bezterminowo zawieszono.

Szczegóły: Ustawa z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2017 r., poz. 1430).

10 Dz.U. z 2018 r., poz. 580.

11 *Partie polityczne w 2016 r. Notatka informacyjna*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2016, bit.ly/2EcfJrw [dostęp: 28.08.2017].

12 Obliczenia własne na podstawie danych z badania „Diagnoza Społeczna”.

13 W 2012 r. organizacje młodzieżowe miało dziewięć, a w 2014 r. – 14 partii politycznych.

prawie 50%. Dane dotyczące struktury wiekowej członków właściwych partii politycznych są trudno dostępne i możliwa jest jedynie ich wybiórcza analiza. Na przykład Platforma Obywatelska (PO) w 2013 r. miała 3,4 tys. członków w wieku 18–24 lata (8%) i 15,5 tysiąca członków w wieku 25–40 lat (36%). Różnice między partiami politycznymi ze względu na strukturę wieku mogą być jednak bardzo duże.

Dokumentem zawierającym regulacje dotyczące wieku, od którego przysługuje czynne i bierne prawo wyborcze w Polsce, jest Ustawa – Kodeks wyborczy¹⁴. Określa ona m.in. minimalny wiek kandydatów w różnych kategoriach wyborów demokratycznych. Artykuł 10 par. 1 Kodeksu stanowi, że czynne prawo wyborcze ma:

1. w wyborach do sejmu i do senatu oraz w wyborach Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej – obywatel polski, który najpóźniej w dniu głosowania kończy 18 lat;
2. w wyborach do Parlamentu Europejskiego w Rzeczypospolitej Polskiej – obywatel polski, który najpóźniej w dniu głosowania kończy 18 lat, oraz obywatel Unii Europejskiej niebędący obywatelem polskim, który najpóźniej w dniu głosowania kończy 18 lat oraz stale zamieszkuje na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej;
3. w wyborach do organów stanowiących jednostek samorządu terytorialnego:
 - a. rady gminy – obywatel polski oraz obywatel Unii Europejskiej niebędący obywatelem polskim, który najpóźniej w dniu głosowania kończy 18 lat oraz stale zamieszkuje na obszarze tej gminy;
 - b. rady powiatu i sejmiku województwa – obywatel polski, który najpóźniej w dniu głosowania kończy 18 lat oraz stale zamieszkuje na obszarze, odpowiednio, tego powiatu i województwa;
4. w wyborach wójta w danej gminie – osoba mająca prawo wybierania do rady tej gminy¹⁵.

Według art. 11 par. 1 prawo wyborcze bierne ma z kolei:

1. w wyborach do sejmu – obywatel polski mający prawo wybierania w tych wyborach, który najpóźniej w dniu wyborów kończy 21 lat;
2. w wyborach do senatu – obywatel polski mający prawo wybierania w tych wyborach, który najpóźniej w dniu wyborów kończy 30 lat;

¹⁴ Ustawa z dnia 5 stycznia 2011 r. – Kodeks wyborczy (Dz.U. z 2011 r., nr 21, poz. 112, z późn. zm.). Przepisy tego aktu prawnego wdrażają postanowienia dyrektywy Rady 93/109/WE z dnia 6 grudnia 1993 r. ustanawiającej szczegółowe warunki wykonywania prawa do głosowania i kandydowania w wyborach do Parlamentu Europejskiego przez obywateli Unii mających miejsce zamieszkania w państwie członkowskim, którego nie są obywatelami, oraz dyrektywy Rady 94/80/WE z dnia 19 grudnia 1994 r. ustanawiającej szczegółowe zasady korzystania z prawa głosowania i kandydowania w wyborach lokalnych przez obywateli Unii zamieszkających w państwie członkowskim, którego nie są obywatelami.

¹⁵ Czyli osoba osiemnastoletnia.

3. w wyborach Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej – obywatel polski, który najpóźniej w dniu wyborów kończy 35 lat i korzysta z pełni praw wyborczych do sejmu;
4. w wyborach do Parlamentu Europejskiego w Rzeczypospolitej Polskiej – osoba mająca prawo wybierania w tych wyborach, która najpóźniej w dniu głosowania kończy 21 lat i od co najmniej pięciu lat stale zamieszkuje w Rzeczypospolitej Polskiej lub na terytorium innego państwa członkowskiego Unii Europejskiej;
5. w wyborach do organów stanowiących jednostek samorządu terytorialnego – osoba mająca prawo wybierania tych organów¹⁶;
6. w wyborach wójta – obywatel polski mający prawo wybierania w tych wyborach, który najpóźniej w dniu głosowania kończy 25 lat, z tym że kandydat nie musi stale zamieszkiwać na obszarze gminy, w której kandyduje¹⁷.

Polskie ustawodawstwo nie określa żadnych parytetów odnoszących się do wieku kandydatów na listach¹⁸.

Jesienią 2015 r. po wyborach parlamentarnych w polskim Sejmie zasiadło 17 osób w wieku poniżej 30 lat. Stanowiły one 3,7% ogółu posłów. W poprzedniej kadencji sejmu było to zaledwie dziesięć osób. Dawało to Polsce 49. miejsce w światowym rankingu parlamentarnej partycypacji osób młodych, przy średniej ogólnoświatowej wynoszącej 1,9%, a średniej europejskiej – 3,1%¹⁹.

Dostępne dane dotyczące wieku kandydatów w ostatnich wyborach nie są precyzyjne, ale umożliwiają sformułowanie pewnych ogólnych tez. Najczęściej w komunikatach podawana jest średnia wieku kandydatów. Co zrozumiałe, jest ona wyższa w wypadku wyborów, w których obowiązują wiekowe progi wyborcze. Średnia wieku kandydatów do sejmu w wyborach z 2015 r. wynosiła wśród ogółu badanych 42 lata, wśród kobiet 42 lata, a wśród mężczyzn – 43²⁰. W porównaniu z wyborami z 2011 r. nastąpił spadek średniego wieku kandydatów o dwa lata (44 lata w 2011 r.). W wyborach samorządowych w 2014 r. średni wiek kandydatów wynosił 46 lat (kandydaci na radnych), a w wyborach do Parlamentu Europejskiego (2014) – 45 lat²¹. Średni wiek w wyborach na wójtów, burmistrzów i prezydentów miast to 49 lat, przy minimalnym wieku

16 Czyli osoba osiemnastoletnia.

17 Ustawa z dnia 5 stycznia 2011 r. – Kodeks wyborczy (Dz.U. z 2011 r., nr 21, poz. 112, z późn. zm.).

18 Parytet określony w Kodeksie wyborczym dotyczy płci – przedstawiciele każdej z płci muszą stanowić co najmniej 35% ogółu kandydatów startujących z jednej listy wyborczej.

19 Dane dla 128 państw za: International Parliamentary Union, *Participation in national parliaments 2016*, bit.ly/2BVHz0 [dostęp: 28.08.2017].

20 Dane za Państwową Komisją Wyborczą, bit.ly/2L6jxvS [dostęp: 28.08.2017].

21 Ośrodek Informacji i Dokumentacji Europejskiej, *Wybory do PE 2014. Nowe regulacje, debaty, kampania informacyjna*, bit.ly/2EkY9md [dostęp: 28.08.2017].

biernego prawa wyborczego wynoszącym 25 lat. W wyborach prezydenckich w 2015 r. można mówić o zmianie pokoleniowej. Wygrał je Andrzej Duda, mając w momencie powołania na urząd Prezydenta RP 43 lata. Tym samym w momencie zaprzysiężenia stał się najmłodszym prezydentem w Europie²² i jednym z najmłodszych na świecie²³.

Organizacje reprezentujące interesy młodych ludzi

W polskim systemie politycznym kwestia reprezentacji młodzieży nie jest rozwiązana całościowo. Choć istnieją ścieżki legislacyjne umożliwiające dialog między młodzieżą a decydentami na poszczególnych poziomach władzy politycznej, to nie składają się one na spójnie i efektywnie działający system. Obecnie toczy się debata na temat charakteru i zasad funkcjonowania reprezentacji polskiej młodzieży. Można w niej wskazać dwa stanowiska. W myśl pierwszego reprezentacja młodzieży miałaby być wyłoniona oddolnie jako efekt procesu kooperacji między organizacjami skupiającymi młodzież. Według drugiego skład ciał reprezentujących młodzież tak na poziomie wojewódzkim, jak i krajowym miałby być wyłaniany przy większym lub wyłącznym udziale przedstawicieli rządu (poziom centralny) i administracji rządowej (poziom wojewódzki).

Istnieją fora skupiające młodzież o specjalnych potrzebach, np. na poziomie uczelnianym działają organizacje samorządowe zrzeszające studentów niepełnosprawnych²⁴, nie istnieją jednak specjalne programy zachęcające młodzież z mniejszymi szansami, zagrożoną wykluczeniem, do większej partycypacji w ciałach przedstawicielskich. Sposoby wyłaniania reprezentacji dzieci i młodzieży sprzyjają raczej przyciąganiu elit, jednostek wybijających się o wysokim kapitale społecznym, ekonomicznym lub kulturowym niż włączaniu młodzieży zagrożonej wykluczeniem do procesu efektywnych konsultacji i opiniowania. Na przykład w żadnej z opisanych powyżej formuł nie ma mechanizmów, które gwarantowałyby na poziomie krajowym należyłą reprezentację młodych ludzi dotkniętych niepełnosprawnością, mieszkających na obszarach wiejskich czy w inny sposób dyskryminowanych. Polska aktywnie bierze udział w procedurach dialogu usystematyzowanego²⁵, którego celem jest uwzględnienie głosu młodych ludzi z państw członkowskich UE w kształtowaniu priorytetów unijnej polityki młodzieżowej.

22 Z wyjątkiem Kosowa.

23 Za portalem onet.pl; bit.ly/2QGqARK [dostęp: 28.08.2017].

24 Ogólnopolskie forum studentów z niepełnosprawnościami, bit.ly/2Qp0d2G [dostęp: 29.08.2017].

25 bit.ly/2xBDX8w [dostęp: 30.05.2018].

Sejm Dzieci i Młodzieży

W Polsce nie funkcjonuje parlament dzieci i młodzieży jako instytucja pochodząca z powszechnych wyborów i tym samym mająca demokratyczną legitymację. Sejm Dzieci i Młodzieży (omówiony także w rozdziale poświęconym polityce młodzieżowej w Polsce) jest instytucją reprezentacyjną jedynie z nazwy. W rzeczywistości jest to przedsięwzięcie edukacyjne Kancelarii Sejmu RP, które nie stanowi elementu systemu prawnego i ma jedynie charakter dydaktyczny, konsultacyjny i opiniotwórczy. W jego organizacji udział biorą – oprócz Kancelarii Sejmu RP – Ministerstwo Edukacji Narodowej i inne podmioty, w tym organizacje pozarządowe²⁶.

W związku z brakiem demokratycznie wyłanianego parlamentu młodzieżowego, Sejm Dzieci i Młodzieży (SDiM) pełni czasem funkcję forum zwracającego uwagę na ważne dla młodych Polek i Polaków kwestie. SDiM to 460 młodych ludzi ze szkół podstawowych i ponadpodstawowych, którzy zostają wyłonieni w konkursie²⁷. Młodzi parlamentarzyści sprawują roczną „kadencję” i raz w roku spotykają się na posiedzeniu plenarnym²⁸.

Każda kadencja SDiM poświęcona jest określonemu tematowi przewodniemu. Oprócz tego w trakcie sesji plenarnej członkowie parlamentu mają szansę przedstawić swój punkt widzenia, opinie i postulaty dotyczące działań władz, zwłaszcza oświatowych, na rzecz poprawy sytuacji dzieci i młodzieży. SDiM podejmuje uchwały, które są później przekazywane przedstawicielom władzy ustawodawczej i wykonawczej. W trakcie sesji plenarnej SDiM, która odbywa się w budynku sejmu, obecni są marszałkowie i wicemarszałkowie sejmu i senatu oraz wybrani parlamentarzyści. Posiedzenia SDiM, które tradycyjnie odbywają się 1 czerwca (Międzynarodowy Dzień Dziecka), cieszą się dużym zainteresowaniem środków masowego przekazu, co przyczynia się do zapoznania opinii publicznej ze sprawami dzieci i młodzieży. Przewodnie tematy posiedzeń plenarnych SDiM w ostatnich latach dotyczyły m.in. przyszłości szkoły, miejsca Polski w Europie czy przeciwdziałania negatywnym postawom w szkolnym środowisku.

SDiM nie ma osobowości prawnej, w związku z tym ani nie dysponuje własnymi zasobami finansowymi, ani nie decyduje o rozdziale środków publicznych. Może jedynie postulować określone działania w tym zakresie. Koszty organizacji SDiM pokrywają Kancelaria Sejmu RP i pozostali organizatorzy.

²⁶ Wszystkie informacje o Sejmie Dzieci i Młodzieży za: bit.ly/2rwt1aR [dostęp: 28.08.2017].

²⁷ Przedmiotem konkursu jest organizacja w dwuosobowych zespołach działania o charakterze obywatelskim, partycypacyjnym itp. Uczestnicy są dobierani również według klucza geograficznego, tak aby uzyskać reprezentację młodzieży z terenu całego kraju.

²⁸ Posiedzenie plenarne poprzedzone jest spotkaniem Komisji składającej się z 64 osób (cztery osoby z każdego województwa), wyłonionej spośród najlepiej ocenionych młodych parlamentarzystów. Jej zadaniem jest przygotowanie propozycji do projektu końcowej uchwały, która po debacie jest przyjmowana jako rezultat obrad SDiM.

Rady młodzieży

Ze względu na duże różnice między ciałami przedstawicielskimi skupiającymi młodzież trudno jest przedstawić syntetyczny opis całości systemu reprezentacji młodzieżowej w Polsce. Na przykład dwie podstawowe organizacje reprezentujące młodzież na poziomie centralnym – ogólnokrajowym – mają odmienną proveniencję, strukturę i filozofię działania, z kolei przedstawicielstwa młodzieży na szczeblu regionalnym i lokalnym są – dzięki zapisom ustawowym – „lepiej umocowane” w systemie prawnym, choć bardzo duży zakres ich działania nie jest unormowany, w związku z czym istnieją bardzo duże różnice zarówno w procesie rekrutacji, jak i w roli, zakresie odpowiedzialności i możliwościach realnego działania.

Rada Dzieci i Młodzieży Rzeczypospolitej Polskiej przy Ministrze Edukacji Narodowej (RDİM) (omówiona w rozdziale poświęconym polityce młodzieżowej w Polsce) została powołana przez Ministra Edukacji Narodowej mocą aktu²⁹ w pierwszej połowie 2016 r. jako organizacja doradcza i konsultacyjna działająca na poziomie krajowym. Działa ona jako organ pomocniczy Ministra Edukacji Narodowej.

Polska Rada Organizacji Młodzieżowych (PROM) (omówiona w rozdziale poświęconym polityce młodzieżowej w Polsce) została powołana w 2011 r.³⁰ w formule związku stowarzyszeń. Polska Rada Organizacji Młodzieżowych (PROM) to ogólnopolska federacja stowarzyszeń skupiających młodzież i (lub) pracujących na jej rzecz. Została powołana w 2011 r. jako samorządny, niezależny od rządu RP, dobrowolny i działający w celach niezarobkowych związek stowarzyszeń organizacji młodzieżowych oraz organizacji zrzeszających młodzież.

Działalność młodzieżowych rad miast i młodzieżowych rad gmin reguluje Ustawa o samorządzie gminnym, w której art. 5.b mowa jest o tym, że: rada gminy na wniosek zainteresowanych środowisk może wyrazić zgodę na utworzenie młodzieżowej rady gminy mającej charakter konsultacyjny³¹. Kluczowa jest tu rola rady gminy, która każdorazowo określa zakres zadań, prerogatywy, formalny statut oraz ordynację wyborczą młodzieżowej rady. Niestety, podobnych zapisów nie ma dla poziomu powiatu czy województwa, stąd młodzieżowe reprezentacje działające na tym poziomie korzystają często z formuły stowarzyszeń lub organów powoływanych w ramach konsultacji społecznych.

W skład Rady Dzieci i Młodzieży Rzeczypospolitej Polskiej przy Ministrze Edukacji Narodowej wchodzi 16 członków i 16 zastępców członków reprezentujących wszystkie województwa. Są to osoby wybrane przez MEN spośród

29 bit.ly/2G4K2mu [dostęp: 28.08.2017].

30 Ostatecznie ukonstytuowała się w 2013 r.

31 Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz.U. z 1990 r., nr 16, poz. 95, z późn. zm.).

młodych ludzi zgłaszających się w ramach otwartej procedury naboru³². Kluczem wyboru są kompetencje i doświadczenia (aktywność, zaangażowanie, działalność w organizacjach). Członkami III kadencji Rady są uczniowie szkół podstawowych i ponadpodstawowych znajdujących się na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, którzy ukończyli 13. rok życia, oraz absolwenci, którzy do 31 lipca 2018 r. nie ukończyli 21. roku życia. Są oni powoływani na roczną kadencję. Rada ze swojego grona wybiera przewodniczącego, który wskazuje maksymalnie dwóch zastępców.

Członkiem Polskiej Rady Organizacji Młodzieżowych może zostać organizacja młodzieżowa, tj. taka, która działa na podstawie przepisów polskiego prawa i jest współzarządzana przez osoby do 35. roku życia, a co najmniej dwie trzecie członków jest w wieku do 35 lat, lub zrzeszająca młodzież, która z kolei jest stowarzyszeniem lub osobą prawną, mającą wyodrębnione w statucie struktury organizacyjne, w których co najmniej dwie trzecie członków jest w wieku do 35 lat. W PROM mogą być zrzeszone zarówno organizacje powszechne, ogólnopolskie, jak i regionalne lub zrzeszające określone grupy młodych ludzi (np. studentów). Każda z kategorii organizacji ma w PROM swoją odrębną strukturę (izbę). Przedstawiciele wszystkich pełnoprawnych członków (organizacji) PROM wybierają ze swojego grona dziesięcioosobowy zarząd, który w toku głosowania wyłania władze stowarzyszenia. Osoby zasiadające w zarządzie PROM są delegowane przez własne organizacje, ale ich obowiązkiem jest reprezentowanie interesów całej polskiej młodzieży.

W wypadku młodzieżowych rad miast i gmin najczęściej spotykaną praktyką jest rekrutacja członków rady w trybie wyborów. Prawo głosu mają w nich zazwyczaj wszyscy uczniowie szkół ponadpodstawowych (rzadziej podstawowych) z obszaru podległego samorządowi. Wybory są zazwyczaj organizowane w szkołach, przy bliskiej współpracy z samorządami szkolnymi i nauczycielami³³. Pewną wadą systemu wyborów do młodzieżowych rad opartego na sieci szkół jest wykluczenie młodzieży nieuczącej się, która nie zawsze ma odpowiednie kwalifikacje i kompetencje, aby brać udział w życiu politycznym czy obywatelskim lokalnej społeczności³⁴. Kadencja radnych młodzieżowych rad trwa zazwyczaj rok lub dwa lata. Rady są zwykle autonomiczne w wyborze swoich władz oraz członków podkomisji. Obecnie w Polsce działa ok. 400 młodzieżowych rad miast i gmin, oznacza to, że rada młodzieżowa

32 Kandydaci wypełniają formularz zgłoszeniowy. Do pierwszej kadencji Rady zgłosiło się ponad 200 kandydatów.

33 Fundacja Civis Polonus, *Partycypacja obywatelska młodzieży. Przykład młodzieżowych rad gmin*, Warszawa 2013, s. 22.

34 Chodzi tu zwłaszcza o młodzież zagrożoną wykluczeniem społecznym, należąca do kategorii NEET. O sytuacji tej młodzieży, z uwzględnieniem jej problemów w partycypacji, szerzej w: M. Sińczuch, *Dialog na marginesie? O relacjach, nie tylko zawodowych, pracowników socjalnych i młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Sociologica” 2014, nr 49, s. 181–203.

funkcjonuje w 16% jednostek samorządu terytorialnego³⁵ (zagadnienie to omówiono także w rozdziale poświęconym polityce młodzieżowej w Polsce).

Według aktu powołania do zadań Rady Dzieci i Młodzieży Rzeczypospolitej Polskiej przy Ministrze Edukacji Narodowej należy wyrażanie opinii, w tym przedstawianie propozycji w kwestiach dotyczących dzieci i młodzieży w zakresie spraw objętych działaniem administracji rządowej oświata i wychowanie, szczególnie przedstawianie opinii na temat planowanych zmian, w tym propozycji rozwiązań. Powołaniu rady towarzyszyły pewne kontrowersje.

Celem działania Polskiej Rady Organizacji Młodzieżowych jest m.in. „popularyzacja uczestnictwa młodych ludzi w życiu publicznym, informowanie opinii publicznej o stanie polityki na rzecz młodzieży w Polsce oraz reprezentowanie organizacji członkowskich. Najważniejszym jednak zadaniem jest podejmowanie działań na rzecz stworzenia spójnej i nowoczesnej polityki na rzecz młodzieży w Polsce”³⁶. Do zadań PROM należy również reprezentowanie organizacji członkowskich wobec sektora publicznego i innych środowisk oraz upowszechnianie informacji i propagowanie działalności organizacji młodzieżowych zrzeszających młodzież i działających na rzecz młodzieży. W latach 2013–2018 PROM we współpracy z Radą Dzieci i Młodzieży RP przy MEN przedstawia do akceptacji ministrowi kandydatury młodzieżowych delegatów na Unijne Konferencje Młodzieżowe. Polska Rada Organizacji Młodzieżowych została przyjęta do Europejskiego Forum Młodzieży w listopadzie 2014 r., uzyskała wówczas status członka kandydata. Po dwóch latach, w kwietniu 2017 r. na Zjeździe Członków Forum (COMEM) w Brukseli, PROM został przyjęty do Europejskiego Forum Młodzieży jako pełnoprawny członek.

Cele działania młodzieżowych rad miast i gmin nie są determinowane ustawowo, na ogół mają charakter konsultacyjny. Przedmiotem konsultacji rad młodzieżowych miast i gmin są najczęściej kwestie dotyczące młodzieży, takie jak edukacja, kultura, sport, bezpieczeństwo, komunikacja i inne. Oprócz doradztwa i konsultacji na rzecz organów samorządu terytorialnego rady mają również działać na rzecz upowszechniania postaw obywatelskich i praktyk demokratycznych wśród młodzieży, a także prowadzić diagnozę lokalnych potrzeb młodych w swoim otoczeniu³⁷.

Organy przedstawicielskie młodzieży w Polsce mają niewielkie realne możliwości wpływania na dystrybucję środków finansowych. Koszty podejmowanych przez nie działań i bieżącego funkcjonowania są zazwyczaj pokrywane ze

35 Analiza stanu obecnego Młodzieżowych Rad w Polsce, Rada Dzieci i Młodzieży Rzeczypospolitej Polskiej przy Ministrze Edukacji Narodowej, Warszawa 2018.

36 prom.info.pl/o-nas/zaloga [dostęp: 30.05.2018].

37 Ogólnopolska Federacja Młodzieżowych Samorządów Lokalnych, *Standardy funkcjonowania w Polsce młodzieżowych rad gmin, młodzieżowych rad powiatu*, bit.ly/2PtItt2 [dostęp: 28.08.2017].

środków budżetu centralnego lub samorządowego, w formie bezpośredniego finansowania lub dotacji celowych.

Młodzieżowe rady miast i gmin ze względu na brak osobowości prawnej nie mogą mieć własnych budżetów. W ostatnim czasie sytuacja ta zmienia się na skutek upowszechniania formuły budżetu partycypacyjnego. W niektórych gminach są wprowadzane odrębne budżety partycypacyjne dla młodzieży³⁸.

Organizacje studenckie

Parlament Studentów Rzeczypospolitej Polskiej (PSRP) (omówiony także w rozdziale poświęconym polityce młodzieżowej w Polsce) jest ogólnopolskim przedstawicielstwem wszystkich samorządów studenckich. Jego cele, zadania, strukturę i procedury określa Ustawa – Prawo o szkolnictwie wyższym³⁹. Jest on organizacją niezależną, samorządną i ma osobowość prawną. Parlament Studentów RP jest organizacją parasolową dla wszystkich samorządów studenckich w Polsce. Z mocy ustawy samorząd studencki tworzą wszyscy studenci danej uczelni wyższej. Trudno podać dokładną liczbę osób pełniących funkcje w organach samorządów studenckich w skali kraju. Przyjmując, że na poziomie wydziału w skład władz samorządowych wchodzi od czterech do sześciu osób, można mówić o reprezentacji na poziomie ok. 0,3% do 1% ogółu populacji studentów w zależności od uczelni. W ostatnim ogólnopolskim zjeździe PSRP (2018 r.) wzięło udział 212 delegatów. Reprezentują oni poszczególne uczelnie – niezależnie od ich formy własności i formuły funkcjonowania. Każdy z delegatów reprezentujących uczelnię liczącą od 1 tys. do 4 tys. studentów posiada jeden głos. Delegaci z uczelni liczących od 4 tys. do 10 tys. studentów mają dwa głosy, za każde 10 tys. studentów powyżej tej wartości delegatowi z uczelni spełniającej powyższy warunek przysługuje dodatkowy głos. Delegaci wybierają przewodniczącego oraz organy statutowe Parlamentu – Radę Wykonawczą, Radę Studentów oraz Komisję Rewizyjną na dwuletnią kadencję⁴⁰. Zjazd delegatów uczelni odbywa się co najmniej raz w ciągu dwuletniej kadencji organów statutowych PSRP, zebrania Rady Wykonawczej – przynajmniej raz w miesiącu. Terminarz spotkań Rady Studentów wyznaczony jest w odrębnym regulaminie przyjmowanym na początku nowej kadencji. Rada Wykonawcza jest kolegialnym organem wykonawczym Parlamentu. W jej skład wchodzi Przewodniczący PSRP oraz członkowie w liczbie nie mniejszej niż dwóch i nie większej niż sześciu. Członków Rady Wykonawczej powołuje i odwołuje Przewodniczący PSRP w formie zarządzenia po zaopiniowaniu przez Zjazd, a gdy Zjazd nie obraduje, po zaopiniowaniu przez

38 Np. akcja „Budżet młodych” w Piasecznie ostatnią odsłonę miała w 2015 r., www.mrg.piaseczno.eu/budzet-mlydych [dostęp: 28.08.2017].

39 Ustawa z dnia 30 sierpnia 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. 2018, poz. 1668).

40 bit.ly/2L5vTnS [dostęp: 28.08.2017].

Radę Studentów. W zarządzeniu Przewodniczący PSRP określa zakres zadań członka Rady Wykonawczej. W skład Rady Studentów wchodzi 12 członków wybieranych przez Zjazd oraz Przewodniczący PSRP. Kadencja wszystkich głównych organów PSRP trwa dwa lata⁴¹.

Podstawowym zadaniem PSRP jest reprezentowanie środowiska studenckiego przed organami państwa. Przedstawiciele Parlamentu stale uczestniczą w pracach organów władzy publicznej, komisjach sejm i senatu RP. PSRP opiniuje akty prawne dotyczące systemu szkolnictwa wyższego w Polsce, a także praw i przywilejów studentów. Jest jedynym przedstawicielem Polski w Europejskiej Unii Studentów. Szczegółowe cele PSRP są opisane w statucie jako:

1. reprezentowanie i promowanie edukacyjnych, socjalnych, ekonomicznych i kulturalnych potrzeb studentów;
2. ochrona praw i interesów wszystkich studentów w kraju oraz polskich studentów za granicą;
3. kreowanie i promowanie w środowisku studenckim postaw nastawionych na aktywne współdziałanie w rozwoju społeczeństwa obywatelskiego;
4. identyfikacja i znoszenie barier w rozwoju naukowym, kulturalnym i sportowym ludzi młodych;
5. wspieranie samorządności studenckiej;
6. podnoszenie wiedzy, umiejętności i kompetencji społecznych wśród ludzi młodych poprzez działalność informacyjną, naukową, kulturalną, w zakresie szkolnictwa wyższego, edukacji, oświaty, wychowania i kultury fizycznej;
7. wspieranie mobilności studenckiej.

Rada Studentów PSRP ma za zadanie m.in. opiniowanie projektów aktów prawnych oraz wybór czterech przedstawicieli studentów w Radzie Głównej Nauki i Szkolnictwa Wyższego. PSRP spośród swojego grona wybiera rzecznika praw studenta, którego zadaniem jest interweniowanie w sytuacjach zagrożenia praw studenckich, zwłaszcza w relacjach z władzami uczelnianymi⁴².

Parlament Studentów RP jest finansowany z dotacji budżetowych przekazywanych przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Jako instytucja mająca osobowość prawną może także otrzymywać darowizny i przyjmować spadki. Funkcje kontrolne w zakresie kontroli finansowej działalności PSRP pełni Komisja Rewizyjna wybierana przez delegatów w trakcie Zjazdu. Przewodniczący i władze PSRP ponoszą pełną odpowiedzialność z tytułu sprawowanych funkcji na zasadach ogólnych przewidzianych dla podmiotów mających osobowość prawną. Działalność samorządów studenckich na uczelniach i wydziałach jest finansowana przez odpowiednie władze akademickie.

⁴¹ Statut Parlamentu Studentów RP, bit.ly/2EcxC9y [dostęp: 28.08.2017].

⁴² psrp.org.pl/rzecznik-praw-studenta [dostęp: 28.08.2017].

Samorządy uczniowskie

Zakres kompetencji samorządu uczniowskiego w Polsce określa art. 85 Ustawy z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe (Dz.U. z 2017 r., poz. 59; t.j.: Dz.U. z 2018 r., poz. 996, 1000, 1290, 1669, 2245). Najważniejsze elementy samorządu szkolnego w Polsce to wybory przedstawicieli klas, samorządu uczniowskiego i udział uczniów w radzie szkoły. Ponadto uczniowie wchodzący w skład samorządu mają prawo do przedstawiania radzie szkoły, radzie pedagogicznej oraz dyrektorowi wniosków i opinii we wszystkich sprawach szkoły, a zwłaszcza związanych z przestrzeganiem podstawowych praw uczniów. Samorząd uczniowski ma prawo do wpływu na organizację życia szkolnego, tak aby umożliwić zachowanie właściwych proporcji między wysiłkiem szkolnym a możliwością rozwijania i realizowania własnych zainteresowań. Ponadto samorząd ma prawo prowadzić działalność kulturalną, oświatową, sportową oraz rozrywkową, jak również działalność informacyjną przez redagowanie i wydawanie gazetki szkolnej, prowadzenie strony internetowej, radiowęzła szkolnego itp.

Uczniowie wchodzący w skład samorządu mają prawo do wyboru nauczyciela pełniącego funkcję opiekuna samorządu, jak również do zapoznawania się z programem nauczania, jego treścią, celem i stawianymi wymaganiami. Organizacja i struktura samorządów uczniowskich zależy od decyzji samych uczniów. Jedynym warunkiem jest, aby regulamin określający zasady wybierania i działania organów samorządowych został przyjęty przez ogół uczniów danej szkoły w głosowaniu równym, tajnym i powszechnym. Samorząd uczniowski jest obok dyrektora i rady szkoły istotnym elementem zarządzania szkołą. W Polsce nie funkcjonuje żadne ciało pełniące funkcje oficjalnej reprezentacji samorządów szkolnych. Kwestie przestrzegania praw ucznia są oddane w gestię działających przy kuratorach wojewódzkich rzeczników praw ucznia. Rolę ogólnopolskiej reprezentacji uczniów (ale nie samorządów) ma odgrywać Rada Dzieci i Młodzieży Rzeczypospolitej Polskiej przy Ministrze Edukacji Narodowej.

Pozostałe organizacje

Reprezentacja interesów młodzieży na szczeblu krajowym ma stosunkowo ograniczony charakter. W imieniu swoich członków niekiedy zabierają głos poszczególne organizacje młodzieżowe, choć trudno o spektakularne przykłady skuteczności tego typu działań. Tradycyjnie spotkania z młodzieżą są organizowane przez przedstawicieli władz. Odbywają się na poziomie zarówno krajowym, jak i lokalnym. Spotkania te, choć są oznaką zainteresowania ze strony rządzących, na ogół nie pozostawiają trwałych śladów w formie inicjatyw legislacyjnych czy propozycji konkretnych rozwiązań. Trudno zatem mówić o nich w kategoriach ciał przedstawicielskich. Reprezentacje młodzieży na poziomie regionalnym są bardzo zróżnicowane. Właściwie każde województwo może pochwalić się jakimś

forum skupiającym młodzież, które rości sobie prawo do jej reprezentowania. Niektóre z tych ciał są wybierane przez młodzież w bezpośrednim głosowaniu, inne mają charakter konwentów lub konferencji lokalnych rad młodzieżowych.

Udział młodych ludzi w życiu politycznym

Konsultacje mające podstawę formalną, w których młodzi ludzie są wskazani jako grupa właściwa do zajęcia stanowiska i wyrażenia opinii, odbywają się na poziomie lokalnym (młodzieżowe rady miast i gmin) oraz centralnym (Rada Dzieci i Młodzieży Rzeczypospolitej Polskiej przy MEN, PROM, Parlament Studentów Rzeczypospolitej Polskiej, Parlament Dzieci i Młodzieży)⁴³. Konsultacje na poziomie regionalnym nie są sformalizowane, choć w niektórych województwach działały lub działają struktury reprezentujące młodzież⁴⁴. Opinia rządowego eksperta z 2005 r. na temat możliwości udziału organizacji młodzieżowych w systemie konsultacji społecznych jest prawdziwa co do zasad, choć może nieco zbyt optymistyczna w kwestii ich rzeczywistej realizacji: „Na podstawie obecnie obowiązujących przepisów organizacje pozarządowe reprezentujące interesy młodzieży mogą wyrażać opinie o projektach aktów normatywnych, opiniować programy rządowe, regionalne i lokalne, mogą inicjować działania na rzecz młodzieży, upowszechniać wolontariat i prowadzić działalność informacyjną”⁴⁵.

Konsultacje, w których młodzi ludzie są wskazani jako uczestnicy, dotyczą właściwie spraw związanych z sytuacją młodzieży. Obejmują one kwestie edukacji, zwłaszcza studiów wyższych, praw studentów i uczniów, ale także działań z obszaru kształtowania reguł obecności młodych ludzi w życiu publicznym, zrzeszania się, wspierania aktywności itp. Młodzież może również być jedną z grup konsultujących inwestycje infrastrukturalne, na ogół związane ze sportem, z rekreacją czy kulturą.

Na poziomie lokalnym konsultacje mają zazwyczaj charakter zajęcia stanowiska przez radę młodzieżową lub wyłonioną z niej komisję, które poprzedza debata mająca na celu zapoznanie się z problemem. Niekiedy, w ramach konsultacji, często z inicjatywy samej młodzieży, konsultacje przyjmują bardziej interesujący

43 Kwestie te omówiono w rozdziale poświęconym polityce młodzieżowej w Polsce oraz we wcześniejszych podrozdziałach.

44 Wojewódzkie rady, sejmiki młodzieży działały lub działają m.in. w województwach: dolnośląskim, kujawsko-pomorskim, mazowieckim, małopolskim, śląskim, świętokrzyskim (formuła Parlamentu Dzieci i Młodzieży przeniesiona na poziom regionalny), wielkopolskim, zachodniopomorskim, podlaskim (w tym ostatnim wybory do sejmiku odbyły się za pośrednictwem internetu), podkarpackim (podkarpacki sejmik studencki), pomorskim oraz warmińsko-mazurskim (brak aktywności) – mają one różne formuły, range, reguły wyboru itd. W niektórych wypadkach działalność reprezentacji młodzieżowych ma charakter fasadowy lub w ogóle zamarła.

45 Opinia do rządowego projektu Ustawy o przedstawicielstwach młodzieży i ich uczestnictwie w życiu publicznym (druk nr 3795), bit.ly/2L92E3w [dostęp: 29.08.2017].

charakter. Organizowane są publiczne debaty, plebiscyty i ankiety, a czasem również akcje z elementami happeningu. Na poziomie centralnym najczęściej konsultacje mają formę zajęcia stanowiska przez dane gremium. Stanowiska są najczęściej pochodną debaty zakończonej głosowaniem. Stanowisko zostaje upublicznione i przekazane zainteresowanym instytucjom.

W Polsce nie istnieje specjalny system konsultacji społecznych, w ramach którego opinie młodych ludzi byłyby traktowane priorytetowo. Udział młodzieży w procesie współtworzenia ładu politycznego przebiega według granicy wyznaczonej przez statusy formalnoprawne przecinające granice młodości. Pierwszy z nich jest związany z wiekiem. Wraz z osiągnięciem pełnoletności młodzi ludzie w Polsce uzyskują dostęp do wszelkich przewidzianych prawem form udziału w życiu politycznym i społecznym. Mogą głosować, brać udział w konsultacjach społecznych, zrzekać się, partycypować w różnych formach protestów.

Jednocześnie nie istnieją mechanizmy szczególnie wyróżniające wszystkich młodych dorosłych bez względu na ich status społeczno-zawodowy czy płeć. Z drugiej strony możliwość oddziaływania na poszczególne aspekty politycznej rzeczywistości jest atrybutem niektórych grup młodzieży – np. studentów, których przedstawiciele są ustawowo włączeni w proces konsultacji zmian prawnych dotyczących wyższych uczelni. Osobną kwestią jest skuteczność nieformalnych środków oddziaływania politycznego, takich jak protesty czy manifestacje inicjowane przez młodzież, które mogą być interpretowane jako źródło konkretnych decyzji politycznych. W tym wypadku problemem jest zarówno obiektywny pomiar poziomu „umłodziejowienia” danych aktów protestu, jak i – jeżeli udział młodzieży będzie bezdyskusyjny – udowodnienie ich wpływu na takie, a nie inne zachowania polityków.

W przypadku jedynej specyficznej dla młodzieży i określonej w prawie formy partycypacji politycznej, jaką jest funkcjonowanie młodzieżowych rad miast lub młodzieżowych rad gmin, granice uczestnictwa młodych ludzi w procesie tworzenia polityki na szczeblu lokalnym są opisane bardzo ogólnie. Nie istnieją jednocześnie żadne funkcjonujące na poziomie ogólnokrajowym przyjęte przez rząd dyrektywy, które obligowałyby instytucje państwowe, agendy rządowe czy inne podmioty do konsultacji prowadzonych w środowisku młodzieży jako takiej⁴⁶. Wszelkie inicjatywy ustawodawcze zgłaszane jako projekty rządowe muszą przejść przez proces konsultacji społecznych⁴⁷. Ustawodawca nie określa jednak ani ich metod, ani nie definiuje precyzyjnie grup, jakie miałyby w nich brać udział. Młodzi ludzie mogą brać udział w procesie konsultacji tak jak wszyscy inni obywatele, pod warunkiem że ukończyli 18 lat.

46 Przykładem może tu być brak szerokich konsultacji z młodymi ludźmi w sprawie wprowadzanej od 2017 r. wielkiej zmiany systemu edukacji w Polsce.

47 Obowiązek konsultacji nie dotyczy już jednak projektów ustaw zgłaszanych przez grupy posłów.

Obecność młodych ludzi w procesie politycznym widoczna jest szczególnie w dwóch obszarach. Pierwszy z nich, w którym udział młodzieży w procesie kształtowania polityki i ewaluacji różnych rozwiązań jest bezsprzecznie największy i w dużej mierze podmiotowy, to sfera nauki i szkolnictwa wyższego. Drugi to obszar polityki młodzieżowej.

Jak wspomniano uprzednio, Parlament Studentów Rzeczypospolitej Polskiej pełni funkcję konsultacyjną i opiniuje wszelkie dotyczące studentów zmiany w regulacjach prawnych. Stanowiska Parlamentu są publicznie dostępne. Wskazani przez Radę Studentów tego gremium czterech członkowie PSRP wchodzi w skład Rady Głównej Szkolnictwa Wyższego. Są członkami Komisji Kształcenia oraz Komisji Ekonomiczno-Prawnej. Przedstawiciele studentów w czasie trwania dwuletniej kadencji mają takie same uprawnienia jak pozostali członkowie Rady. Do zadań Komisji Kształcenia należy m.in.: opiniowanie dokumentów dotyczących Krajowych Ram Kwalifikacji dla obszarów kształcenia; przedstawianie propozycji dotyczących wzorcowych opisów efektów kształcenia dla poszczególnych kierunków studiów; opiniowanie projektów rozporządzeń dotyczących standardów kształcenia dla kierunków studiów, o których mowa w art. 9b i 9c Ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym; opiniowanie projektów aktów prawnych dotyczących szkolnictwa wyższego, a także zawieranych przez Rzeczpospolitą Polską umów międzynarodowych dotyczących szkolnictwa wyższego; opiniowanie wniosków o prowadzenie studiów podyplomowych, o których mowa w art. 8 ust. 8 Ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym; opiniowanie projektów aktów prawnych dotyczących szkolnictwa ponadpodstawowego oraz innych aktów prawnych przedstawianych przez Ministra Edukacji Narodowej; analizowanie wniosków przedstawianych przez Rzecznika Praw Absolwenta w zakresie ograniczenia barier w dostępie do wykonywania zawodu zgodnego z kierunkiem studiów absolwenta oraz występowanie z inicjatywami dotyczącymi obszaru kształcenia wynikającymi z analiz realizacji procesu kształcenia oraz analiz zatrudnialności absolwentów.

Z kolei w ramach Komisji Ekonomiczno-Prawnej przedstawiciele studentów razem z pozostałymi członkami komisji zajmują się m.in.: opiniowaniem projektu budżetu państwa w zakresie części, których dysponentami są minister właściwy do spraw szkolnictwa wyższego oraz minister właściwy do spraw nauki; opiniowaniem zasad przyznawania uczelniom dotacji z budżetu państwa; opiniowaniem spraw związanych ze środkami na naukę i szkolnictwo wyższe przewidzianych w częściach budżetu państwa, których dysponentami są ministrowie wskazani w art. 33 ust. 2 Ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym; opiniowaniem zasad przyznawania stypendiów naukowych i za wyniki w nauce, o których mowa w art. 21 ust. 1 pkt 39 Ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych; opiniowaniem projektów aktów prawnych dotyczących szkolnictwa wyższego i nauki; opiniowaniem umów międzynarodowych zawieranych przez

RP dotyczących szkolnictwa wyższego i nauki oraz występowaniem z inicjatywami dotyczącymi spraw ekonomicznych i legislacyjnych dotyczących szkolnictwa wyższego i nauki⁴⁸.

Innym ciałem działającym przy Ministrze Nauki i Szkolnictwa Wyższego jest Rada Młodych Naukowców (omówiona także w rozdziale poświęconym polityce młodzieżowej w Polsce). Została powołana jako organ konsultacyjny w październiku 2015 r. rozporządzeniem⁴⁹, a jej członkowie zostali wskazani przez ministra. Do zadań Rady należy m.in.: identyfikowanie istniejących i przyszłych barier rozwoju kariery młodych naukowców; przygotowywanie rekomendacji dotyczących instrumentów wspomagania kariery młodych naukowców; przybliżanie młodym naukowcom mechanizmów finansowania nauki; wspieranie kontaktów młodych naukowców z przedstawicielami środowisk gospodarczych oraz instytucji wdrażających innowacyjne rozwiązania w nauce, a także wdrożenie postanowień Europejskiej Karty Naukowca oraz Kodeksu Postępowania przy rekrutacji pracowników naukowych w jednostkach naukowych. Do swoich sukcesów Rada zalicza m.in.: zmianę regulaminów w programach grantowych ministerstwa, zmianę definicji młodego naukowca, wprowadzenie zmian w wymogach habilitacyjnych, zwolnienie różnych stypendiów dla młodych naukowców z podatku oraz działania na rzecz lepszego pokazania problemów młodych naukowców w Polsce. Zajęte stanowiska Rada publikuje na swojej stronie internetowej⁵⁰.

Działania państwa na rzecz zwiększenia udziału młodzieży w życiu obywatelskim

Obecnie nie istnieje żaden aktualny rządowy dokument o randze strategicznej, którego pierwszoplanowym celem byłoby zwiększenie udziału młodzieży w życiu obywatelskim i politycznym. Strategia na rzecz młodzieży na lata 2007–2013 oraz Program na rzecz młodzieży „Aktywna Młodzież” (omówione w rozdziale poświęconym polityce młodzieżowej w Polsce) nie zostały w pełni wdrożone lub pozostały w fazie projektów. W obu tych dokumentach kwestie zwiększania udziału młodych ludzi w życiu politycznym i społecznym były traktowane jako jedno z priorytetów⁵¹. Obecnie można wskazać jeden dokument sygnowany na

48 Statut Rady Głównej Nauki i Szkolnictwa Wyższego uchwalony dnia 11 grudnia 2014 r. na podstawie art. 46c ust. 1 Ustawy z dnia 27 lipca 2005 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym (t.j.: Dz.U. z z 2012 r., poz. 572, z późn. zm.).

49 Zarządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego w sprawie powołania zespołu doradczego – Rady Młodych Naukowców (Dz.Urz. MNiSW z 2.03.2018 r., poz. 9). rmn.org.pl/podstawowe-informacje [dostęp: 30.05.2018].

50 rmn.org.pl/podstawowe-informacje [dostęp: 30.05.2018].

51 G. Zielińska, *Rola państwa w realizacji polityki dla młodzieży*, [w:] G. Zielińska (red.) *Polityka młodzieżowa*, „Studia BAS”, nr 2 (18), Warszawa 2009.

poziomie ministerialnym zawierający zapisy dotyczące propagowania aktywności społecznej i obywatelskiej młodych ludzi.

Dokument, o którym mowa, to Resortowy Program „Młodzież solidarna w działaniu” na lata 2016–2019⁵² (omówiony szerzej w rozdziale poświęconym przeciwdziałaniu wykluczeniu społecznemu młodzieży), przygotowany przez Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej. Program opisywany w dokumencie jest pomyślany jako strategia finansowania przez ministerstwo zadań zleconych mających służyć osiągnięciu określonych celów. Jest on rozwinięciem działań w obszarach Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego oraz Strategii Rozwoju Kapitału Ludzkiego, a także: „rozszerza on zakres wsparcia realizowany w ramach Programu Aktywne Formy Przeciwdziałania Wykluczeniu Społecznemu – nowy wymiar 2020, konkursu nr 3: *Aktywne postawy młodzieży – podnoszenie kompetencji, przedsiębiorczości i odpowiedzialności w wymiarze środowiska*”⁵³.

Celem głównym programu jest umożliwienie stworzenia przestrzeni dla rozwijania aktywności ludzi młodych, mającej wpływ na ich tożsamość, życie rodzinne, społeczne, kulturalne i zawodowe. W obszarze aktywizacji obywatelskiej młodzieży program zakłada zwiększenie aktywności społecznej, obywatelskiej oraz uczestnictwa młodzieży w życiu kulturalnym. W ramach Priorytetu III – Młodzi obywatele przewiduje się finansowanie działań nakierowanych na wspieranie:

- edukacji obywatelskiej i globalnej;
- udziału młodzieży w życiu lokalnych społeczności oraz w demokracji reprezentatywnej;
- uczestnictwa młodzieży w procesie podejmowania decyzji przez rozbudowę konsultacji i uzgodnień społecznych z młodzieżą, partycypacyjne sposoby projektowania miejsc integracji i spędzania wolnego czasu, budowę i wspieranie regionalnych i lokalnych młodzieżowych portali internetowych, zachęcanie do udziału w wyborach lokalnych i krajowych;
- różnorodnych ciał (rad) reprezentujących młodzież;
- podejmowanie inicjatyw lokalnych, np. happeningi, akcje społeczne w różnorodnych dziedzinach;
- działań mających na celu samoorganizację się młodzieży przez grupy nieformalne i zorganizowane (np. stowarzyszenia, fundacje);
- animowanie partnerstw i sieci współpracy.

Docelowym efektem programu ma być finansowanie projektów z udziałem 6 tys. beneficjentów ostatecznych do 2019 r. Program jest kierowany przede wszystkim do młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym, jako grupa docelowa wymieniani są też młodzi niepełnosprawni. Obecnie nie są dostępne informacje dotyczące stopnia zaawansowania działań finansowanych w ramach projektu.

52 Zarządzenie nr 26 Ministra Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej z dnia 29 kwietnia 2016 r. w sprawie przyjęcia Programu „Młodzież solidarna w działaniu” na lata 2016–2019.

53 Program „Młodzież solidarna w działaniu” na lata 2016–2019, MRPiPS, s. 4.

Wsparcie organizacji młodzieżowych

Finansowanie organizacji młodzieżowych odbywa się w Polsce na podstawie powszechnych zasad, które regulują: Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie oraz Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r. – Prawo o stowarzyszeniach (omówione szerzej w rozdziale poświęconym wolontariatowi młodzieżowemu), jak również niektóre inne ustawy⁵⁴. Nie istnieje dokument o randze ustawy lub rozporządzenia, który ogólnie:

- definiowałby jednoznacznie, czym jest organizacja młodzieżowa lub działająca na rzecz młodzieży;
- określałby warunki działania i ewentualnego wsparcia dla tego typu organizacji inne niż w wypadku ogółu organizacji pozarządowych.

W rezultacie trudno mówić o odrębnym systemie wsparcia dla organizacji młodzieżowych. Należy zaznaczyć, że próby ustanowienia takiego systemu lub jego elementów były podejmowane, lecz nie zakończyły się sukcesem⁵⁵.

Źródła finansowania organizacji młodzieżowych w Polsce są zdywersyfikowane i rozproszone⁵⁶. Obok finansów z UE kierowanych na realizację programów młodzieżowych w ramach takich inicjatyw jak programy MŁODZIEŻ (w latach 2000–2006), „Młodzież w działaniu” (w latach 2007–2013) czy Erasmus+ (w latach 2014–2020), organizacje młodzieżowe mogą pozyskiwać dofinansowanie w ramach realizacji zadań publicznych⁵⁷. Zadania publiczne stają się zadaniami zleconymi, gdy zostały powierzone do realizacji organizacjom pozarządowym lub innym podmiotom. Zadania zlecone mogą być powierzone do realizacji organizacjom pozarządowym – w tym młodzieżowym, na szczeblu centralnym (np. umowy organizacji pozarządowych z ministerstwami), agendami rządowymi lub niższym (np. umowy organizacji pozarządowych z gminami). Jednostki

54 Na przykład Ustawa z dnia 27 kwietnia 2006 r. o spółdzielniach socjalnych (Dz.U. z 2006 r., nr 94, poz. 651, z późn. zm.). Działanie organizacji harcerskich jest regulowane przez następujące akty prawne: Ustawę z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej, Ustawę z dnia 26 stycznia 1982 r. – Karta Nauczyciela, Ustawę z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi, Ustawę z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty, Ustawę z dnia 28 września 1991 r. o lasach, Ustawę z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, Ustawę z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, Ustawę z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii, Ustawę z dnia 8 września 2006 r. o Państwowym Ratownictwie Medycznym, Ustawę z dnia 20 marca 2009 r. o bezpieczeństwie imprez masowych.

55 Projekt ustawy o przedstawicielstwach młodzieży i ich uczestnictwie w życiu publicznym; Projekt ustawy o harcerstwie.

56 Np. zadania publiczne związane z edukacją nieformalną są zlecone organizacjom pozarządowym przez co najmniej siedem ministerstw.

57 Zadanie publiczne to każde działanie administracji, które realizuje ona na podstawie ustaw. Adresatami takich zadań mogą być osoby fizyczne – obywatele, ich wspólnoty, osoby prawne oraz jednostki niemające osobowości prawnej. Zadania publiczne wynikają z przyjętych ustaw i innych aktów prawnych. Por. poradnik.ngo.pl/zadania-publiczne [dostęp: 30.05.2018].

zlecające realizację tego typu zadań organizacjom młodzieżowym muszą zapewnić ich finansowanie.

Najważniejsze cele polityki rządowej i samorządowej realizowane przez organizacje młodzieżowe w ramach zadań zleconych są umiejscowione w następujących obszarach: edukacja i wychowanie, zwłaszcza kwestie związane z uczestnictwem w życiu społecznym i obywatelskim, kontakty i wymiany międzynarodowe dzieci i młodzieży, aktywności kulturalne i sportowe, turystyka i wypoczynek dzieci i młodzieży, ochrona przyrody, przeciwdziałanie uzależnieniom od substancji psychoaktywnych i uzależnieniom behawioralnym, bezpieczeństwo i obronność, edukacja historyczna, edukacja seksualna i przygotowanie do życia w rodzinie, edukacja na rzecz równości, edukacja europejska, promocja wolontariatu, stwarzanie równych szans na rynku pracy. Duża część zadań zleconych przez Ministerstwo Edukacji Narodowej oraz Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej jest związanych z wyrównywaniem szans dzieci i młodzieży oraz ma celu zabezpieczenie potrzeb grup zagrożonych równymi formami wykluczenia społecznego.

Istotnym źródłem wsparcia dla organizacji młodzieżowych są wspierające organizacje pozarządowe⁵⁸. Korzystają one z różnego rodzaju zagranicznej pomocy rządowej lub czerpią środki od prywatnych sponsorów. Organizacje wspierające często skupiają się na pomocy organizacjom młodzieżowym działającym lokalnie, w środowiskach młodzieży z mniejszymi szansami, a ich priorytetem jest wspieranie oddolnej aktywności i kreatywności. Ważnym nurtem jest podnoszenie kompetencji osób pracujących z młodzieżą. Programy edukacyjne i trenerskie adresowane są do nauczycieli, liderów młodzieżowych, pracowników socjalnych, polityków na szczeblu lokalnym i wielu innych grup.

W polskiej legislacji znajdują się zapisy będące dobrym punktem wyjścia ścisłej współpracy i wzajemnego wsparcia prowadzonych przez samorządy szkół i organizacji pożytku publicznego, w tym organizacji młodzieżowych. W myśl Ustawy – Prawo oświatowe edukacja formalna jest wspierana przez organizacje pozarządowe, w tym organizacje harcerskie, a także osoby prawne prowadzące statutową działalność w zakresie oświaty i wychowania⁵⁹. Ponadto – w myśl odpowiednich przepisów⁶⁰ – w szkole i placówce mogą działać, z wyjątkiem partii i organizacji politycznych, stowarzyszenia i organizacje, szczególnie harcerskie, których celem statutowym jest praca wychowawcza

58 Najważniejsze z nich to Centrum Edukacji Obywatelskiej, Fundacja im. Stefana Batorego, Fundacja Civis Polonus, Polsko-Niemiecka Współpraca Młodzieży, Polska Fundacja Dzieci i Młodzieży, Fundacja Orange, Fundacja Rozwoju Demokracji Lokalnej, Pracownia Badań i Innowacji Społecznych „Stocznia”, Fundusze Norweskie.

59 Art. 3 Ustawy z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe (Dz.U. z 2018 r., poz. 996).

60 W myśl zapisów art. 39 ust. 1 pkt 9 Ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz.U. z 2004 r., nr 256, poz. 2572, z późn. zm.).

albo rozszerzanie i wzbogacanie form działalności dydaktycznej, wychowawczej, opiekuńczej i innowacyjnej szkoły lub placówki”⁶¹. Ponadto dyrektor: „w szczególności stwarza warunki do działania w szkole lub placówce: wolontariuszy, stowarzyszeń i innych organizacji, zwłaszcza organizacji harcerskich, których celem statutowym jest działalność wychowawcza lub rozszerzanie i wzbogacanie form działalności dydaktycznej, wychowawczej i opiekuńczej szkoły lub placówki”⁶².

Edukacja obywatelska

Edukacja obywatelska i rozwój kompetencji społecznych i obywatelskich są zapisane w najważniejszych dokumentach strategicznych, czyli: *Długookresowej Strategii Rozwoju Kraju*⁶³ (omówionej w rozdziale poświęconym polityce młodzieżowej w Polsce) i *Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego*⁶⁴.

W pierwszym z dokumentów wskazane są dwa cele: przygotowanie i wprowadzenie programu edukacji obywatelskiej na wszystkich poziomach edukacji w perspektywie uczenia się przez całe życie oraz przygotowanie i wdrożenie programu kształcenia i doskonalenia nauczycieli, przygotowującego do prowadzenia zajęć z tego zakresu oraz przygotowanie odpowiednich narzędzi edukacyjnych dla uczniów⁶⁵. W *Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego Polski do roku 2020* (omówionej w rozdziale poświęconym wolontariatowi młodzieżowemu) jednym z celów jest „kształtowanie postaw sprzyjających kooperacji, kreatywności oraz komunikacji”, zaś jednym z priorytetów – „wspieranie edukacji formalnej w zakresie metod nauczania sprzyjających kooperacji, kreatywności i komunikacji oraz rozwijanie demokratycznej kultury szkoły”.

Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych (2017 r.) zawiera listę postaw, których kształtowanie stanowi zadanie szkoły. Są to:

- „1. zaangażowanie w działania obywatelskie: uczeń angażuje się w działania społeczne;
2. wrażliwość społeczna: uczeń dostrzega przejawy niesprawiedliwości i reaguje na nie;
3. odpowiedzialność: uczeń podejmuje odpowiedzialne działania w swojej społeczności, konstruktywnie zachowuje się w sytuacjach konfliktowych;

61 Art. 86 Ustawy z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe (Dz.U. z 2018 r., poz. 996).

62 Odpowiedź sekretarza stanu w Ministerstwie Edukacji Narodowej – z upoważnienia prezesa Rady Ministrów – na interpelację nr 19 552 w sprawie funkcjonowania Związku Harcerstwa Rzeczypospolitej i Stowarzyszenia Harcerstwa Katolickiego „Zawisza”.

63 *Polska 2030. Trzecia Fala Nowoczesności. Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju*, Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, Warszawa 2011.

64 *Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego*, Monitor Polski, 16 maja 2013 r.

65 E. Bacia, F. Pazderski, S. Żmijewska-Kwiręg, *Edukacja obywatelska w Polsce. Analiza aktualnej sytuacji, zidentyfikowanych potrzeb oraz szans i barier rozwoju*, bit.ly/2Q1gbEt [dostęp: 30.05.2018].

4. poczucie więzi: uczeń odczuwa więź ze wspólnotą lokalną, narodową, europejską i globalną;
5. tolerancja: uczeń szanuje prawo innych do odmiennego zdania, sposobu zachowania, obyczajów i przekonań, jeżeli nie stanowią one zagrożenia dla innych ludzi; przeciwstawia się przejawom dyskryminacji mniejszości⁶⁶.

W odniesieniu do edukacji obywatelskiej szkoła powinna zapewnić takie warunki, aby uczniowie:

- „1. mieli dostęp do różnych źródeł informacji i różnych punktów widzenia;
2. brali udział w dyskusjach na forum klasy i szkoły;
3. mieli realny wpływ na wybrane obszary życia szkoły, m.in. w ramach samorządu uczniowskiego;
4. budowali swoje poczucie wartości i sprawstwa w życiu społecznym oraz zaufanie do innych⁶⁷.

Solidne podstawy edukacji obywatelskiej w Polsce znajdują odzwierciedlenie w liczbie wspieranych przez rząd programów i inicjatyw edukacyjnych⁶⁸.

Edukacja formalna

Zagadnienia związane z edukacją obywatelską są podejmowane w ramach różnych przedmiotów. Na pierwszym poziomie kształcenia w największym stopniu odbywa się to podczas zajęć wiedza o społeczeństwie wprowadzonych od VII klasy szkoły podstawowej (w wymiarze jednej godziny tygodniowo). Ich treści programowe obejmują m.in. prawa człowieka, funkcjonowanie wspólnot na poziomie lokalnym, regionalnym i narodowym (krajowym), a także udział w życiu publicznym i partycypację w społeczeństwie obywatelskim. Według międzynarodowego raportu ICCS⁶⁹ edukacja obywatelska w Polsce jest szczególnie i obowiązkowa, zintegrowana z niektórymi przedmiotami, obejmuje inicjatywy pozalekcyjne, a także pracę zespołową i specjalne projekty, ale brak w niej jest doświadczeń w klasie i podejścia międzyprzedmiotowego. Wyniki Polski w międzynarodowych testach wiedzy obywatelskiej były dość wysokie, ale dla zaangażowania obywatelskiego były one na poziomie średnim. Wyniki badania „Young Europe 2017. The Youth Study of TUI Foundation”⁷⁰ wykazały,

66 Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej. Na podstawie art. 47 ust. 1 pkt 1 lit. a, b, e, f, h ustawy z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe (Dz.U. z 2017 r., poz. 59).

67 Tamże.

68 Przykłady działań i projektów w dziedzinie edukacji obywatelskiej dostępne są na stronie Ośrodka Rozwoju Edukacji: www.ore.edu.pl/szkolna-demokracja.

69 bit.ly/2CHqQHp [dostęp: 18.03.2019].

70 bit.ly/2rsiJZ4 [dostęp: 30.05.2018].

że postrzeganie demokracji jako najcenniejszej formy rządu jest w Polsce na poziomie porównywalnym z Francją i Włochami. Edukacja obywatelska jest dostępna dla wszystkich grup młodzieży. Kwestie praw obywatelskich mniejszości (etnicznych, religijnych) są obecne w jej ramach. Tematy związane z zapewnieniem niektórych praw (adopcja dzieci, małżeństwo) osobom o orientacji homoseksualnej są jednak postrzegane jako kontrowersyjne. Dla uczniów o specjalnych potrzebach edukacyjnych wprowadzono specjalne programy edukacji obywatelskiej dopasowane do ich zdolności poznawczych.

Edukacja pozaformalna i nieformalna

Edukacja na rzecz zwiększania uczestnictwa w życiu obywatelskim to jeden z głównych tematów działań polskich młodzieżowych organizacji pozarządowych i organizacji działających na rzecz młodzieży. Na poziomie krajowym istnieje kilka programów wspierających różne formy uczestnictwa w życiu obywatelskim i demokratycznym. Podstawowym środowiskiem zdobywania umiejętności społecznych niezbędnych do uczestnictwa obywatelskiego w Polsce jest samorząd szkolny. Obowiązkowa obecność reprezentacji uczniów w szkołach jest zapisana w Ustawie o systemie oświaty⁷¹. Ustawa ta zachęca również dyrektorów szkół do współpracy z organizacjami pozarządowymi i promocji wolontariatu wśród uczniów. Regulacje ustawowe i oficjalne zalecenia dotyczące obecności przedstawicieli uczniów w organach zarządzających szkołami w Polsce dotyczą wszystkich poziomów edukacji (ISCED 1, 2, 3). Ministerstwo Edukacji Narodowej organizuje na szczeblu krajowym programy wspierające aktywne członkostwo w szkolnym samorządzie, takie jak: „Szkoła demokracji – szkoła samorządności”⁷² i „Letnia Akademia – model szkoły demokratycznej”⁷³, koordynowane przez Ośrodek Rozwoju Edukacji. Wśród organizacji pozarządowych zajmujących się edukacją obywatelską najważniejszą rolę odgrywa Centrum Edukacji Obywatelskiej, które oferuje programy ukierunkowane na wzmocnienie kompetencji uczniów, nauczycieli i dyrektorów szkół⁷⁴.

W Polsce nie istnieją obecnie przepisy zobowiązujące uczniów do udziału w zajęciach pozaszkolnych służących społeczności lokalnej, jednak istnieją rozwiązania ukierunkowane na skłonienie młodzieży do udziału w wybranej formie wolontariatu. Udział ucznia w takiej aktywności (potwierdzony wpisem na świadectwie szkolnym) jest dodatkowo punktowany w procesie rekrutacji do szkoły średniej, a w wypadku dużej konkurencji może mieć decydujące

71 Art. 81, 85 Ustawy z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe (Dz.U. z 2017 r., poz. 59).

72 bit.ly/2GI Dosr [dostęp: 28.08.2017].

73 bit.ly/2Qk2mNf [dostęp: 28.08.2017].

74 www.ceo.org.pl/pl/samorzad/news/samorzady-uczniowskie-maja-glos-caly-rok [dostęp: 28.08.2017].

znaczenie⁷⁵. Takie rozwiązanie jest przedmiotem krytyki z powodu możliwej instrumentalizacji aktywności wolontariackiej. Podstawa programowa dla edukacji obywatelskiej dla wszystkich trzech poziomów ISCED wymaga od nauczycieli zachęcania uczniów do uczestnictwa w życiu społecznym i politycznym ich społeczności lokalnej i w innych formach aktywności obywatelskiej⁷⁶. Krajowe priorytety dotyczące rozwoju wolontariatu skupiają się na informacji młodzieżowej, a nie zachęcaniu lub formalnym zobowiązaniu do jakiegokolwiek formy wolontariatu. Przyczyną niskiego poziomu zaangażowania młodzieży w wolontariat jest brak świadomości jego korzyści dla młodych ludzi⁷⁷.

W polskich realiach rozróżnienie między partnerstwem a długotrwałą współpracą bywa niekiedy trudne. Regulacje prawne zachęcające szkoły do otwarcia się na wolontariat i współpracę z organizacjami pozarządowymi, a zwłaszcza młodzieżowymi, stwarzają sprzyjające warunki tworzenia lokalnych partnerstw i współpracy na rzecz edukacji obywatelskiej. W praktyce organizacje młodzieżowe, najczęściej harcerstwo, są obok samorządu najważniejszym partnerem szkół w inicjatywach propagujących aktywne uczestnictwo w życiu społecznym i obywatelskim. Ten stan rzeczy jest sankcjonowany przez podpisane w 2010 r. porozumienie o współpracy między ZHP i MEN, które umożliwia prowadzenie działalności wychowawczej i edukacyjnej przez jednostki ZHP na terenie szkół i na rzecz uczniów, pozwala na wymianę doświadczeń i metodyki pracy z młodzieżą. Ministerstwo zadeklarowało także patronowanie inicjatywom Związku Harcerstwa Polskiego dotyczącym wychowania dzieci i młodzieży oraz konsultowanie z ZHP projektów aktów prawnych z zakresu oświaty i wychowania dzieci i młodzieży. Dokument nie wymienia literalnie współpracy w obszarze aktywizacji obywatelskiej, jednak trudno sobie wyobrazić wykluczenie tej sfery z obszaru wspólnych działań⁷⁸. Wśród inicjatyw oddolnych można wskazać na tworzenie narzędzi pomagających tworzyć lokalne partnerstwa na rzecz edukacji obywatelskiej. Przykładem takich działań jest przewodnik opisujący możliwości tworzenia lokalnych aliansów i sieci współpracy między różnymi aktorami i środowiskami na poziomie lokalnym. Sugeruje się w nim m.in. wykorzystanie lokalnych zasobów pozaszkolnych (biblioteki, domy kultury),

75 Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 16 marca 2017 r. w sprawie przeprowadzania postępowania rekrutacyjnego oraz postępowania uzupełniającego do publicznych przedszkoli, szkół i placówek (Dz.U. z 2017 r., poz. 610), par. 7.

76 *Edukacja Obywatelska w Europie*, Raport EACEA-P9, EURYDICE, Bruksela 2011, s. 64.

77 Priorytety krajowe w związku z Europejskim Rokiem Wolontariatu, http://www.pozytek.gov.pl/files/pozytek/Wolontariat/ERW%202011/PRIORYTETY_ERW_final.pdf [dostęp: 30.05.2018].

78 Porozumienie między Ministrem Edukacji Narodowej a Związkiem Harcerstwa Polskiego, http://www.zhp.wlkp.pl/wlcbp-content/uploads/2015/02/porozumienie_men_zhp.pdf [dostęp: 28.08.2017].

doświadczeń różnych grup aktorów (aktywizacja seniorów, byłych członków samorządu, wymiana doświadczeń między różnymi grupami młodzieży)⁷⁹.

Największe projekty wspierające uczestnictwo młodzieży w życiu obywatelskim i politycznym prowadzone przez agendy rządowe mają charakter donacyjny i edukacyjny, rzadziej operacyjny. Często obejmują one działania na pograniczu edukacji formalnej i nieformalnej, choć są raczej skupione na budowaniu kompetencji nauczycieli i lepszym wykorzystaniu możliwości środowiska szkolnego, najczęściej przez dostarczenie idei i pomysłów na interesujące i niestandardowe formy edukacji obywatelskiej. Koordynacją i wspieraniem tego typu działań rządowych na szczeblu centralnym zajmuje się Ośrodek Rozwoju Edukacji (ORE).

Ważną rolę w procesie wspierania i popularyzacji edukacji nieformalnej w obszarze kompetencji społecznych i obywatelskich odgrywają programy Unii Europejskiej skierowane do młodzieży (omówione także w rozdziałach poświęconych zatrudnieniu i rynkowi pracy oraz wolontariatowi młodzieżowemu). W ramach programów MŁODZIEŻ (w latach 2000–2006), „Młodzież w działaniu” (w latach 2007–2013) i Erasmus+ (w latach 2014–2020) zarządzanych przez Fundację Rozwoju Systemu Edukacji, finansowane były i są przedsięwzięcia nastawione *stricte* na propagowanie uczestnictwa i kompetencji obywatelskich młodych ludzi. W programie „Młodzież w działaniu” celem Akcji 1.3. „Młodzież w demokracji” było wspieranie uczestnictwa młodych ludzi w życiu lokalnych społeczności, zapoznanie ich z mechanizmami demokracji przedstawicielskiej oraz zachęcanie do świadomego i pełnego uczestnictwa w życiu publicznym⁸⁰. W 2017 r. jednym z priorytetów Akcji 2. programu Erasmus+ Młodzież było promowanie rozwiązań i działań zwiększających uczestnictwo młodzieży w życiu publicznym i społecznym, zwłaszcza tej zagrożonej wykluczeniem. W programie Erasmus+ w ramach Akcji 3. finansowane są inicjatywy w obszarze młodzieży i edukacji formalnej, wspierany jest dialog i budowanie relacji między młodymi ludźmi a instytucjami oraz osobami odpowiedzialnymi za politykę dotyczącą młodzieży. Cele projektów są osiągnięte przez organizację spotkań, debat, seminariów, konsultacji oraz warsztatów dotyczących polityki i działań instytucji unijnych wobec młodzieży.

Wśród największych programów realizowanych przez instytucje pozarządowe znajduje się program „Obywatele dla Demokracji”⁸¹, w którym w latach 2013–2017 w ramach celu „Zwiększanie udziału obywateli w życiu publicznym” wspierano działania mające na celu angażowanie obywateli i organizacji

79 www.civispolonus.org.pl/files/Edukacja_obywatelska_modziezy_Polskie_dobre_praktyki.pdf [dostęp: 30.05.2018]; <http://www.isp.org.pl/files/3466863090536617001288181497.pdf> [dostęp: 30.05.2018].

80 bit.ly/2QEYqYe [dostęp: 10.09.2017].

81 www.batory.org.pl/programy_operacyjne/programy_zakonczone/obywatele_dla_demokracji [dostęp: 10.09.2017].

obywatelskich w życie publiczne, w procesy kształtowania polityk publicznych i w procesy podejmowania decyzji dotyczących dzielnicy, gminy, miasta lub całego kraju. Do dorobku działań w ramach celu można zaliczyć 133 zrealizowane projekty (w tym 51 skierowanych do dzieci i młodzieży), które miały 56 tys. uczestników działań (w tym dzieci i młodzież). Projekty dotyczyły różnego typu zagadnień i miały różną skalę – od projektów na poziomie centralnym do lokalnych, dotyczących problemów małych społeczności⁸². Obecnie organizacja prowadząca, Fundacja im. Stefana Batorego, realizuje podobny projekt „Masz głos, masz wybór”⁸³. Kolejną organizacją pozarządową organizującą wiele działań edukacyjnych i aktywizujących na rzecz młodzieży jest Centrum Edukacji Obywatelskiej. Jego najbardziej spektakularną i najpopularniejszą inicjatywą jest akcja „Młodzi mają głos”, w ramach której w przeddzień wyborów organizowane jest głosowanie w szkołach gimnazjalnych i średnich. W przedsięwzięciu tym, organizowanym od 1997 roku, bierze każdorazowo udział nawet 200 tys. młodych ludzi z całej Polski. Oprócz tej akcji CEO tworzy programy i projekty edukacyjne w kategoriach: rozwój szkoły i doskonalenie, programy nauczania przedmiotu wiedza o społeczeństwie, projekty edukacyjne i obywatelskie w zakresie: kultura, dziedzictwo i media, samorząd uczniowski, wolontariat, odpowiedzialność globalna itd. Przykładami prowadzonych przez CEO projektów mogą być: „Kształcenie obywatelskie w szkole samorządowej”, „Młody obywatel” czy „Samorząd uczniowski”⁸⁴.

Można wskazać przykłady niekiedy długoletniej współpracy organizacji pozarządowych i Ministerstwa Edukacji Narodowej, lecz zazwyczaj dotyczą one jednego projektu lub grupy projektów, którym udzielane jest wsparcie np. ministerstwa. Formułę quasi-partnerską mają również sojusze organizacji pozarządowych zawierane w celu wspólnych działań na rzecz partycypacji i uczestnictwa. Przykładem tego typu działania jest koalicja organizacji pozarządowych na rzecz Europejskiego Roku Obywateli 2013⁸⁵. Można też wskazać na model współpracy międzyresortowej z udziałem organizacji pozarządowych i funduszy pomocowych. Według tego wzoru realizowana jest inicjatywa edukacji prawnej w szkołach. Koordynatorem działań jest Ministerstwo Sprawiedliwości, a partnerami: Ministerstwo Edukacji Narodowej, Prokuratura Generalna, Naczelna Rada Adwokacka, Krajowa Rada Notarialna, Krajowa Rada Komornicza oraz Sądy Apelacyjne⁸⁶. W ramach programu edukacji prawnej w szkołach zrealizowano następujące projekty: „Edukacja szkolna przeciwko wykluczeniu prawnemu”

82 bit.ly/2QH5n9L [dostęp: 10.09.2017].

83 www.maszglos.pl.

84 Ł. Czekał, *Edukacja obywatelska w Polsce po 1989 roku na przykładzie Fundacji im. Stefana Batorego*, Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie, Kraków 2015, s. 95.

85 bit.ly/2UyxK9o [dostęp: 10.09.2017].

86 www.ore.edu.pl/szkolna-demokracja/4446-edukacja-prawna [dostęp: 28 sierpnia 2017].

(w latach 2012–2015, finansowany z Funduszy Norweskich i środków krajowych), „Edukacja pro bono” czy „Mediacja w życiu młodzieży”⁸⁷.

Ogólną jakość i rezultaty edukacji obywatelskiej w Polsce można oszacować na podstawie porównawczych badań międzynarodowych. W wypadku edukacji nieformalnej najczęściej stosowaną metodą jest nadzór ekspercki. Standardowo wszystkie większe programy o zasięgu ogólnopolskim mają komponent ewaluacyjny. Nie istnieje jednak powszechnie przyjęty, skodyfikowany system zapewnienia wysokiej jakości działań.

Wsparcie osób działających w obszarze edukacji obywatelskiej prowadzone jest w ramach licznych programów. Większość z nich zapewnia udział w szkoleniach, webinarach, dostarcza pomocy naukowych: podręczników i scenariuszy działań. Większe programy, takie jak Erasmus+ czy „Obywatele dla Demokracji”, mają sieci lokalnych rezydentów udzielających pomocy w terenie, a także mobilne zespoły trenerskie. Powszechną praktyką jest również stosowanie podejścia *training trainers*.

Zwiększanie świadomości politycznej młodych ludzi

Sprawy polityczne nie interesują specjalnie młodych Polaków obu płci⁸⁸. W związku z tym informacje medialne dotyczące zaangażowania w życie społeczne i polityczne są formatowane pod kątem odbiorcy w średnim wieku. Wyjątkiem jest tu internet, gdzie podejmowane są próby alternatywnych form komunikacji na tematy związane z polityką i uczestnictwem w życiu politycznym.

Kampanie zwiększające świadomość są jedną z najpowszechniejszych form edukacji obywatelskiej w Europie. W Polsce cieszą się one niezwykłą popularnością w porównaniu z innymi państwami Unii Europejskiej, a odsetek uczniów, którzy brali udział w tego typu działaniach, jest bardzo wysoki i sięga 92%⁸⁹. Większość programów dotyczących edukacji obywatelskiej zawiera moduły o charakterze informacyjnym. Głównym miejscem przekazywania informacji jest szkoła, stąd kampanie te operują narzędziami w formie plakatów, ulotek, spotkań „twarzą w twarz”, często przy wykorzystaniu multimediiów. Najbardziej rozpoznawalną formą działań informacyjnych są kampanie zachęcające do udziału w wyborach (profrekwencyjne), część z nich była kierowana przede wszystkim do młodzieży mającej czynne prawo wyborcze. Przykładem takich przedsięwzięć jest kampania informacyjna: „Tutaj mieszkam, tutaj wybieram”⁹⁰, organizowana

87 edukacja.prawna.gov.pl [dostęp: 28.08.2017].

88 W badaniu CBOS „Młodzież 2016” jedynie 17% ankietowanych młodych ludzi określa swoje zainteresowanie polityką jako „bardzo duże lub duże”, zainteresowanie „nikłe” lub „brak zainteresowania” deklaruje 44% respondentów w wieku 15–17 lat.

89 *Edukacja Obywatelska w Europie...*, s. 69.

90 pl-pl.facebook.com/TutajMieszkamTutajWybieram [dostęp: 28.08.2017].

przez stowarzyszenie „Spółdzielnia Inicjatyw”. Była ona prowadzona w internecie, mediach społecznościowych oraz w trakcie specjalnie organizowanych imprez i koncertów i miała na celu zachęcenie ludzi młodych do wpisania się na listy wyborcze i głosowania, przede wszystkim studentów uczących się z daleka od swojego stałego miejsca zamieszkania⁹¹. Podobny charakter miała kampania „Gdziekolwiek będziesz, masz głos/zagłosuj” rozpoczęta przez koalicję „Masz głos, masz wybór” w 2010 r. Akcja „Masz głos” jest organizowana przez Fundację im. Stefana Batorego i jest kontynuowana do dziś⁹².

Przykładem przedsięwzięcia skierowanego głównie do młodzieży, które odniosło ogólnopolski sukces, jest kampania „Zmień kraj, idź na wybory”. Włączyło się do niej ponad 100 organizacji pozarządowych, a spoty telewizyjne, radiowe i ogłoszenia prasowe były bezpłatnie emitowane w prawie wszystkich mediach o największym zasięgu. Kampania była rozpoznawana przez ponad 94% Polek i Polaków, a w grupie najmłodszych wyborców (18–19 lat) ponad 14% uznało, że akcja „Zmień kraj...” miała decydujący wpływ na ich udział w wyborach parlamentarnych z 2007 r. (kolejne 36% stwierdziło, że akcja zachęciła ich do głosowania)⁹³.

Polska młodzież cechuje się zdystansowaną postawą wobec osób o odmiennej kulturze i religii, zwłaszcza pochodzących z krajów muzułmańskich⁹⁴. Źródłem tych postaw są stereotypy obecne w przekazie medialnym i debacie publicznej, a nie osobiste doświadczenia⁹⁵. Rzecznik Praw Obywatelskich w związku z tym sugeruje położenie większego akcentu na działania propagujące dialog międzykulturowy i tolerancję. Przykładem projektu promującego tolerancję i wielokulturowość jest przedsięwzięcie „Młody Asyż. Młodzież na rzecz tolerancji i pokoju”, organizowane od ponad pięciu lat przez Instytut Dialogu Międzykulturowego im. Jana Pawła II w Krakowie. W jego ramach uczniowie poszukują i gromadzą opracowania dotyczące głównego tematu, prowadzą stronę internetową, uczestniczą także w wystawach, konferencjach, warsztatach oraz pokazach związanych z tematyką wielokulturowości. Ich zadaniem jest także organizacja przynajmniej trzech przedsięwzięć dla ogółu uczniów własnej szkoły. Istnieje ponadto możliwość korzystania z oferty warsztatowej proponowanej przez organizatora. W ramach projektu certyfikaty otwartości kulturowej i tolerancji otrzymało 67 szkół w całej Polsce⁹⁶.

91 W Polsce wyborca jest przypisany do konkretnej komisji w swoim stałym miejscu zamieszkania. Może oddać głos gdzie indziej, lecz wcześniej niezbędne jest dopełnienie wielu formalności.

92 web.facebook.com/gdziekolwiekbedziesz [dostęp: 28.08.2017].

93 M. Kornacka, *Po 1989 roku. Wpływ medialnych kampanii społecznych na aktywność wyborczą młodych Polaków*, [w:] A. Turska-Kawa (red.), *Polityka w opinii młodych. Idee – instytucje – obywatele*, Katowice 2012, s. 121.

94 <https://bit.ly/2SGUqT3> [dostęp: 9.08.2017].

95 bit.ly/2SGUqT3 [dostęp: 9.08.2017].

96 bit.ly/2B9ca1Y [dostęp: 30.05.2018].

Propagowanie dialogu międzykulturowego i tolerancji jest także jednym z głównych wątków większości międzynarodowych wymian młodzieży, realizowanych w Polsce w ramach projektów Unii Europejskiej. Ogółem w ramach programów MŁODZIEŻ, „Młodzież w działaniu” i Erasmus+ Młodzież w tego typu przedsięwzięciach w latach 2005–2017 w Polsce wzięło udział kilkadziesiąt tysięcy młodych osób.

Przeciwdziałanie wykluczeniu cyfrowemu

Kwestia cyfrowej partycypacji młodzieży jest przedmiotem analiz agend rządowych. Jest ona rozpoznawana na dwóch płaszczyznach. Pierwsza to przeciwdziałanie wykluczeniu cyfrowemu niektórych grup młodzieży, głównie zamieszkałych na terenach wiejskich lub zdegradowanych społecznie. Druga płaszczyzna to zapewnienie cyfrowej obecności instytucji rządowych i samorządowych oraz dostosowania ich sposobu komunikacji do praktyk komunikacyjnych młodego pokolenia.

Przeciwdziałanie wykluczeniu cyfrowemu jest zarówno elementem rządowych strategii, jak i dokumentów resortowych, powstających głównie w resortach cyfryzacji, edukacji narodowej oraz rodziny, pracy i polityki społecznej. Edukacja w zakresie technologii informacyjnych jest obowiązkowa od pierwszej klasy szkoły podstawowej. W klasach I–III realizowane są treści nauczania z zakresu edukacji informatycznej w formie kształcenia zintegrowanego. Uczniowie rozwijają umiejętności w zakresie rozumienia, analizowania i rozwiązywania problemów, programowania i rozwiązywania problemów z wykorzystaniem komputera i innych urządzeń cyfrowych, posługiwania się komputerem, urządzeniami cyfrowymi i sieciami komputerowymi, rozwijania kompetencji społecznych, przestrzegania prawa i zasad bezpieczeństwa. W klasach IV–VIII na zajęcia informatyki przeznaczono jedną godzinę tygodniowo. W wygaszanych klasach gimnazjalnych na lekcjach informatyki uczniowie poszerzają wiadomości na temat zagrożeń i ograniczeń, aspektów społecznych rozwoju i zastosowań informatyki. W szkołach ponadpodstawowych uczniowie poznają szanse i zagrożenia dla rozwoju społecznego, wynikające z technologii informacyjno-komunikacyjnych, normy etyczne i prawne związane z rozpowszechnianiem programów komputerowych, bezpieczeństwem i ochroną danych oraz informacji w komputerze i sieciach komputerowych, a także zapoznają się z zagadnieniami przestępczości komputerowej, w tym piractwa komputerowego i nielegalnych transakcji w sieci. Trwa szeroka dyskusja na temat poprawy jakości i przydatności edukacji informatycznej na wszystkich szczeblach nauki⁹⁷.

97 L. Hojnacki, M. Polak (red.), *Jakich pilnych zmian potrzebuje polska szkoła? Propozycje ekspertów*, Think Global, Warszawa 2013.

W ramach drugiego obszaru prowadzone są działania zmierzające do zwiększenia komunikacji społecznej instytucji rządowych i pozarządowych za pomocą mediów społecznościowych. Wszystkie najważniejsze instytucje państwowe mają swoje strony internetowe. Istnieje też jeden wspólny system internetowy dla wszystkich tych instytucji, zwany BIP (Biuletyn Informacji Publicznej). Obejmuje on ujednocnione rejestry publiczne online zebrane w system standardowych stron stworzonych z myślą o ogóle społeczeństwa. Instytucje zobowiązane do uczestnictwa w BIP to: władze publiczne, jednostki samorządu terytorialnego, organy samorządów gospodarczych i zawodowych, sądy i trybunały, związki zawodowe, partie polityczne i wszystkie instytucje wykonujące zadania publiczne finansowane ze środków publicznych.

Dane udostępniane przez BIP są uregulowane w Ustawie z dnia 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej – na podstawie art. 61 Konstytucji RP, który przewiduje prawo do uzyskiwania informacji o działalności organów władzy publicznej oraz osób pełniących funkcje publiczne i upoważnia parlament do uchwalenia ustawy określającej to prawo. Ustawa weszła w życie w styczniu 2002 r. Biuletyn Informacji Publicznej zapewnia dostęp do informacji publicznej, danych publicznych i danych o majątku, którym dysponują instytucje publiczne, instytucje prywatne wykonujące zadania publiczne, związki zawodowe i partie polityczne. Informacja publiczna, która nie została udostępniona w Biuletynie Informacji Publicznej lub centralnym repozytorium, jest udostępniana na wniosek. Wnioski dotyczące można składać osobiście, ustnie lub pisemnie. Udostępnianie informacji publicznej na wniosek następuje nie później niż w terminie 14 dni od dnia złożenia wniosku. Z punktu widzenia młodych ludzi ważne jest to, że informacje o każdym wolnym miejscu pracy w administracji publicznej muszą być ogłoszone w systemie BIP. Wprowadzenie e-administracji w Polsce jest na dość zaawansowanym etapie, jednak wciąż istnieją luki w tym zakresie.

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 12 kwietnia 2012 r. w sprawie Krajowych Ram Interoperacyjności, minimalnych wymagań dla rejestrów publicznych i wymiany informacji w postaci elektronicznej oraz minimalnych wymagań dla systemów teleinformatycznych⁹⁸ zobowiązało wszystkie jednostki administracji publicznej oraz wszystkie podmioty realizujące zadania publiczne do pełnego dostosowania stron internetowych do potrzeb osób niepełnosprawnych, zgodnie z zasadami standardu WCAG 2.0. Raport Najwyższej Izby Kontroli pokazuje, że większość skontrolowanych stron internetowych częściowo spełnia wymogi dostępności, jednak tylko około 10% zawierało wszystkie wymagane parametry⁹⁹. Inne źródła podają, że wysoki poziom dostępności dotyczy tylko stron internetowych instytucji centralnych¹⁰⁰.

98 Dz.U. z 2012 r., poz. 526.

99 bit.ly/2rfbXVK [dostęp: 30.05.2018].

100 bit.ly/2UyAJ1A [dostęp: 30.05.2018].

Kwestie przeciwdziałania cyfrowemu wykluczeniu są także przedmiotem działania organizacji pozarządowych. Ich celem jest umożliwienie wszystkim obywatelom swobodnego dostępu do zasobów internetowych niezależnie od ich wieku, niepełnosprawności, zamożności, sprzętu i oprogramowania. Fundacja Widzialni prowadzi monitoring pomiarów dostępu do sieci różnych grup społecznych oraz realizuje projekty skierowane do osób potencjalnie najbardziej narażonych na wykluczenie cyfrowe – przykładem tego typu działań może być projekt „Dostępni dla Ciebie!”, którego celem była aktywizacja młodych osób niepełnosprawnych w ramach Centrum Cyfrowych Kompetencji¹⁰¹.

¹⁰¹ bit.ly/2Qppkm4 [dostęp: 30.05.2018].

WYKAZ ŹRÓDEŁ

Polityka młodzieżowa w Polsce

- M. Brol, *Młodzieżowa rada gminy jako przykład uczestnictwa młodzieży w życiu społeczno-politycznym*, Warszawa 2013.
- P. Chmielnicki, *Samorząd terytorialny*, [w:] *Konstytucyjny system władz publicznych*, red. P. Chmielnicki, Warszawa 2009.
- E. Gierach, *Rola samorządu terytorialnego w tworzeniu warunków uczestnictwa młodych ludzi w życiu społeczności lokalnych*, [w:] *Polityka młodzieżowa*, red. G. Zielińska, „Studia BAS”, nr 2 (18), Warszawa 2009.
- W. Gierańczyk, *Sytuacja osób młodych w Polsce na tle państw europejskich*, „Wiadomości Statystyczne”, nr 10 (665), Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2016.
- J. Odorzyska-Kondek, *Młodzi 2011 – Raport Kancelarii Prezesa Rady Ministrów*, „Konsumpcja i Rozwój” 2011, nr 1.
- M. Owczarek, J. Pietrasik, J. Radzewicz, *Partycypacja Obywatelska Młodzieży. Przykład młodzieżowych rad gmin*, Warszawa 2013.
- I. Raszeja-Ossowska, *Młodzi – niepełnosprawni. Sytuacja społeczna i zawodowa*, Fundacja Pomocy Matematykom i Informatykom Niepełnym Ruchowo, Warszawa 2013.
- M. Rodziewicz, *Proces kształtowania polityki młodzieżowej w Polsce na poziomie centralnym*, „Zbliżenia Cywilizacyjne”, nr 1 (16), Włocławek 2016.
- M. Sińczuch, *Polityka młodzieżowa jako odrębny obszar działania Unii Europejskiej*, [w:] *Polityka młodzieżowa*, red. G. Zielińska, „Studia BAS”, nr 2 (18), Warszawa 2009.
- Strzemińska, M. Wiśnicka, *Młodzież na wsi. Raport z badania*, Pracownia Badań i Innowacji Społecznych „Stocznia”, Warszawa 2011.
- K. Szafranec, *Młodzi 2011*, Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, Warszawa 2011.
- M. Raczek, *Polityka na rzecz młodzieży w Polsce*, [w:] *Polityka młodzieżowa Unii Europejskiej*, red. M. Boryń, B. Duraj, S. Mrozowska, Toruń 2014.
- A. Wiktorska-Świećka, *Polityka młodzieżowa państwa polskiego a kreacja kapitału społecznego*. Uniwersytet Wrocławski, Wrocław 2016.
- G. Zielińska, *Rola państwa w realizacji polityki dla młodzieży*, [w:] *Polityka młodzieżowa*, red. G. Zielińska, „Studia BAS” nr 2 (18), Warszawa 2009.

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. z 1997 r., Nr 78, poz. 483 ze zm.).
- Zaktualizowany Plan realizacji Gwarancji dla młodzieży w Polsce, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju, Warszawa 2005.
- Projekt Rządowego Programu Aktywności Społecznej Młodzieży na lata 2015–2016 „Aktywna Młodzież” z dnia 19 maja 2014 r.
- *Biała Księga młodzieży polskiej. Dwie prawdy o aktywności. Uwarunkowania i możliwości działania młodzieży w środowisku lokalnym w perspektywie polityki młodzieżowej Rady Europy*, red. naukowa B. Fatyga, Ministerstwo Edukacji Narodowej, Warszawa 2005.
- *Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju. Polska 2030. Trzecia Fala Nowoczesności*, Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji, Warszawa 2013.
- *Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju*, Ministerstwo Rozwoju, Warszawa 2017.
- *Strategia Państwa dla Młodzieży na lata 2003–2012*, Ministerstwo Edukacji Narodowej, Warszawa 2003.
- Ustawa z dnia 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka (Dz.U. z 2015 r., poz. 2086).
- Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. – Kodeks pracy (Dz.U. z 1974 r., nr 24, poz. 141).
- Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. z 1964 r., nr 9, poz. 59).
- Ustawa z dnia 17 lipca 2009 r. o praktykach absolwenckich (Dz.U. z 2009 r., nr 127, poz. 1052).
- Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r. – Prawo o stowarzyszeniach (Dz.U. z 1989 r., nr 20, poz. 104).
- Ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym (Dz.U. z 2005 r., nr 164, poz. 1365).
- Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe (Dz.U. z 2017 r., poz. 59).
- Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz.U. z 1982 r., nr 35, poz. 228).

Wolontariat młodzieżowy

- M. Arczewska i in., *Długofalowa polityka rozwoju wolontariatu w Polsce*, Departament Pożytku Publicznego, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa 2011.

- M. Arczewska, *Praktyka, staż, wolontariat. Uwarunkowania prawne*, „Kwartalnik Trzeci Sektor”, nr 38, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa, styczeń 2016.
- R. Boguszewski (red.), *Społeczeństwo obywatelskie w Polsce A.D. 2016*, „Opinie i Diagnozy”, nr 35, Centrum Badania Opinii Społecznej, Warszawa 2016.
- S. Sławiński, *Mała encyklopedia Zintegrowanego Systemu Kwalifikacji*, Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 2017.
- *Krajowy Plan Działania dla Europejskiego Roku Wolontariatu 2011 w Polsce*, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa, 20 sierpnia 2010 r.
- Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności organizacji pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz.U. z 2003 r., nr 96, poz. 873, z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 22 grudnia 2015 r. o Zintegrowanym Systemie Kwalifikacji (Dz.U. z 2016 r., poz. 64).

Zatrudnienie i przedsiębiorczość

- E. Giermanowska, *Bezrobocie młodzieży. Dawna i nowa kwestia społeczna w Polsce*, [w:] E. Giermanowska, M. Raćław, M. Rymśza (red.), *Kwestia społeczna u progu XXI wieku. Księga jubileuszowa dla Profesor Józefiny Hrynkiewicz*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2015.
- E. Giermanowska, A. Kumaniecka-Wiśniewska, M. Raćław, E. Zakrzewska-Manterys, *Niedokończona emancypacja. Wejście niepełnosprawnych absolwentów szkół wyższych na rynek pracy*, Warszawa 2015.
- E. Giermanowska, M. Raćław, *Poradnictwo zawodowe dla osób niepełnosprawnych. Piękna i wspierająca idea a zaniedbana inwestycja w polityce społecznej*, [w:] B. Gąciarz, S. Rudnicki, D. Żuchowska-Skiba (red.), *Polscy niepełnosprawni. Pomiędzy deklaracjami a realiami*, Wydawnictwa AGH, Kraków 2015.
- E. Giermanowska, *Wsparcie młodzieży zagrożonej wykluczeniem z rynku pracy i bezrobotnej. Refleksje na marginesie działalności Ochotniczych Hufców Pracy*, „Folia Sociologica” 2017, nr 62.
- A. Mrozowicki, *Normalisation of Precariousness? Biographical Experiences of Young Workers in the Flexible Forms of Employment in Poland*, „Przegląd Socjologii Jakościowej”, t. XII, nr 2.
- K. Szafranec, *Młodzi 2011*, Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, Warszawa 2011.

- K. Sztandar-Sztanderska, *Obywatel spotyka państwo. O urzędach pracy jako biurokracji pierwszego kontaktu*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2016.
- J. Witkowski, *Najważniejsze wyniki badania – podsumowanie i wnioski*, [w:] *Badanie aktywności zawodowej absolwentów w kontekście realizacji programu „Pierwsza praca”*. Raport, MPiPS, Warszawa 2008.
- *Entrepreneurship Education at School in Europe*, Eurydice, 2016.
- *Informacja o wynikach kontroli szkolnictwa zawodowego*, NIK, Warszawa 2016, Nr ewid. 15/2016/P/15/029/KNO.
- *Osoby młode na rynku pracy w 2016 r.*, GUS, Warszawa 2017.
- *Wykonywanie wybranych zadań oświatowych przez jednostki samorządu terytorialnego*, NIK, Warszawa 2014.
- *Krajowy Program Reform. Europa 2020*. Aktualizacja 2017/2018, przyjęty przez Radę Ministrów 25 kwietnia 2017 r.
- *Nauczanie przedsiębiorczości w szkołach w Europie*. Raport Eurydice, Bruksela 2016.
- *Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r)*, Ministerstwo Rozwoju, Warszawa 2017.
- *Youth entrepreneurship support in Poland. Rapid Policy Assessments of Inclusive Entrepreneurship Policies and Programmes*, OECD 2015. Dostęp internetowy: bit.ly/2DiLEWN [dostęp: 13.11.2018].
- *Zaktualizowany Plan realizacji Gwarancji dla młodzieży w Polsce*, MPiPS, MliR, Warszawa 2015.
- Rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 2 listopada 2011 r. w sprawie Krajowych Ram Kwalifikacji dla Szkolnictwa Wyższego (Dz.U. z 2011 r., nr 253, poz. 1520).
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 24 sierpnia 2017 r. w sprawie praktycznej nauki zawodu (Dz.U. z 2017 r., poz. 1644).
- Ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym (Dz.U. z 2005 r., nr 164, poz. 1365).
- Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe (Dz.U. z 2017 r., poz. 59 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (Dz.U. z 2004 r., nr 99, poz. 1001 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. 2018, poz. 1668).

Przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu młodzieży

- A. Mazur, *Niekonwencjonalne metody pracy z młodzieżą sprawiającą trudności wychowawcze*, „Pedagogika Katolicka” 2002, nr 11.
- A. Szecówka, *Milieu therapy w resocjalizacji nieletnich*, [w:] A. Rejzner, P. Szczepaniak (red.), *Terapia w resocjalizacji*, cz. II, Warszawa 2009.
- W. Warzywoda-Kruszyńska, *Bieda dzieci, zaniedbanie, wykluczenie społeczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2012.
- W. Warzywoda-Kruszyńska, K. Kruszyński, *Dziedziczenie biedy i wykluczenia społecznego – w perspektywie lokalnej polityki społecznej*, [w:] *Polski Raport Social Watch 2010. Ubóstwo i wykluczenie społeczne w Polsce*, Warszawa 2011.
- G. Zielińska, *Rola państwa w realizacji polityki dla młodzieży*, [w:] G. Zielińska (red.), *Polityka młodzieżowa*, „Studia BAS”, nr 2 (18), Warszawa 2009.
- *Aktywne formy przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu – nowy wymiar 2020*, Warszawa 2016.
- *Europejskie badanie jakości życia*, Eurofound, 2012.
- *Society at a Glance. A Spotlight on Youth*, OECD, 2016.
- *Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2016 r. (na podstawie badania budżetów gospodarstw domowych)*, opracowanie sygnałne GUS z 23 czerwca 2017 r.
- Ustawa z dnia 11 lutego 2016 r. o pomocy państwa w wychowywaniu dzieci (Dz.U. z 2016 r., poz. 195).
- Ustawa z dnia 4 listopada 2016 r. o wsparciu kobiet w ciąży i rodzin „Za życiem” (Dz.U. z 2016 r., poz. 1860).

Uczestnictwo młodzieży w życiu politycznym

- E. Bacia, F. Pazderski, S. Żmijewska-Kwiręg, *Edukacja obywatelska w Polsce. Analiza aktualnej sytuacji, zidentyfikowanych potrzeb oraz szans i barier rozwoju*.
- Ł. Czekaj, *Edukacja obywatelska w Polsce po 1989 roku na przykładzie Fundacji im. Stefana Batorego*, Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie, Kraków 2015.
- M. Kornacka, *Po 1989 roku. Wpływ medialnych kampanii społecznych na aktywność wyborczą młodych Polaków*, [w:] A. Turska-Kawa (red.), *Polityka w opinii młodych. Idee – instytucje – obywatele*, Katowice 2012.
- J. Radzewicz, *Analiza standardów wsparcia młodzieżowych rad w wybranych krajach EU*, Civis Polonus.

- M. Waszak, J. Zbieranek, *Propozycja obniżenia wieku czynnego prawa wyborczego do lat 16. Wybrane zagadnienia*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2010.
- G. Zielińska, *Rola państwa w realizacji polityki dla młodzieży*, [w:] *Polityka młodzieżowa*, red. G. Zielińska, „Studia BAS”, nr 2 (18), Warszawa 2009.
- *Partie polityczne w 2016 r. Notatka informacyjna*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2016.
- *Polska 2030. Trzecia Fala Nowoczesności. Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju*, Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, Warszawa 2011.
- Opinia do rządowego projektu Ustawy o przedstawicielstwach młodzieży i ich uczestnictwie w życiu publicznym (druk nr 3795).
- Program „Młodzież solidarna w działaniu” na lata 2016–2019, MRPiPS.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 16 marca 2017 r. w sprawie przeprowadzania postępowania rekrutacyjnego oraz postępowania uzupełniającego do publicznych przedszkoli, szkół i placówek (Dz.U. z 2017 r., poz. 610).
- Ustawa z dnia 5 stycznia 2011 r. – Kodeks wyborczy (Dz.U. z 2011 r., nr 21, poz. 112, z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz.U. z 2004 r., nr 256, poz. 2572, z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym (Dz.U. z 2012 r., poz. 572, z późn. zm.).
- Zarządzenie nr 26 Ministra Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej z dnia 29 kwietnia 2016 r. w sprawie przyjęcia Programu „Młodzież solidarna w działaniu na lata 2016–2019”.

Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji (FRSE) funkcjonuje od 1993 r. Jest jedyną w Polsce instytucją z tak dużym doświadczeniem w zarządzaniu kilkunastoma edukacyjnymi programami europejskimi. W latach 2007–2013 koordynowała w Polsce programy: „Uczenie się przez całe życie” (Erasmus, Leonardo da Vinci, Comenius i Grundtvig) oraz „Młodzież w działaniu”. Pełni funkcję Narodowej Agencji Programu Erasmus+ na lata 2014–2020 oraz Narodowej Agencji Europejskiego Korpusu Solidarności. Równolegle realizuje europejskie inicjatywy informacyjno-edukacyjne: eTwinning, Eurodesk Polska, Eurydice, Europass, ECVET i EPALE. Wspiera również współpracę z krajami Wschodu, poprzez Polsko-Litewski Fundusz Wymiany Młodzieży, Polsko-Ukraińską Radę Wymiany Młodzieży oraz Centrum Współpracy SALTO z Krajami Europy Wschodniej i Kaukazu. Od 2014 roku FRSE uczestniczy we wdrażaniu Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój.

Fundacja jest też organizatorem wielu wydarzeń edukacyjnych, w tym konkursów promujących rezultaty projektów (EDUinspiracje i EDUinspirator, European Language Label, SELFie+). Koordynuje obchody Europejskiego Tygodnia Młodzieży oraz współorganizuje wydarzenia odbywające się w ramach Europejskiego Dnia Języków. Prowadzi działalność analityczno-badawczą oraz wydawniczą (jest wydawcą m.in. kwartalników: „Języki Obce w Szkole” oraz „Europa dla Aktywnych”).

Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji

Narodowa Agencja Programu Erasmus+
Al. Jerozolimskie 142 A, 02-305 Warszawa
tel. +48 22 463 10 00

www.frse.org.pl
erasmusplus.org.pl
kontakt@frse.org.pl

